

ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

वर्ष: २१ || अंक:७ || जुलाई २०१८ || सङ्ग अंक : ५७३

वि-विद्यानगर

CHARUTAR VIDYA MANDAL

(Est: 1945)

Vallabh Vidyanagar-388120

www.vvidyanagar.co.in

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા સંચાલિત જી.એચ.પટેલ કોલેજ ઓફ એન્જિનીયરીંગ એન્ડ ટેકનોલોજી સંસ્થાના કોમ્પ્યુટર એન્જિનીયરીંગ વિભાગ દ્વારા યોજાયેલ શોર્ટ ટર્મ ટ્રેનીંગ પ્રોગ્રામના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે મંચસ્થ સી.વી.એમ.ના માનદ મંત્રીશ્રી ડૉ. એસ.જી. પટેલ, આઈ.આઈ.ટી રૂરકી ના પ્રોફેસર તથા મુખ્ય મહેમાન ડૉ. આર બાલા સુબ્રમનીયન, સંસ્થા ના આચાર્ય શ્રી ડૉ. હિમાંશુ સોની, વિભાગીય અધ્યક્ષા ડૉ. મૌલિકા પટેલ તથા એસ.પી.ટી.પી. કો-ઓર્ડિનેટર પ્રો.પ્રીયાંગ ભટ્ટ દ્રશ્યમાન થાય છે. અન્ય તસવીરોમાં દીપ પ્રાગટ્ય કરતા મહાનુભાવો તથા મુખ્ય મહેમાનને સ્મૃતિ ચિન્હ અર્પણ કરતા અને પ્રસંગોચિત ઉદ્બોધન કરતા માનદ મંત્રીશ્રી નજરે પડે છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા સંચાલિત ન્યુ વલ્લભ વિદ્યાનગરની એ.ડી.આઈ.ટી. કોલેજના કોમ્પ્યુટર વિભાગના વિદ્યાર્થીઓને સ્ટુડન્ટ સ્ટાર્ટઅપ પોલીસી હેઠળ યોજાયેલ ગુજરાત હેકેથોન સ્પર્ધામાં વિજેતા થવા બદલ રૂપિયા ૫૦,૦૦૦ ના ઇનામનો ચેક તથા પ્રમાણપત્ર અર્પણ કરતા ગુજરાત રાજ્ય ના શિક્ષણ મંત્રીશ્રી ભુપેન્દ્રસિંહ ચુડાસમા, એ.આઈ. સી. ટી.ઈ. ના ચેરમેનશ્રી અનિલ સહસ્ત્રબુદ્ધે તથા ઇન્ફોસીસના કો. ફાઉન્ડર ગોપાલકિષ્ન સાથે માર્ગદર્શક પ્રાધ્યાપકો ડૉ. ભગીરથ પ્રજાપતિ અને પ્રો. પ્રિયંકા પવાર દ્રશ્યમાન થાય છે.

તંત્રી

ઉર્વીશ છાયા

પરામર્શન

નરેશ વેદ • રાજેન્દ્રસિંહ જાડેજા
જયન્ત ઓઝા • ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ
આર. પી. પટેલ

સંપાદન-સહાય

અનિતા એ. સાળુંકે, વિજય સુથાર

પ્રકાશક

ડૉ. એસ. જી. પટેલ

માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦

•

મુદ્રક

લજ્જા કોમ્પ્યુનિકેશન્સ, વલ્લભ વિદ્યાનગર

વિ-વિદ્યાનગર

ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન

જુલાઈ - ૨૦૧૮

વર્ષ: ૨૧ અંક: ૭

સળંગ અંક: ૫૭૩

ISSN 0976-9609-V Vidyanagar

ચારુતર વિદ્યામંડળ

વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦

સ્થાપના વર્ષ: ૧૯૪૫

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે

અધ્યક્ષ

શ્રી ભીખુભાઈ બી. પટેલ

માનદ મંત્રી

ડૉ. એસ. જી. પટેલ

કુલપતિ

ડૉ. ભાવેશ પટેલ

માનદ સહમંત્રીઓ

શ્રી બી. પી. પટેલ • શ્રી એમ. જે. પટેલ • શ્રી મેહુલ ડી. પટેલ
શ્રી આર. સી. તલાટી • શ્રી વી. એચ. પટેલ • શ્રી કે. એસ. પટેલ

વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાનગરની વિભાવનાને મૂર્ત કરતું વિશાળ જ્ઞાનસંકુલ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કક્ષાએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી માધ્યમમાં શિક્ષણ સુવિધાઓ • ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ સંકુલના વિજ્ઞાન, સામાન્ય, ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહ • ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિનયન, વાણિજ્ય, વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, યંત્રવિજ્ઞાન, ઈજનેરી વિજ્ઞાન, ઔષધ વિજ્ઞાન, લલિત કલાઓ-ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શારીરિક શિક્ષણ, આયુર્વિજ્ઞાન, બાયોટેકનોલોજી, હોટેલ મેનેજમેન્ટ, ટુરિઝમ ટ્રાવેલના અભ્યાસક્રમોને આવરી લેતી કોલેજ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન, અંગ્રેજી ભાષાશિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થાની કોલેજ

- અનુસ્નાતક કક્ષાએ વાણિજ્ય અને વ્યવસ્થાપન, વિજ્ઞાન, ઔષધવિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, ઈજનેરી, દર્શનશાસ્ત્ર, અંગ્રેજી પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમો
- વિવિધ વિદ્યાશાખાઓમાં વ્યાપક સંશોધનની સુવિધાઓ
- કલા, વિજ્ઞાન અને માનવવિદ્યાઓના વિમર્શની ભૂમિકા રચી આપતાં પુસ્તકો-સામયિક પ્રકાશનો
- વિદ્યાકીય વાતાવરણને ધબકતું રાખતી વિવિધ વ્યાપ્યાનમાળાઓ
- સર્જકો, સારસ્વતો, કર્મચારીઓના સન્માનની ઉજવણ પરંપરા, રમતગમત ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓનું યુવકોન્મુખ આયોજન
- પ્રાથમિકથી લઈ અનુસ્નાતક કક્ષાનાં વિદ્યાર્થી ભાઈબહેનો માટે છાત્રાલયો, અધ્યાપક નિવાસો તેમજ આચાર્ય નિવાસોની સુવિધાઓ
- સતત વિકાસની પરંપરામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ઉપરાંત ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર ટાઉનશીપમાં વિવિધ અભ્યાસક્રમોવાળી શિક્ષણસંસ્થાઓની સ્થાપના થતી રહી છે
- રાજ્યની પ્રથમ મહિલા ઈજનેરી કોલેજ, સરદાર પટેલના જીવન અને કાર્ય માટે દેશની સર્વપ્રથમ સંશોધન સંસ્થા તેમજ સમગ્ર ગુજરાતમાં અંગ્રેજી માધ્યમની સ્નાતક કક્ષાની પત્રકારત્વ અને સમૂહ માધ્યમોની કોલેજ
- ગુજરાતની યુવાપેઢીને સનદી સેવાઓમાં પ્રવેશ આપવા માટેની સીવીએમ આઈએએસ એકેડેમી
- કાયદાશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રની અનોખી કોલેજ
- ઈન્ટરિયર ડિઝાઈન અને આર્કિટેક્ચરની સ્કૂલ ઉપરાંત ફાઈન આર્ટ્સની ડિગ્રી કોલેજ.

• અંકની છૂટક કિંમત: ₹ ૧૫/- • રવાનગી ખર્ચ ₹ ૧૦/- • વાર્ષિક લવાજમ: ₹ ૧૫૦/-

• વિદ્યાર્થી લવાજમ: ₹ ૧૦૦/- • આજીવન લવાજમ: ₹ ૧૫૦૦/-

વલ્લભ વિદ્યાનગરના આદ્યસ્થાપકો પૈકી એક ભાઈકાકાએ ઈ.સ. ૧૯૬૪માં આ વિદ્યાકેન્દ્ર ઉપરથી એક સામયિક પ્રકાશિત થાય જેમાં સાહિત્ય અને શિક્ષણ વિષયક સંસ્કારલક્ષી સામગ્રી રજૂ થાય અને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે આવતી કિશોર-યુવાપેઢી એથી લાભાન્વિત થાય, વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો પણ એમાં સક્રિય રસ લેતા થાય એવી મનીષા પ્રગટ કરી હતી. ફલસ્વરૂપ ૧૯ નવેમ્બર ૧૯૬૪ના રોજ 'વલ્લભ વિદ્યાનગર' પાક્ષિકનો આરંભ થયો. પછીથી એ માસિક સ્વરૂપે 'વિદ્યાનગર' નામે પ્રગટ થતું રહ્યું. વિ. નામે એનો ત્રીજો અવતાર થયો ત્યારથી પૂર્વ અધ્યક્ષ ડૉ.સી. એલ. પટેલની નિસબત અને ઉદારતાના ફળસ્વરૂપે તે નવપલ્લવિત થયું, અને ઈ.સ. ૧૯૮૯ થી નિયમિતપણે 'વિ-વિદ્યાનગર' એ નામથી પ્રકાશિત થતું રહ્યું છે.

વિ-વિદ્યાનગર

'વિ-વિદ્યાનગર' www.vvidyanagar.co.in

પર મુકવામાં આવે છે. દેશ-વિદેશના વાચકોને પ્રતિભાવ જણાવવા વિનંતી.

आषाढस्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानुं

वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श।।

तस्य स्थित्वा कथमपि पुरः

कौतुकाधानहेतोरन्तर्बाष्पश्विरमनुचरो

राजराजस्य दध्यौ।

સંદર્ભ કાલિદાસ ગ્રન્થાવલી

પરાગ જો અંતરમાં હશે તો, પાંગરીને કદી પુષ્પ ખીલશે,
મનોરથો સવખન મહીં હશે તો, સિદ્ધિ રૂપે કાર્ય વિષે જન્મશે.

-ઉમાશંકર જોશી

(અમીઝરાણામાંથી સાભાર)

॥ કુલપતિની કલમે ॥ Education in India during British Period- V

» ડૉ. ભાવેશ પટેલ..... ૦૩

॥ પ્રાથમ્ય ॥ કોધને કાબૂમાં રાખવાનો કીમિયો.

» એસ.જી.પટેલ..... ૦૫

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો ॥ (પદ્ય વિભાગ)

» અક્કલદાસ, કલ્યાણ, ગૌરીબાઈ, મોરારદાસ૦૭

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો ॥ (ગદ્ય વિભાગ)

» માનવી ઊંચાણની પારાશીશી..... ૦૮

॥ નવાં કાવ્યો ॥

» પ્રવીણ દરજી, નરેશ સોલંકી, પરબતકુમાર

નાયી, હરેશ કાનાણી, જગદીશ ધનેશ્વર ભટ્ટ ૦૯

॥ ચિંતન ॥ ભારતીય આદર્શો

» નરેશ વેદ ૧૦

॥ નવલિકા ॥ શુકન-અપશુકન

» મનહર રવૈયા..... ૧૩

॥ સમીક્ષા ॥ 'બા વગરનું ઘર' અધૂરપની મધુરપ

» હીરેન્દ્ર પંડ્યા ૧૫

॥ પ્રાસંગિક ॥ આ પણ રાષ્ટ્રપ્રેમ છે

» મનસુખ સદ્યા ૨૫

॥ અભ્યાસ ॥ આપત્તિ વ્યવસ્થાપન : ઓળખ,

આવશ્યકતા અને કાર્યવાહી

» મૃગેશ નાયક ૨૭

॥ અભ્યાસ ॥ Cyber Crime: Types and

Analysis

» Rajiv Maheshbhai Patel ૩૧

॥ આસ્વાદ ॥ કવિશ્રી ભાવેશ ભટ્ટની એક સુંદર

ગઝલ...

» અલ્પેશ કળસરિયા ૩૬

॥ રમત-જગત ॥ ઓલિમ્પિકની અજાયબી મહિલા

એથલેટ : વિલ્મા રુડોલ્ફ

» પી.ડી.શર્મા..... ૩૭

॥ વિદ્યાવૃત્ત ॥

» ૩૯

Education in India during British Period- V
Dr. Bhavesh Patel

This is the fifth article on 'Education in India during British Period'. With the onset of 20th century, the Indian brains (individuals and Institutions), initially voiced by Gopal Krishna Gokhale, started emphasizing on the need for having organized system of free, compulsory and universal education based on cultural inheritance of India. However, initially, these voices were not heard and unfortunately, Hartog Committee (1929) partially brought back Macaulay's filtration plan.

However, the period preceding independence was important in terms of setting a tone for post-independent India for its educational policies. This dawn of independence saw two major policy initiatives, namely "Wardha Scheme of Basic Education-1937" and "Sargent Plan 1944". In this article, we will discuss the Wardha Scheme of Basic Education and the unfortunate feet that it met.

The Government of India Act (1935) passed by the British Parliament came into effect in 1937. This Act paved the way for democratically elected governments at the province level, and kept local governments out of the sphere of education, dividing all educational activities between Central and Provinces. Indian National Congress came in power in seven out of eleven provinces in 1937, and immediately undertook the main agenda of having an education system that suits the Indian culture.

Central Government appointed the Abbot-Wood Committee. Their report (1936-1937) stated that it is not good to separate general education and vocational from each other and that vocational students should have an adequate general education.

Meanwhile, Gandhiji, who was so much conversant with the pathetic state of education in India that in 1937 he started penning down his thoughts on Indian education in "Harijan". His main contentions were,

- Education is an effective instrument of national reconstruction.
- The present system of education is not only wasteful but also positively harmful.
- Students will pick up evil habits.
- English has created a permanent bar between the highly educated few and the uneducated many.
- Knowledge without character is one of the seven sins.
- The primary education must be based on Indian tradition, in vernacular language and it must be compulsory for all.
- We should concentrate on educating the child properly through manual work not as a side activity but as a prime means of intellectual activity.
- Man is neither mere intellect, nor the gross animal body, nor the heart or soul alone. A proper and harmonious combination of all the three is required for the making of the whole man and constitutes the true economics of education.

The series of thoughts expressed by Gandhiji became the basis for organizing All India Education Conference on 22-23 October 1937. This Conference is called a Wardha Educational Conference that was presided by Mahatma Gandhi. Wardha Conference appointed a Committee under the chairmanship of Dr. Zakir Hussain, who later became President of India.

Wardha Scheme of Education made several suggestions, important of them are listed below:

1. Mother tongue shall be the medium of instructions.
2. Children from age 6 to 14 (up to standard eight) shall get free and compulsory education, and that shall be divided in two stages; the junior stage of first 5 years and the senior stage of next 3 years.
3. Education shall be centred around some form of productive work and for that, we shall use the social and physical environment in addition to craft.
4. The craft cannot fully support the financial needs of a school, therefore, the self-supporting concept cannot work and the government shall fund the free and compulsory education.
5. We shall abolish external examinations and give emphasis on the day-to-day work of the student in evaluating their performance.
6. We shall avoid the use of textbooks as far as possible.
7. We shall lay emphasis on cleanliness, health, citizenship, play and recreation because these are of great importance.
8. A school day of five and one-half hour shall be roughly divided as follows:
 - » Physical activities (20 minutes)
 - » Mother tongue knowledge (20 minutes)
 - » Social studies and general science (60 minutes)
 - » Art (40 minutes)
 - » Arithmetic (20 minutes)
 - » Craft, citizenship, health, recreation, etc. (2 and one-half hour)

Some scholars have found some of the proposals of the Wardha scheme unsuitable to the new environment at the time of the study. However, overall, it is largely lauded by several scholars. The Wardha scheme was quite original and Indian in nature, addressing almost all aspects of personal and social life. Unfortunately, the scheme could not be implemented because of the Second World War that started just after that on 3rd September 1939.

Kulpati
Charutar Vidya Mandal

This article has taken some extracts from <http://www.kkhsou.in/main/education/wardha.html> accessed on 15th May 2019.

કોધને કાબૂમાં રાખવાનો કીમિયો.

એસ.જી. પટેલ

સામાન્ય રીતે દરેક માણસ કોઈક સમયે ગુસ્સે થઈ જતો હોય છે. પણ, જો આ ગુસ્સો પ્રચંડ કે પ્રકોપમાં રૂપાંતરિત થઈ જાય તો એ તેના માનસિક અને શારીરિક સ્વાસ્થ્ય તેમજ સામેની વ્યક્તિ સાથેના સંબંધોમાં ભારે નુકસાની સર્જી શકે છે. અનિયંત્રિત ક્રોધ એ માનસિક વિકૃતિ અથવા તો સમસ્યાઓથી ઘેરાયેલ વ્યક્તિત્વ તરફ અંગુલીનિર્દેશ કરે છે. લાગણી પર કાબૂ મેળવવો અને શાંત સ્વરૂપ ધારણ કરવું એ આપના અને અન્યના ભલા માટે અત્યંત જરૂરી છે. તો ચાલો આપણે ક્રોધને સમજવા કોશિશ કરીએ.

ગુસ્સો એ એક મનોવૈજ્ઞાનિક લાગણી છે, પણ તેને શારીરિક પણ ગણાવી શકીએ, કારણ કે તેનાથી મગજમાં રાસાયણિક પ્રક્રિયાઓ થતી હોય છે. જ્યારે તમે ગુસ્સે થાવ છો ત્યારે તમારી લાગણીઓને સંભાળ રાખતું કેન્દ્ર દુઃખની લાગણીવાળા સંકેતો હાથપોથેલેમસ ગ્રંથિને આપે છે. આ ગ્રંથિ એપીનેફ્રીન ઉત્પન્ન કરે છે. એપીનેફ્રીન શરીરના જ્ઞાનતંતુઓ થકી સંવેદનશીલ ચેતાતંત્ર મારફતે એડ્રીનલ ગ્રંથિ સુધી પહોંચે છે. એડ્રીનલમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ એડ્રેનલીન આખા શરીરમાં પહોંચે છે. એડ્રેનલીનના લીધે શરીરમાં પ્રતિકારશક્તિ ઘટી જાય છે. તેથી હૃદયના ધબકારા વધી જાય છે અને જ્ઞાનેન્દ્રિયો સતેજ બની જાય છે. આ પ્રક્રિયા એ જૈવિક જરૂરિયાતો પૂરી પાડે છે, જેમકે સામનો કરવો અથવા હટી જવું. પરંતુ જો તમારો ગુસ્સો ધરાવતી પ્રકૃતિ હશે તો આ ગ્રંથિઓમાંથી ઉત્પન્ન થતા રસાયણોની માત્રા ઘટી જાય છે.

ગુસ્સો કેટલીકવાર બીજી લાગણીઓ ઉપર છવાઈ જાય છે. ગુસ્સો એ ઉદાસીનતા, હતાશા, ભય કે કોઈકની લાગણી દુભાવવી જેવી બાબતો પર આધારિત બની જાય છે. ગુસ્સો કોઈકવાર બચાવ પ્રયુક્તિ બની જાય છે કારણ કે તે ઘણા લોકો માટે અન્ય લાગણીની સરખામણી જલદીથી પ્રદર્શિત થઈ જાય છે. એવો વિચાર કરો કે તમો તમારી બધી લાગણીઓના સંવેદનો અનુભવી શકો છો કે તેને દબાવી દેવા માંગો છો કે જેની અનુભૂતિ થાય જ નહીં. જ્યારે તમો ઉપર બતાવેલી નકારાત્મક લાગણીઓ સહન કરી શકતા નથી ત્યારે એકાએક ગુસ્સો પ્રદર્શિત થઈ જતો હોય છે, આવા સંજોગોમાં મનોચિકિત્સકની સલાહ લેવી હિતાવહ છે.

ગુસ્સો એ ખરાબ લાગણી છે એવું કાયમ માટે હોતું નથી. ગુસ્સો કોઈકવાર કંઈક ખોટું થતું હોય અથવા અઘટિત આક્ષેપો થતા હોય તેની સામે ઢાલ સ્વરૂપ બની તંદુરસ્ત હેતુ માટે ઉપકારક બની જતો હોય છે. જ્યારે કોઈક તમારી લાગણી દુભાવવાના હેતુસર પ્રયત્ન કરે ત્યારે ગુસ્સો આવવો સ્વાભાવિક બને છે. તેનાથી સામેની વ્યક્તિ સાથે શાબ્દિક અથડામણ થઈ જતી હોય છે. કેટલાક લોકો ઉપદેશ આપતા હોય છે કે ગુસ્સે થવું કે ગુસ્સો અનુભવવો એ અસંસ્કારી બાબત છે. પણ, ગુસ્સો આવવાની પ્રકૃતિજન્ય બાબતને દબાવી રાખવી એ તમારી અન્ય લાગણીઓ પર નકારાત્મક અસર જન્માવે છે, અને બીજા લોકો સાથેના સંબંધો પર માઠી અસર જન્માવે છે.

આપણને એવું લાગે છે કે ગુસ્સો ક્યાંક જરૂરી છે, છતાં ગુસ્સો મોટે ભાગે આપણા સ્વાસ્થ્ય માટે નુકસાનકારક છે. ગુસ્સો આવી જાય એવા સંજોગોમાં જો થોડી સાવચેતી રાખીએ તો મોટા નુકસાનમાંથી આપણી જાતને સાચવી શકીએ છીએ. દા.ત. હાથમાંથી દૂધ ભરેલી તપેલી પડી જાય અથવા કાચનું વાસણ સહેજ ધક્કાથી કે અથડામણથી તૂટી જાય એવી ઘટનામાં ગુસ્સે થઈ જવાબદાર (નિમિત્ત) વ્યક્તિ પર ગુસ્સો કરવો જરાપણ વ્યાજબી નથી. તમો જ્યારે ગુસ્સે થાવ છો ત્યારે તમારી વર્તણૂક આક્રમક બની જાય છે જેમાં ચીસો પાડવી, મોટેથી બોલવું અથવા હાથ ઉગામવોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આ સમસ્યા ઘણી જ ખરાબ છે, કારણ કે આવી પ્રકૃતિવાળા લોકો આવું વારંવાર જાણે-અજાણ્યે કરી બેસતા હોય છે. આવા સ્વભાવના લોકો વ્યસની બની જતા હોય છે. જેઓ નશાકારક દવાઓ કે નશાકારક પીણાના ભોગી બની જાય છે તેઓ વારંવાર ગુસ્સામાં આવી કંઈક ન કરવાનું કે બોલવાનું બકી જતા હોય છે. જેમના માટે ગુસ્સો એ **Chronic** બીમારી બની ગયો હોય એમના માટે કેટલાક સહજ ઉપાયોની ચર્ચા કરીએ.

કસરત નિયમિતપણે કરવાથી આપણા શરીરમાં ઈન્ડોરફીનનો સ્ત્રાવ થતો હોય છે કે જે તમને શાંત રાખવામાં મદદ કરે છે અને પ્રચંડ ગુસ્સા તરફ જતાં અટકાવે છે. આમ નિયમિત કસરત કરવાથી હાનીકારક લાગણીઓ પર સરળતાથી નિયંત્રણ લાવી શકાય છે. જ્યારે કસરત કરતા હો ત્યારે તમારી વિચાર કરવાની પ્રક્રિયા અને શરીરના અવયવો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરતા રહેવું. રોજિંદી કસરતોમાં ચાલવું, ધીમી દોડ, સાઈકલ ચલાવવી, યોગ કરવો, તરવું, નૃત્ય અને ધ્યાન જેવી પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. યૌવનકાળમાં આશરે ૬ થી ૭ કલાકની

ઊંઘ જરૂરી હોય છે. પૂરતી ઊંઘના અભાવે આરોગ્યની સમસ્યાઓ શરૂ થાય છે જેનાથી લાગણીઓ પરનું નિયંત્રણ ગુમાવે છે. પૂરતા પ્રમાણમાં ઊંઘ લેવાથી તમારો મૂડ સારો રહે છે અને ગુસ્સો આવે તેવી ઘટનાઓ ઘટતી જાય છે. જો તમારી ઊંઘ બાબતે અસહ્ય સમસ્યા રહેતી હોય તો તમારા ફીઝીસીયનની સલાહ લો. તેમની સૂચના અનુસાર ખાણીપીણી કે જીવન શૈલીમાં યોગ્ય ફેરફાર કરવાથી ઊંઘની માત્રામાં સંતુલન સાચવી શકશો તમો જરૂરી હર્બલ કે પૂરક દવાઓથી પણ ઊંઘની માત્રા વધારી શકો.

ઉપર જણાવ્યા મુજબની સલાહનું પાલન કર્યા પછી પણ ગુસ્સા પરનું નિયંત્રણ કાબૂમાં ન આવે તો, તમારા ગુસ્સાનું કારણ વિશે તમારી ડાયરીમાં લખવાનું ચાલુ કરો. જે તે જવાબદાર વ્યક્તિ કે ઘટના વિશે સાચું નિરૂપણ કરવામાં કોઈ સંકોચ કે ક્યાશ ન રાખવી. ઘટનાક્રમમાં પરિસ્થિતિનો દોષ જોવા કરતાં તમારામાં કયો દોષ જવાબદાર બન્યો તેની છણાવટ કરો. આપણે પરિસ્થિતિ કે તેમાં સંડોવાયેલ વ્યક્તિને બદલી શકતા નથી, પણ, આપણે જો બદલી શકીએ તો એ આપણી પોતાની જાત ને જ. આવો સંકલ્પ અને તેની નોંધ અવારનવાર કરવાથી આપણે કઈ વાતથી ઉશ્કેરાઈ જઈએ છીએ તે પકડી શકાશે. આપણી ડાયરીમાં થયેલાં લખાણોનો અભ્યાસ કરવાથી ગુસ્સાનાં કારણો અને ઉપાયો પણ મળી રહેશે. એકવાર તમને ગુસ્સો આવવાનાં કારણોની જાણકારી થશે એટલે તેના નિવારણના વિવિધ ઉપાયો સૂઝવા લાગશે બધા ઉપાયો કારગત નીવડે એવું બનતું નથી. પણ ઉપાયોના અનેક રસ્તા પૈકી કોઈક માર્ગ આપણને અનુકૂળતા જરૂર કરી આપશે.

ગુસ્સો આવવાનું મૂળ કારણ જાણી લેવાથી અને ઘટનામાં સામેલ બંને પક્ષકારોના હિતોનું સન્માન કરવાથી, ગુસ્સો શાંત પાડવાનો રસ્તો સૂઝે છે. આ બાબતમાં આપણે સત્યતાના આગ્રહી બની અરસપરસનું માન જાળવી, સ્પષ્ટ વાણી વ્યવહાર કરવાથી લાગણી યોગ્ય રીતે રજૂ કરી શકાશે. દા.ત. તમારા પાડોશીના ઘરમાં ઊંચા અવાજે સંગીત વાગતું હોય અને તમારા કાર્યમાં વિક્ષેપ પડતો હોય તો ગુસ્સો આવી શકે છે. આ સમયે તેની સામે ગુસ્સો કરી ઝઘડો કરવાને બદલે એવું કહી શકાય કે- “હું સમજું છું કે તમને કામ કરતાં સંગીત સાંભળવાનું ખૂબ જ ગમે છે,

પણ એ જ સંગીત મને મારા કામમાં ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં મુશ્કેલી ઊભી કરે છે. મારી આપને નમ્ર વિનંતી છે કે તમો **Headphone**નો ઉપયોગ કરી તમો સંગીત માણી શકો છો અને બીજા બધાને ગમતું શાંત વાતાવરણ આપવામાં આભારી બની શકશો.”

હવે તો કેટલીક વેબસાઈટ પર ગુસ્સો નિવારણ કેન્દ્ર દ્વારા આપવામાં આવતા વિશિષ્ટ કાર્યક્રમો ઉપલબ્ધ છે. વળી તમારા ફીઝીસીયન કે થેરાપીસ્ટ દ્વારા સ્વ-વિકાસના ટૂંકા ગાળાના અભ્યાસક્રમો સ્થાનિક સામાજિક સેવા કેન્દ્રો પર મળતા હોય છે. જો તમારી ગુસ્સાની માત્રા એટલી વધી ગઈ હોય કે જેથી રોજિંદા જીવનમાં સમતુલા ગુમાવી બેસો અને સામાજિક સંબંધોમાં ખટરાગ વધી જાય તો થેરાપીસ્ટનો સમયસર સંપર્ક કરી લો. થેરાપીસ્ટ તમારી સમસ્યાના મૂળ સુધી જઈ તમારે કેવા પ્રકારની થેરાપી, મેડીટેશન કે બંનેની જરૂર છે તે નક્કી કરી આપશે. તે આપને ગુસ્સો કરાવતા સંજોગોમાં તમારી જાતને કેવી રીતે સંભાળી લેવી એ સમજાવશે. આપને યોગ્ય થેરાપીસ્ટ ન મળે તો નીચેની બાબતો ઉપયોગી થશે.

જ્યારે તમને લાગે કે આ બાબતથી ગુસ્સો થવાનો છે તો તાત્કાલિક પ્રતિક્રિયા આપવાને બદલે અટકી જાવ અને થોડો ઊંડો શ્વાસોશ્વાસ કરી યોગ્ય પ્રતિભાવ આપો. પ્રતિભાવ એટલે યોગ્ય વિચારણાને અંતે બોલાયેલ શબ્દો. થોડીક ક્ષણો માટે એ ઘટના સ્થળેથી દૂર ખસી જાવ. પછી તમો કહી શકો કે આ બાબતે હું વિચારણા કરી પછી તમારી સાથે વાત કરીશ. આમ કરવાથી તમારી જાતને શાંત પાડવામાં સહાયતા મળી રહેશે. જો તમો કામના સ્થળ પર છો અને ગુસ્સો આવી જાય તો ઓફિસની બહાર નીકળી જઈ થોડી મિનિટ લટાર મારી આવો. જો તમો તમારા ઘરમાં છો અને આવી ઘટના બની જાય તો ઘરના સભ્યોથી તમારી જાતને એકલતા અપાવે તેવી જગાએ પહોંચી જાવ અથવા તમને સમજી શકે તેવા સ્નેહીજન પાસે પહોંચી જઈ તમારી લાગણીઓ ખુલ્લી કરો.

માનદ મંત્રી,
ચારુતર વિદ્યામંડળ વલ્લભ વિદ્યાનગર
(ફોન. ૦૨૬૯૦૨૩૮૪૦૦)

અમને ગુરુજી વાલા અંતરમાં જોગણ થઈ લડાવું રે મારા જંતરમાં...

અમને ગુરુજી વડાલા અંતરમાં, જોગણ થઈ લડાવું મારા જંતરમાં,
એ વેરાગણ થઈ લડાવું મારા જંતરમાં....
જળના સૌ જીવ, કોઈનું બીજ નથી ઝૂઝવું વડાલા!
હે...એનું તાલકું વધી જાય ગુરુના તંતરમાં...
જોગણ થઈ... વેરાગણ થઈ લડાવું મારા જંતરમાં.....૦
અહીંની કમાણી સૌને અહીં આડી આવશે વડાલા!
હે...સત્ય વહોરી લેજો ગુરુજીના છત્તરમાં...
જોગણ થઈ... વેરાગણ થઈ લડાવું મારા જંતરમાં.....૦
નારીએથી નર મોટા અમુલખ હીરા નીપજે વડાલા!
ઈ પરભોમે પૂજાય ગુરુના પત્તરમાં..
જોગણ થઈ... વેરાગણ થઈ લડાવું મારા જંતરમાં.....૦
સિધ્યા રે અક્કલદાસ ગુરુ ભીમ કેરે શરણે વડાલા !
હે...મારું મનડું મોયેલ ને માયાના મંતરમાં..
જોગણ થઈ... વેરાગણ થઈ લડાવું મારા જંતરમાં.....૦

પાઠાંતર :

(કહે રે અક્કલદાસી ત્રિકમ ચરણે, વડાલા !
મારું મનડું મોલું ને માયાના મંતરમાં..)

-અક્કલદાસ

આ પલ જાવે રે, કરી લેને બંદગી..

(લાલદાસના નામે પણ ગવાય છે.)

ગઈ પલ ફેર નહીં આવે રે, કરી લે ને બંદગી;
આ પલ જાવે રે, કરી લેને બંદગી...
કરો મન ગ્યાના, ધરી લેને-ધ્યાના;
મૂરખા ! મૃગજળ દેખી ક્યું લલચાવે રે...
- આ પલ જાવે રે, કરી લેને બંદગી...૦
શિરને માથે છે વેરી, લીધો તું ને ઘેરી;
સૂતાં બંદા નીંદરા તું ને કેમ આવે રે...
-આ પલ જાવે રે, કરી લેને બંદગી...૦
એક દિન મરના હૈ, ધોખા નવ ધરના;
મુખમેં રામનામ કેમ ભૂલાવે રે...
-આ પલ જાવે રે, કરી લેને બંદગી...૦
કહે છે કલ્યાણ' સાબ, સતગુરુ શરણે,
આમાં પ્રેમીજન હોય ઈ તો પાવે રે...
-આ પલ જાવે રે, કરી લેને બંદગી...૦

-કલ્યાણ

બ્રહ્મનો ભેદ...

બ્રહ્મનો ભેદ જાણ્યો જને અનુભવી, ભેદ જાણ્યા વિના બ્રમ્મ ન જાવે;
ભર્મ ભાગ્યા વિના કર્મ કહો કયમ ગણે? કર્મ ગળ્યા વિના
ભર્મ ન પાવે...

મરમ લહ્યા વિના સંશય નવ ટળે, સંશય ટળ્યા વિના સર્વ કાર્યું;
કથાણી કથે અને અર્થ બહુ અનુભવે, રહેણી વિના કયમ પામે
સાર્યું ?

સાચા સિદ્ધાંતનું હિરદ સમજે નહીં, સમજીને અરથ ના કાંઈ સરતો;
આત્મા-શું આત્મા, બુદ્ધિ થકી જોય તો, તેણે કરી વાસનાલિંગ
ન ગળતો...

અણલિંગી તમે અનુભવી જાણજો, તેમજ તત્ત્વદર્શી રહે રે જોઈ;
ગવરી આત્મા-પરમાત્મા એક જ ભયે, દ્વૈત ભાવ નવ ભાસે
કોઈ...

-ગૌરીબાઈ

લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત..

લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત, લખીએ હરિને રે;
એવો શિયો રે અમારલો દોષ, નો આવ્યા ફરીને રે...
-લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત...૦

વહાલા! દૂધ ને સાકરડી પાઈ, ઉછેર્યા અમને રે;
હવે વખડાં ઘોળો મા, મા'રાજ! ઘટે નહીં તમને રે...
-લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત...૦

હે જી હરજી! હીરને હીંચોળે રાજ, હીંચોળ્યાં અમને રે,
હવે તરછોડો મા, મા'રાજ! ઘટે નહીં તમને રે...
-લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત...૦

હે જી હરજી! પ્રેમના પછેડા રાજ! ઓઢોડેલ અમને રે,
હવે ખેંચી લિયો મા, મા'રાજ! ઘટે નહીં તમને રે...
-લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત...૦

હે જી વહાલીડા! ઊંડેરા ફૂવામાં આજ, ઉતાર્યા અમને રે,
હવે વરત વાઢો મા, મા'રાજ! ઘટે નહીં તમને રે...
-લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત...૦

ગુણલા ગાય છે રવિ-ગુરુ ભાણ, ત્રિકમ બેડી તારો રે,
એવી પકડો મોરારની બાય, ભવસાગર ઉતારો રે...
-લાવો લાવો કાગળિયો ને દોત...૦

-મોરારદાસ

॥ આપણો વૈભવ અને વારસો ॥ (ગદ્ય વિભાગ)

માનવી ઊંચાણની પારાશીશી

સ્વામી આનંદ

અજ્ઞાત સૈનિકનાં સ્મારક કરવાની ને તેને અંજલિ આપવાની આજના કાળમાં પોલી પ્રથા બહુ યોગ્ય છે. કારણ, ખરા અર્થમાં મોટમોટા રાજધુરંધરો કે સેનાપતિઓ કરતાં સામાન્ય સૈનિકનો, કે લડાઈના મજૂરનો, ફાળો લડાઈઓની હારજીતમાં કો વાતે ઓછો નથી હોતો. બલ્કે, લડાઈઓના મેદાનમાં રાતદિવસ ધૂમી તોપ, બોમ્બ કે ગેસનાં ખાજ બનતો, કે ટ્રેન્યોનાં કીચડપાણીમાં પગ કોહવતો અનામી સૈનિક જ પ્રત્યક્ષ લડાઈ જીતે છે. એને ભમાવીને પોતાનો કરી લીધા વગર નયો ધોયેલ મૂળા જેવો મુત્સદ્દી કાબે લૂંટ્યા અર્જુન જેવો નિસ્તેજ ને લાચાર છે. લશ્કરોનો અદનો અજાણ્યો સૈનિક જ એનું એવાતણ છે. કારણ એ સૈનિકે જ ઘરકુટુંબની માયા મેલીને હથેળીમાં માથું લઈ પોતે માનેલા કે તેને મનાવવામાં આવેલા દેશ, ધર્મના દુશ્મનોને વાઢ્યા, - અને તેમ કરવામાં પોતાના પ્રાણ પાથર્યા.

આમ, એક ભોળો શૂરો અજાણ્યો સૈનિક પણ જો આપણા સ્મારક અને આદરઅંજલિને પાત્ર છે, તો પછી જેણે બૂંગિયા

ઢોલ કે લશ્કરી બેન્ડવાજાંના કશા આવેશ ઉશ્કેરાટ વગર, ને કોઈનો પણ જીવ લીધા વગર, સમાજને અંધારે ખૂણે રહ્યાંસહ્યાં, પોતીકાંને ખાતર જાત ઘસીને ટીપેટીપે પોતાનાં લોહી આટવ્યાં; જેમણે સમાજના કૂણા છોડ ઉછેરીઉઘેરી તેનાં ખમીર કેળવ્યાં ને પ્રજાઓને ટકાર રાખી; એવા સંસારનાં સરેરાશ કોટિનાં અગણિત અજ્ઞાત ઘરસંસારી માનવીઓને આપણા તરફની એવી આદરઅંજલિને પાત્ર કાં ન ગણીએ? જો સંસારના ઝગઝગાટ વચ્ચે પોતાની અસામાન્ય શક્તિઓ દેશની અને સમાજની સેવામાં અર્પનારા નેતાઓ અને સમાજસેવકો આપણા પૂજારાધ્ય છે, તો વધુ તકને અભાવે ઘરને ખૂણે રહ્યાંરહ્યાં વસમાં દુઃખ વેઠીને પણ પોતાનાં ફરજંદોનાં ઘડતર પાછળ હાડ ગાળનારા સામાન્ય શક્તિનાં અનામી માનવીઓ પણ ખચિત આપણી ભાવભક્તિભરી અંજલિને વધુ પાત્ર છે.

કારણ અંતસરવાળે તો સંસારનાં એવાં અસંખ્ય અનામી માનવીઓનું કાઠું એ જ દરેક જમાનાની માનવતાની ઊંચાઈ કે ઠીંગાણાઈનું માપ કાઢવાની ખરી પારાશીશી છે....

-‘ઘરતીનું લૂણ’ માંથી સાભાર

त्यारे

प्रवीण दरञ्ज

बे जरा
पोताने नाम शेष करी
अकमेकना
आत्मां प्रवेशी
श्रावणी तृणुं
पीणयुं पुष्प
बनी रहे छे
त्यारे-
तेमनी आसपास
ईश्वरनी पदरव
संभणाय छे.
सूर्य साव धीमो पडीने
तेमने लाड करे छे.
यंद्र तेओने
भोगां लईने
थपथपावतां
व्हाल करे छे
वरसाढ
उरमरी उरमरी
हालरुं गाय छे
हालरडाना शब्दे शब्दे
माटी
महेंक महेंक थई रहे छे!
बे जरा
नाम शेष थाय छे त्यारे!

कुवारा पासे, लुगावाडा
ज.महीसागर
(इन) ८८२५३५६५५९

गजल

नरेश सोलंकी

गाडुं छे लंकार्या कर तुं
मन-समजएने यार्या कर तुं
कागण उलो वांस लीलो छे
वात विगत इटकार्या कर तुं
मेना पोपट मीनीराणी
डेवण बयपाणु धार्या कर तुं
छेवट सौ शिकार करे छे
रातदिवसने मार्या कर तुं
उरमर ओकुं जव लगोलग
द्वार सणगतुं कार्या कर तुं

मवडी पोलीस हेड क्वाटर
ब्लोक नं.-४, क्वाटर नं.-४०
नाना मवा रोड, राजकोट
मो. ९८०४३६२२३०

गजल

तरस कांठे रही

परबतकुमार नाथी 'दद'

नहीने छे व्यथा ऐनी तरस कांठे रही कायम,
नथी कोई दवा ऐनी तरस कांठे रही कायम !
नजरमां बागने राभी विचारो आगना इरता,
इलोने यातना ऐनी तरस कांठे रही कायम !
भरम भांगी जते जो स्नेजमां हुं तृप्त थै जाते,
भरेभर छे मजा ऐनी तरस कांठे रही कायम !
तमे आ श्वासमां बेका पछी पाणु छे उदासी ल्यो,
कदाचित छे कथा ऐनी तरस कांठे रही कायम !
अमारी पांपाणो पाछण समंदर 'दद'नो छलेके,
मणी छे आ सजा ऐनी तरस कांठे रही कायम !

मु-बुकण, ता-वाव, जि. - अनासकांडा, उत्तर
गुजरात-३८५५७५
मो.- ७८८०२८८९८३

साहित्यकार पद्मश्री डॉ. प्रवीण दरञ्जने प्राप्त गुजरात गौरवरत्न अवोर्ड अने कविता पुरस्कार

गुजराती साहित्यक्षेत्रे बहुमूल्य प्रदान माटे संप्रयाबंध सुवर्ण चंद्रको-पारितोषिको प्राप्त करनार ज्ञाणीता कवि, निबंधकार, विवेक, संशोधक, अनुवादक पद्मश्री डॉ. प्रवीण दरञ्जने गुजराती साहित्य क्षेत्रे अर्पेल मूल्यवान सेवा माटे त्रेस्ताडाउन्डेशन (किनेडा-अमेरिका) गुजराती समाज द्वारा अमदावाढ भाते, प्रतिष्ठित गुजरात गौरवरत्न अवोर्ड ताजेतरमां अर्पेण करायो छे. आ उपरांत, 'जयंत पाठक सन्मानसमिति' द्वारा तेमना काव्यसंग्रह 'पूर्वाभास'ने २०१६-१७ वर्षनो जयंता पाठक कविता पुरस्कार पाणु प्राप्त थयो छे. आ साहित्यकीय गौरवप्रद उपलब्धि माटे 'वि-विद्यानगर' परिवार तेमने हार्दिक अभिनंदनसह शुभेच्छा पाठवे छे.

ક્યારેક
પથથરોની બેઠક થશે
અને તે કોઈ પણ પૂજા ઘરમાં
બેસવાની ના કહેશે
ને ઊભા થઈ જશે અને તમામ મંત્ર
ભાગી જશે કોઈ અજ્ઞાત પહાડોમાં...
તે દૃશ્ય જોવા જેવું હશે
તેની ઉપર કોઈ પંડિતની ઘાક-ધમકીની
અસર નહીં થાય
તે પોતાની કમિટી પાસેથી માંગ કરશે
કે,
તે દિવસને રાષ્ટ્રીય પર્વ ઘોષિત કરે
અને દુનિયાભરની મૂર્તિઓને પત્ર દ્વારા
જાણ કરે...
કે કોઈ અસુરક્ષિત હોયતો
પાછા ફરી જાય
કલાકારોના આદિમ મનમાં.....

મેઈન બજાર, ગીર ગઢડા-૩૬૨૫૩૦,

જી-ગીર સોમનાથ (ગુજરાત), મો. -૯૯૧૩૮૮૭૮૧૬

સાવ ઉદાસીન ચહેરો
આંખ ખૂલે ત્યાં જોવા મળતો એક અનાદિ પહેરો,
સાવ ઉદાસીન ચહેરો.
હરપળ અમથી વહેતી આવે અકળ મનોગત વાતો,
કોને કહીએ કે ના કહીએ સમય નથી પરખાતો,
એકલ દોકલ લાગણીઓને લાગ્યો કોનો પહેરો !
સાવ ઉદાસીન ચહેરો.
સાઠ કુંડું ત્યાં પડવા પડતા, પાથરતા ચોપાસે,
હાથ ધરું ને જૂઠા પડતા, અવઢવના સહવાસ,
ભીતર એકાંતે એનો ઘાવ હજી છે ગેહરો,
સાવ ઉદાસીન ચહેરો.
રોજ-બ-રોજે ચિંતાઓનાં વમળ રહે ધૂમરાતાં,
નામ નથી નકશામાં એવાં દુઃખ બધે પથરતાં,
કોઈ ન સુણો ચિત્કારો ને જગનો કાન છે બહેરો,
સાવ ઉદાસીન ચહેરો.

૨, દીપકુંજ, ગણેશ ગલી, મણિનગર, અમદાવાદ
ફોન.- ૨૫૪૩૫૮૪૬

॥ ચિંતન ॥

ભારતીય આદર્શો

નરેશ વેદ

પ્રત્યેક રાષ્ટ્રને જેમ એનાં આચારો (ethos) અને મૂલ્યો (values) હોય છે, તેમ આદર્શો (ideals) પણ હોય છે. આવા આદર્શો એટલે રાષ્ટ્રની પ્રજાએ જેને પૂર્ણ, નમૂનારૂપ, અભીષ્ટ ધ્યેયો માન્યા હોય એનાં કાલ્પનિક રૂપો. આવા આદર્શો વેડે પણ રાષ્ટ્રની ઓળખ સ્પષ્ટ થતી હોય છે. ભારત એક રાષ્ટ્ર છે, તો તેની પ્રજાએ કલ્પેલા નમૂનારૂપ ધ્યેયો ક્યાં છે, જે એની એક રાષ્ટ્ર તરીકે ઓળખ સ્પષ્ટ કરી આપે છે? એક રાષ્ટ્ર તરીકે ભારતની પ્રજાએ પોતે પસંદ કરેલાં પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય ધ્યેયો કે લક્ષ્યાંકો ક્યાં છે, તેના વિશે આપણે સમજીએ.

અસતો મા સદ્ગમય |

તમસો મા જ્યોતિર્ગમય |

મૃત્યોર્મા અમૃતંગમય ||

હે પરમાત્મા ! તું મને અસત્યમાંથી સત્ય પ્રતિ, અંધકારમાંથી પ્રકાશ પ્રતિ અને મૃત્યુમાંથી અમૃત પ્રતિ દોરી જા, કારણ કે આત્મા/પરમાત્મા સત્, ચિત્ અને આનંદ રૂપ છે.

उद्वयं तमसः परिज्योतिः पश्यन्त उत्तरम् ।

देवं देवत्रा सूर्यमग्नम् ज्योतिरुत्तमम् ॥

અમે અજ્ઞાન અંધકારથી પર ઉત્કૃષ્ટતમ પ્રકાશનો અનુભવ કરતાં કરતાં સર્વત્ર પ્રકાશક પરમતત્ત્વને પામીએ. કેમકે તે જ દેવોનો દેવ છે. સૂર્ય પણ એને જ આધારે છે.

कृधि न ऊर्ध्वाञ् चरणाय जीवसे ।

ભગવન! જીવનયાત્રામાં અમને સમુન્નત બનાવો.

भद्रं जीवन्तो जरणामशीमहि ।

અમને કલ્યાણ માર્ગે ચાલતાં ચાલતાં વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થાઓ.

यत्रानन्दाक्ष मोदाच मुदः प्रमुद आसत।

कामस्यत्राप्ताक्ष कामा तव माममृतं क्रधि ॥

प्रભો! અમને સદા આનંદ મોદ અને પ્રમોદ સાથે પ્રસન્ન રાખો. પ્રામ-કામ કરો અને અમૃત બનાવો.

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तुः विश्वतो दग्धासो अपरीतास उद्भिदः।
देवो नो यथा सदमिद्वृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥

અમારા જીવનમાં ચારે બાજુથી કલ્યાણકારી સદ્વિચારોરૂપી યજ્ઞોનું શુભા-ગમન થાઓ. એમાં કોઈ વિઘ્ન ન આવે. એ નષ્ટ ન થાય. અમારા સત્સંકલ્પો શત્રુઓને પરાસ્ત કરો. ને સફળ રહો. રોજરોજ અમારી રક્ષા કરો. બધા દેવો અમારાં સંપોષણ અને સંવર્ધનમાં સંલગ્ન બનો.

स्वस्ति पन्थामनुचरेम सूर्यचन्द्रमसाविव ।

पुनर्ददता अन्धता जानता सं गमे महि ॥

જેમ સૂર્ય અને ચંદ્ર વિશાળ આકાશમાં પોતાના નિયત માર્ગે સંચરતા રહી પ્રકાશ, પ્રેરણા અને આહ્વાનનું દાન કરતા રહે છે, તેમ અમે પણ વિશ્વવ્યવહારમાં અસંગપણે પ્રવૃત્ત રહીએ. અમે વારંવાર ઉદારદાતા, રાગદ્વેષરહિત, અહિંસક સત્પુરુષોને તથા ખરા જ્ઞાની વિદ્વાનોને મળતા રહીએ.

नृचक्षसो अनिमिषन्तो अर्हणा बृहद्देवासो अमृतत्वमानशुः।

ज्योतिरथा अहिमाया अनागसो दिवो वर्षाणं वसते स्वस्तये॥

જે કર્મપરાયણ મનુષ્યોની દેખભાળ રાખે છે, જે નિમેષનોયે વિશ્રામ કરતા નથી અને જે લોકસેવામાં નિરંતર લાગ્યા રહે છે. તે દિવ્ય પુરુષોએ અમૃતત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે. એમનો રથ જ્યોતિર્મય હોય છે. એમની પ્રજ્ઞાનો નાશ કોઈ નથી કરી શકતું, તેઓ નિષ્પાપ છે. એવા જ પૃથ્વીપુત્રો દુલોકના ઉન્નત નાભિસ્થાન ઉપર લોકકલ્યાણ અર્થે નિવાસ કરે છે.

तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि।

धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

અમે બધા ભગવાન સવિતાના (એટલે કે સર્વસર્જક પરમેશ્વરના) તે વરણીય તેજોમય સ્વરૂપનું ધ્યાન કરીએ છીએ, જે અમારી બુદ્ધિને સત્યપ્રતિ પ્રેરિત કરે છે.

ईशावास्यमिदं सर्वं यत्किंचित जगत्यां जगत् ।

तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यचिद्ध नम् ॥

સમગ્ર વિશ્વમાં અંતર્યામી પરમાત્મા વ્યાપ્ત છે, સત્કર્મ દ્વારા જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય તેને પરમાત્માને સમર્પિત કરીને ભોગવ. ગીધવૃત્તિ ન રાખ. ધન કોનું છે?

व्रतेन दीक्षामाप्नोति दीक्षायाङ्प्नोति दक्षिणाम् ।

दक्षिणा श्रद्धामाप्नोति श्रद्धया सत्यमाप्यते ॥

વ્રતના આચરણથીજ માણસને દીક્ષા એટલે કે ઉન્નત જીવનની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે. દીક્ષાથી દક્ષિણા એટલે કે પ્રયત્નની સફળતા લાગે છે. દક્ષિણાથી સ્વીકારેલા આદર્શોમાં શ્રદ્ધા અને શ્રદ્ધાથી સત્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

आयुर्यज्ञेनकल्पतां प्राणो अपानो व्यानो चक्षुर् श्रोतं वाग् मनो
आत्मा यज्ञेन कल्पतां स्वाहा।

ભૌતિક જગતના જીવન અર્થે કામ કરી રહેલી અગ્નિ વાયુ વગેરે દૈવી શક્તિ સાથે સમરસ જીવન વ્યતીત કરતાં કરતાં હું પૂર્ણ આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરું. મારી પ્રાણ અપાન વગેરે શક્તિઓ અને આંખ વગેરે ઈન્દ્રિયો, પોતપોતાનું કામ સારી પેઠે કરે. આ રીતે મારા વ્યક્તિત્વનો પૂર્ણ વિકાસ થાઓ, એ જ મારી હાર્દિક અભિલાષા અને પ્રાર્થના છે.

मित्रस्य मा चक्षुसा सर्वाणि भूतानि समीक्षन्ताम् ।

मित्रस्यैहं चक्षुसा सर्वाणि भूतानि समीक्षे,

मित्रस्य चक्षुसा समीक्षामहे।

મનુષ્યો જ નહિ પણ સકળ પ્રાણીસૃષ્ટિ મને મિત્રતાભરી દૃષ્ટિથી જુએ અને હું પણ સમસ્ત પ્રાણીઓને મિત્રદૃષ્ટિથી જોઉં. અમે સૌ એકમેકને મિત્રદૃષ્ટિથી જ જોતા રહીએ.

कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेत् शतं समाः ।

एवं त्वयि नान्यथेतोङ्गस्मि न कर्म लिप्यते नरे ॥

મનુષ્યે કર્તવ્યકર્મો કરતાં કરતાં જ સો વર્ષ જીવવાની મહેચ્છા રાખવી જોઈએ. એનું એમાં જ કલ્યાણ છે; કર્તવ્યકર્મો છોડી ભાગવામાં નહીં. આ ઉપાયથી જ કર્મબંધનથી બચી શકાય છે.

सेतूस्तरं दुस्तरान, दानेन अदानम्, अक्रोधेन क्रोधम् । श्रद्धाया
अश्रद्धाम् । सत्येन अनृतम् । एषा गतिः एमादमृतम।

હે મનુષ્ય! દુસ્તર ચાર અવરોધોને તું પાર કર. (૧) દાનથી કૃપાણતાને (૨) અક્રોધથી ક્રોધને (૩) શ્રદ્ધાથી નાસ્તિકતાને અને (૪) સત્યથી અસત્યને.

जीवेम शरदः शतम् । बुध्येम शरदः शतम् ।

शरदः शतम् । युषेम शरदः शतम् ।

भवेम शरदः शतम् । भूषेम शरदः शतम् ।

भूयसी शरदः शतं ।

અમે સો કે તેથીયે અધિક વર્ષો જીવિત રહીએ, અમારા જ્ઞાનને વધારતા રહીએ, ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટ ઉન્નતિ પામીએ,

પુષ્ટિ અને દૃઢતાને મેળવતા રહીએ, આનંદમય જીવન વ્યતીત કરીએ તથા સમૃદ્ધિ, ઐશ્વર્ય અને સદ્ગુણોથી ખુદને ભૂષિત કરીએ.

સહદયં સામનસ્યમવિદ્વેષં કૃણોમિવ : ।

અન્યોઙ્ન્યમમિહર્યત વત્સં જાતમિવાધ્ન્યા ॥

અમારા કૌટુંબિક જીવનમાં પરસ્પર ઐક્ય, સૌહાર્દ અને સદ્ભાવના પ્રવર્તો. દ્વેષની ગંધ પણ ન હો.

સુખં વા યદિ વા દુઃખં પ્રિયં વા યદિ વાઽપ્રિયમ્ ।

પ્રાપ્તમ્ પ્રાપ્તમુપાસીતં હૃદયેન પરાજિતઃ ॥

ચાહે સુખ હોય યા દુઃખ, પ્રિય હોય યા અપ્રિય, જે મળે તેને શાન સાથે, હૃદયથી બિલકુલ હાર્યા વિના, સોલ્લાસ ગ્રહણ કરો, હાર માનો નહિ.

તન્મે મનઃ શિવસંકલ્પમસ્તુ ।

અમારા મનને કૃપા કરી શુભ સંકલ્પોથી યુક્ત કરો.

કલિઃ શયાનો ભવતિ સન્નિહાનસ્તુ દ્વાપરઃ ।

ઉત્તિહંસ્ત્રેતા ભવતિ કૃતં સંપદ્યતે ચરન ॥ ચરૈવેતિ

ચરન્ વૈ મધુ વિન્દતિ ચરન સ્વાદુમુદુમ્બરમ્ ।

સૂર્યસ્ય પશ્ય શ્રમણં યો ન તન્દ્રેયતે ચરન ॥ ચરૈવેતિ

જે સૂતો રહે છે તે કળિયુગ છે. નિદ્રા ત્યજી બેઠો થનાર દ્વાપર છે. ઊઠીને ઊભો થનાર ત્રેતાયુગ છે અને જે પરિશ્રમ કરતો રહે છે તે સત્યુગ છે. માટે અવિરત શ્રમ કરતા રહો. ચાલતા રહો. શ્રમપરાયાણ માણસ જ જીવનનું માધુર્ય પામે છે.

તે જ સ્વાદિષ્ટ ફળનો આનંદ લૂંટે છે. સૂર્યના શ્રમને જુઓ, એ સદાય ચાલતો રહે છે, કદી આળસ કરતો નથી. માટે ચાલતા રહો. ચાલતો નર ભદ્રા (કલ્યાણ ફળ) પામે.

સર્વે સુખીના સન્તુ । સર્વે સન્તુ નિરામયાઃ । સર્વે ભદ્રાણી પશ્યન્તુ મા કશ્ચિત્ દુઃખમાપ્તયાત્ ।

બધા લોકો સુખી થાઓ. બધા લોકો નિરામય (આરોગ્યવાન) થાઓ. સૌનું કલ્યાણ થાઓ. કોઈને ક્યારેય દુઃખ પ્રાપ્ત ન થાઓ.

ત્યજેત્ સ્વાર્થં કુલસ્યાર્થે ગ્રામસ્યાર્થે કુલં ત્યજેત્ ।

ગ્રામં જનપદસ્યાર્થે આત્માર્થે પૃથિવીં ત્યજ્યેત્ ॥

કુળને માટે સ્વાર્થ ત્યજવો, ગામને માટે કુળ ત્યજવું, જનપદને માટે ગામ ત્યજવું અને આત્માને માટે પૃથિવી ત્યજવી શ્રેયસ્કર છે.

ઉત્તિષ્ઠત જાગ્રત પ્રાપ્ય વરાન્ નિબોધત ।

ઊઠો, જાગો અને તત્ત્વવેત્તા ઉત્તમ પુરુષોને મેળવી આત્મસ્વરૂપને ઓળખી લો.

વિશ્વમ્ભરા વસુધાની પ્રતિષ્ઠા હિરણ્યવક્ષા જગતો નિવેશની ।

વૈશ્વાનરં વિશ્વતી ભૂમિરાગ્નિમિન્દ્રઋષભા દ્રવિણે નો દધાતુ ॥

સર્વનું પોષણ કરનારી, અનેક જાતની સંપદા ધારણ કરનારી, સર્વની પ્રતિષ્ઠારૂપ, સોનેરી છાતીવાળી, જગતના સર્વજીવોને આશ્રય આપનારી, વૈશ્વાનરનું ભરણપોષણ કરનારી આ ભૂમિ અમારા માટે અગ્નિદેવ અને ઈન્દ્રદેવને પ્રાપ્ત કરાવનારી બનો અને અમને અનેક પ્રકારનાં ધન આપનારી બનો.

ગુરુર્બ્રહ્મા ગુરુર્વિષ્ણુઃ ગુરુદેવો મહેશ્વરઃ ।

ગુરુઃ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥

ગુરુ જ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર છે. આ ગુરુ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મરૂપ છે. તેવા આ ગુરુને નમન છે.

ૐ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદં પૂર્ણાત પૂર્ણમુદચ્યતે ।

પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે ॥

તે સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા પૂર્ણ છે. આ જગત પણ પૂર્ણ છે. પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ ઉત્પન્ન થાય છે. પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ લેવામાં આવે તો પણ પૂર્ણ જ બાકી રહે છે.

ૐ સહનાવવતુ સહ નૌ ધનુક્તુ સહવીર્યં કરવાવહૈ ।

તેજસ્વિનાવધીતમસ્તુ મા વિદ્વિષાવહૈ ॥

તે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ગુરુ-શિષ્ય એવા અમારી બંનેની રક્ષા કરે. અમારું બંનેનું પાલન કરે. અમે સાથોસાથ શક્તિ પ્રાપ્ત કરીએ. અમારી બંનેની ભાણેલી વિદ્યા તેજસ્વી બનો. અમે બંને પરસ્પર ક્યારેય દ્વેષ ન કરીએ.

સં ગચ્છધ્વં સ વદધ્વં સં વો મનાંસિ જાનતામ્ ।

તમે સૌ એક સાથે ચાલો, એકમત બોલો, તમારું મન એકમત થાવ.

સમાનોમન્ત્રઃ સમિતિઃ સમાની સમાનં મનઃ સહ ચિત્તમેષામ્ ।

તમારો મંત્ર એક સરખો રહો, તમારી સભા એક રહો, તમારું મન એક રહો.

સમાની વ આકૃતિઃ સમાના હૃદયાની વઃ ।

સમાનમસ્તુ વો મનો યથા વઃ સુસહાસતિ ॥

તમારો સંકલ્પ એક બનો, તમારું હૃદય એક બનો, જેનાથી તમારું સહ-અસ્તિત્વ બની રહે, માટે તમારું મન એક બનો.

एको धर्मः परं श्रेयः क्षमा एका शान्तिरुत्तमा ।

विधैका परमा दृष्टिः अहिंसा एका सुखावहा ॥

માત્ર ધર્મ જ પરમ કલ્યાણકારી છે, ક્ષમા જ સર્વોત્તમ શાંતિ આપી શકે. એક માત્ર વિદ્યા જ સાચી દૃષ્ટિ છે અને જીવનમાં અહિંસા જ સુખ આપી શકે.

ન સા સભા યત્ર ન સન્તિ વૃદ્ધાઃ
ન તે વૃદ્ધા યે ન વદન્તિ ધર્મમ્ ।
નાસૌ ધર્મો યત્ર ન ચાસ્તિ સત્યમ્
ન તત્સત્યં યચ્છલેનાનુ વિદ્મ્ ॥

તે સભા સભા નથી, જ્યાં વૃદ્ધો ન હોય. તે વૃદ્ધો વૃદ્ધો નથી, જે ધર્મ કહી શકતા ન હોય. જ્યાં સત્ય ન હોય તે ધર્મ ધર્મ ન કહેવાય. જ્યાં તર્કછલ હોય, કપટ હોય તે સત્ય સત્ય જ નથી.

ભારતીય પ્રજાએ પોતાની સમક્ષ આવા ઉચ્ચ આદર્શો રાખેલા છે. આ બધાના સારરૂપ ટૂંકમાં જો કહેવું હોય તો

આટલું કહી શકાય:-

પ્રભુ એટલું આપજો કુટુંબ પોષણ થાય,
ભૂખ્યા કોઈ સૂવે નહિ, સાધુ સંત સમાય.

અતિથિ ભોંઠો ન પડે આશ્રિત ન દુભાય,
જે આવે અમ આંગણે આશિષ દેતો જાય.

સ્વભાવ એવો આપજો, સૌ ઈચ્છે અમ હિત,
શત્રુ ઈચ્છે મિત્રતા, પાડોશી ઈચ્છે પ્રીત.

વિચાર વાણી વર્તાણૂક થકી સૌને ઈચ્છું પ્રેમ,
સગાં સ્નેહી કે શત્રુનું હું ઈચ્છું કુશળ ક્ષેમ.

‘કદમ્બ’ બંગલો, ૩૫, પ્રોફેસર્સ સોસાયટી, મોટા બજાર,
વલ્લભ વિદ્યાનગર, ફોન નં : ૦૨૬૯૨-૨૩૩૭૫૦
સેલ નં : ૦૯૭૨૭૩૩૩૦૦૦

॥ નવલિકા ॥

શુકન-અપશુકન

મનહર રવૈયા

વહેલી સવારના પાંચ વાગ્યે એલામના રણકારે બિરેન જાગી ગયો. સૌપ્રથમ એણે બ્રશ કરી, નહાવાનું કાર્ય પતાવ્યું, પછી ગણપતિદાદાની મૂર્તિ સામે અગરબતી અને દીવો કર્યો અને એ સ્વગત બોલ્યો; “હે...મારા દાદા! આજ મારું ગોઠવાય જાય તેવી કૃપા કરજો, તમને કામ થયે મોઢકનો થાળ ધરાવીશ” કપાળમાં ચંદનનું તિલક કરી કપડા બદલી એ તૈયાર થયો. સાઈકલ બહાર કાઢી, જોયું તો પાછલા વ્હીલમાં હવા ન હતી આથી એ સાઈકલને દોરતો હવેલી ચોક તરફ વળ્યો, ત્યાં રસ્તામાં ગાર્ડનનાં દરવાજા પાસે રાત્રે ઊભેલા પાંઉભાજી, પાણીપુરી અને ભેળવાળાઓએ એકા કાગળનાં ડુચા ઉકરડામાં જે નાખેલા હતા એ ડુચા ચાવતી એક ગાય ઉભી હતી. ગાયને જોતા જ બિરેને સાયકલની ઘોડી ચડાવીને ગાય પાસે જઈ ગાયના માથે હાથથી સ્પર્શ કરી હાથ આંખે અડાડ્યા. બસ એને શુકન થઈ ગયા. મનોમન એ રાજી થઈ રહ્યો.

બસ પછી હવેલી ચોકમાં સુપ્રિમ સાઈકલ સ્ટોરમાંથી કમ્પ્રેશરથી હવા ભરીને પાળિયાદ રોડ પર સાઈકલ મારી મૂકી. હવે માણસોની અવરજવર શરૂ થઈ ગઈ હતી. બિરેનને યોગીનગર જવું હતું. ત્યાં કરિયાણાની દુકાન ચલાવતા વાસુદેવ લાભશંકરની પુત્રી અંજલિને જોવા માટે નીકળ્યો હતો. ઓફિસમાં આજે એણે રજા લીધી હતી.

એ પોતે અતિશય ભાવુક અને લાગણીશીલ સ્વભાવનો હતો. રસ્તા પર જ્યાં જ્યાં દેવ મંદિર આવે ત્યાં એ માથું નમાવી સાઈકલની બેલ વગાડી લેતો હતો.

બિરેનનાં મા-બાપ તો જળ હોનારતમાં તણાઈ ગયા હતાં. તેથી એ બાજુના ગામડે રહેતા એના ભીખામામાને ત્યાં ઉછર્યો હતો. આ તેની સગાઈની વાત એના ભીખામામાએ જ ચલાવી હતી. એતો આગલા દિવસેજ વાસુદેવનાં ઘરે આવી ગયા હતાં. ભીખામામા અને વાસુદેવ ચારધામ યાત્રામાં સાથે હતાં તેથી બંને મિત્રો બની ગયા હતાં. બિરેન માટે એના મામાએ છોકરી શોધવામાં બહું મહેનત કરી હતી જ્યાં વાત કરે ત્યાં છોકરીવાળા સામે છોકરી માંગતા હતાં પણ બિરેનને બેરીંગ બનાવતી બ્રિજ બેરીંગ કંપનીમાં સારી સેલેરીવાળી જોબ મળી જતા, વાસુદેવ અને એમના પત્ની બન્ને બિરેનને પોતાની છોકરી અંજલિ આપવા તૈયાર હતાં. બસ એકવાર બિરેન અને અંજલિ એકબીજાને મળી લે એટલે સગાઈ નક્કી હતી. આથી બિરેન ખૂબજ ખુશ હતો. એનો ઉત્સાહ ઓર હતો. બસ આજ કાર્ય હેમખેમ પૂર્ણ થાય એટલે બસ. આથી જ એ ખાસ ઈરાદાથી વહેલો નીકળ્યો હતો. કારણ કે એ જ્યારે બહાર જતો હોય, ત્યારે નદી કાંઠે આવેલ મફતિયાપરાની ઝુંપડપટ્ટીમાં રહેતો એક આઘેડ એને અવાર-નવાર સામો મળતો હતો. સફેદ મેલખાયા લેંધા ઝભ્ભામાં સફ્ર એ આઘેડ બિરેન માટે મનહુસ, બુંધિયાળ અને અપશુકનિયાળ હતો. એ જ્યારે પણ બિરેનને સામો મળતો ત્યારે બિરેનનો

દિવસ બગડતો હતો. જેવું કે ઓફિસમાં કોઈ ભૂલ થાય અને બોસ ગુસ્સે થાય તો ક્યારેક નહીં જેવી વાતમાં ઝઘડો થતો કે આર્થિક નુકસાન થતું. એક વખત ઓફિસમાંથી એનો મોબાઈલ ચોરાઈ ગયેલો પછી એક દિવસ બિરેનને ઓફિસે પહોંચવામાં મોડું થતું હોવાથી સાઈકલ ઉતાવળે ચલાવી રહ્યો હતો ત્યાં એની સાઈકલ આગળ એક સફેદ કાર હતી. કારે અચાનક જ બ્રેક મારી, બિરેન સાઈકલની બ્રેક મારે એ પહેલા સાઈકલ ધાડ કરતી એ કાર સાથે અથડાઈ ગઈ. કારની સાઈડ લાઈટ તૂટી ગઈ. ઝઘડો થયો. ભૂલ કારવાળાની હતી છતાં માથાભારે કારવાળાએ ખર્ચના પૈસા લીધેલા.

આવી ઘટનાઓ પાછળ પેલો અપશુકનિયાળ આઘેડ જ કારણભૂત હોવાની વાત બિરેનના મગજમાં દ્રઢ ઘર કરી ગઈ હતી. આથી આજ એ આઘેડ સામો ન મળે તો સારું એ ચિંતાનો ભય બિરેનને મૂઝવી રહ્યો હતો. અને હા માણસ જેનું સતત ચિંતન કરે તેવું બને જ અને બિરેનને જે ભય મનમાં હતો એજ બન્યું. કોલેજ સર્કલના વળાંકમાં આઘેડ સામો મળ્યો વળી એણે બિરેન સામે નજર પણ કરી, બસ બિરેનનો મૂડ માર્યો ગયો અને થયું ખલાસ હવે સગાઈ થઈ રહી.

અને ખરેખર એવું જ થયું. અંજલિના મા-બાપ તો બિરેનને પસંદ કરતા હતાં હવે તો ફક્ત બિરેન અને અંજલિ એકબીજાને મળી લે એટલું જ બાકી હતું. મુલાકાતમાં અંજલિએ કહ્યું કે એને પોતાને એક બોયફ્રેન્ડ છે. તેની સાથે ગાઢ પ્રેમ છે. અમારે લગ્ન કરવા છે. મમ્મી-પપ્પા માનતા નથી એટલે અમે આવતી પૂનમે ઘરેથી ભાગી જઈને લગ્ન કરી લેવાના છીએ. આ વાત કરવા હું તમારી ઓફિસે ગઈકાલે આવી હતી, પણ તમે ઓફિસ કામે અમદાવાદ ગયા હતાં. બીજું આ વાત મારા ઘરનાને ન કહેતા. સોરી તમને તકલીફ આપી.

બિરેનના ઉત્સાહ પર પાણી ફરી વળ્યું. એ એના મામાને મળીને ભાંગેલ પગે નીકળી ગયો. બીજે દિવસે બિરેનના દોસ્ત અને સહકર્મચારી પાર્થ મહેતાએ બિરેનને કહ્યું; કેમ દોસ્ત કેવી રહી અંજલિ સાથેની મુલાકાત ? “અરે યાર જવા દેને એ...” હતાશ બિરેન બોલ્યો. પાર્થને ખબર હતી, બિરેન અંજલિને જોવા જવાનો હતો. એ પહેલા અંજલી ગઈકાલે ઓફિસે આવી હતી. એ પુનઃ બોલ્યો “શું જવા દે, અંજલી પહેલી નજરે ગમી જાય તેવી છે. તારે પેંડાથી નહીં ચાલે પાર્ટી આપવી પડશે.” “અલ્યા

અંજલી તો ગમે તેવી છે, પણ એને બીજું કોઈ ગમે છે એનું શું ? મારું જ્યાં જામ્યું નહીં ત્યાં પાર્ટી કેમ આપું...?” વાત કરીને પછી રડમસ અવાજે વાત પુનઃ શરૂ કરી. “પાર્થ જો એ આઘેડનાં સવારે અપશુકન ન થયા હોતને તો મારી સગાઈ થઈ જાત” “હશે બિરેન...! અંજલિ સાથે તારા લેખ નહીં લાખાયા હોય એમાં બિચારો આઘેડ શું કરે?” “અરે ભાઈ તને શું ખબર હોય, એ જ્યારે જ્યારે મને સામો મળે છે ત્યારે મારો દિવસ બગડે છે.” “અરે એવું હોય નહીં. મારે તારી કરતા સારું છે. મનેય એક આઘેડ સામો મળે છે. પણ એના વિશે ક્યારેય વિચારતો નથી. નહીંતર એ આઘેડ જ્યારે જ્યારે મને સામો મળે છે ત્યારે મને શુકન થાય છે. સારા સમાચાર મળે છે.” “એમ..?” હાસ્તો! જો હજી ગયા મહિનાની વાત છે, અમારે ગઢડા રોડ પર શ્રીજીનગરમાં મકાન લેવાનું હતું, મારી મમ્મીને મકાન બહુ ગમતું હતું, પણ મકાનની કિંમતમાં વાત અટકી હતી. મકાન માલિક બાર લાખ કહેતા હતા અને અમારી ગણતરી અગિયારની હતી, પણ મકાન માલિક માનતા ન હતાં. એમાં બીજા દિવસે એક આઘેડ સામો મળ્યો. મેં કશું જ મનમાં વિચાર્યું નહીં. હવે હું ઓફિસે આવ્યો અને મકાન માલિકનો ફોન આવ્યો, એ અગિયારમાં સહમત હતો એ પણ બે હપ્તામાં.

બીજું એકવાર તારી ભાભી સ્વાતીને ડિલીવરીનો સમય હતો. દુઃખાવો ઉપડતા પ્રસુતિગૃહમાં દાખલ કરી હતી. બાળકનો જન્મ થતો ન હતો. સ્વાતી પીડાતી હતી. સિઝેરીયનની વાત ચાલતી હતી. હું જરૂર પડે તો પૈસા માટે ઘર તરફ આવતો હતો ત્યાં આઘેડ સામો મળ્યો પછી હું પૈસા લઈને પ્રસુતિગૃહ આવ્યો તો સ્વાતીને નોરમલ ડિલીવરી થઈ ગઈ હતી. બાબો આવ્યો હતો.

“એમ શું વાત કરે છે ? અરે પાર્થ મારે એ શુકનિયાળ આઘેડને જોવો છે. મને બતાવીશ... હવે તો મારેય એના શુકન લેવા છે.” “જો ભાઈ એમાં એવું છે કે એ ક્યારે સામો મળે એ નક્કી નહીં, તેથી એને જોવા તારે ઓફિસે જવાના સમયે તારે મારા ઘરે આવવું પડે પછી આપણે બન્ને સાથે નીકળીએ” “સારું” બીજા દિવસથી બિરેને સવારે પાર્થના ઘરે જવાનું શરૂ કર્યું. બે દિવસ ખાલી ગયા. આઘેડ સામો મળ્યો નહીં, પણ બીજા દિવસે લીંમડાવાળા ચોકમાં સામેથી ચાલ્યો. આઘેડને જોતા જ બિરેન બોલ્યો; “જો પાર્થ તારો શુકનિયાળ આઘેડ તો ન મળ્યો પણ મારો અપશુકનિયાળ આઘેડ આવી રહ્યો છે. એજ મેલો ઝભ્ભો અને લેંઘો.”

“હા જોયો હવે તને સાચું કહું તારો અને મારો આઘેડ જુદા નથી એકજ છે. તને મળતો આઘેડ અપશુકનિયાળ નથી અને મારો શુકનિયાળ નથી. ખરેખર તો શુકન-અપશુકન જેવું કશું જ નથી. માત્ર મનના વિચારો છે. એક મનને રાજી રાખવાની વાત છે. બાકી તો સારું કે નકારું જે બનવાનું હોય છે એ બનેજ. એ કુદરતી ક્રમમાં કોઈ ફેરફાર ન થાય. આઘેડ તારા માટે અપશુકનિયાળ છે એવો તારો

વહેમ કાઢી નાખ અને દ્રઢ મનોબળથી સારા વિચારો કર તને ચારો તરફ શુકન-શુકન જ થશે. આ વાત સમજાવવા મારે તારી સામે મારે મારા આઘેડની વાત ઉપજાવવી પડી.” સાંભળી બિરેન હિંમતમાં આવી ગયો.

૭-એ, શારદા સોસાયટી, ન્યૂ રેલ્વે કોલોનીપાછળ,
સ્ટેશન એરિયા, બોટાદ-૩૬૪૭૧૦
મો. ૯૦૩૩૧૦૨૦૦૫

॥ સમીક્ષા ॥

‘બા વગરનું ઘર’ અધૂરપની મધુરપ

હીરેન્દ્ર પંડ્યા

‘બા વગરનું ઘર’એ ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટનો બીજો વાર્તાસંગ્રહ છે. ઈ.સ.૨૦૦૨માં તેમણે ‘મીઠા વગરનો રોટલો’ વાર્તાસંગ્રહ આપ્યો હતો. ત્યારબાદ ઈ.સ.૨૦૧૮માં એટલે કે ૧૬ વર્ષના લાંબા અંતરાલ બાદ તેઓ ‘બા વગરનું ઘર’ આપે છે. આ સંગ્રહમાં કુલ ૨૯ વાર્તાઓ છે. સંગ્રહની વાર્તાઓ ‘નવનીત-સમર્પણ’, ‘જલારામદીપ’, ‘પરબ’, ‘વિ’, ‘કુમાર’ જેવાં સામયિકોમાં પ્રગટ થયેલી છે. ‘ડૂમો’ અને ‘ક્ષણગ્રહણ’-આ બે વાર્તાઓ ‘મીઠા વગરનો રોટલો’માં પણ પ્રકાશિત થયેલી છે. ‘ક્ષણગ્રહણ’ વાર્તા ‘વીજળીનો ચમકારો’ નામથી એ સંગ્રહમાં પ્રકાશિત થઈ હતી. અલબત્ત, ‘ક્ષણગ્રહણ’નો અંત ‘વીજળીનો ચમકારો’ કરતાં જુદો છે. એટલે આ સંગ્રહમાં કુલ ૨૭ વાર્તાઓ વાર્તાકાર પાસેથી મળે છે. આ સંગ્રહની ઘણીખરી વાર્તાઓ વ્યક્તિગત સંવેદનને રજૂ કરનારી છે. જ્યારે ‘મીઠા વગરનો રોટલો’ વાર્તાસંગ્રહની ભોંય ગ્રામસમાજ હતો. અહીં વાર્તાકાર પાત્રના સંવેદન વિશ્વને આકારવાની મથામણ કરતાં જણાય છે. તેઓ પોતે પ્રસ્તાવનામાં લખે છે,

‘અનુભૂતિની સરચાઈ એના કેન્દ્રમાં છે, એ અનુભૂતિકણને કંડારવાનો અહીં પ્રયત્ન છે. કેટલીક વાર્તાઓમાં પ્રણયના ભાવો સંચમિત આકારિત થતાં રોમેન્ટિક વાર્તાઓ બને છે તો કેટલીક વાર્તાઓ જીવનના વાસ્તવરૂપને જીવનના કેન્દ્રમાં રાખી કંડારાઈ છે.’ (૫-૬)

વાર્તાસંગ્રહમાંથી પસાર થતાં એ વાતનો ખ્યાલ આવી જાય કે લેખકે ભીતર ડોકિયું વિશેષરૂપે કર્યું છે. માનવચિત્તમાં ક્ષણેક્ષણે ઊઠતાં અને શમી જતાં સંચારી ભાવોને આલેખવાનો લેખકે આ સંગ્રહમાં પ્રયાસ કર્યો છે. જ્યારે પહેલા વાર્તાસંગ્રહમાં આ આંતરજગતની સાથે

બાહ્યજગત પર પણ લેખકની દૃષ્ટિ હતી. બંને વાર્તાસંગ્રહના મુખપૃષ્ઠ પરના ચિત્ર પણ લેખકની આ બદલાયેલી ધરીને દર્શાવી દે છે. પહેલા વાર્તાસંગ્રહના મુખપૃષ્ઠ પર ઘરની અંદરથી બહારની તરફ જોતો નાયક ઊભો છે. જ્યારે બીજા વાર્તાસંગ્રહના મુખપૃષ્ઠ પર નાયક ખાલી ઘરમાં પ્રવેશતો જોવા મળે છે. વળી, બંને વાર્તાસંગ્રહના શીર્ષક પણ ધ્યાનથી વાંચીએ તો ‘વગરનું’ શબ્દ ધ્યાન ખેંચે છે. આ ‘વગરનું’ એ બીજા વાર્તાસંગ્રહમાં વધારે ઘૂંટાઈને રજૂ થયેલો ભાવ છે. ‘બા વગરનું ઘર’ શીર્ષક સૂચવે છે તેમ બા વિનાની નાયકની દશા વર્ણવતી વાર્તા છે. તો ‘બાપાનો વારસો’માં પણ પિતા મૃત્યુ પામેલા છે. ‘ફાંટો’માં નાયક સુરભિ મૃત્યુ પામે છે. તો એક વાર્તાનું શીર્ષક જ ‘અધૂરપ’ છે. આ સંગ્રહનો વિશેષ આ ‘અધૂરપ’ના આલેખનમાં રહેલો છે. અહીં અધૂરપનો ભાવ કડવાશથી રજૂ થયો નથી. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ ગીત કવિ છે. વળી, ગીતસ્વરૂપના ઊંડા અભ્યાસી પણ છે. પહેલા વાર્તાસંગ્રહમાં રહેલો અધૂરપનો ભાવ આ બીજા વાર્તાસંગ્રહમાં કોઈક ગીતની ધ્રુવપંક્તિની જેમ પુનરાવર્તન પામતો, ઘૂંટાઈને આવતો જોવા મળે છે. અહીં અધૂરપની પણ મધુરતા જુદી જુદી રીતે પ્રગટી છે.

‘બા વગરનું ઘર’, ‘પરિક્રમા’ અને ‘બાપાનો વારસો’- આ ત્રણેય વાર્તામાં કથનકેન્દ્ર નાયકનું છે. ત્રણેયમાં ગામના ઘરનો ઉલ્લેખ છે. પ્રથમ બે વાર્તામાં બા અને ત્રીજામાં બાપાની વાત છે. આટલી બાહ્ય સમાનતાને લીધે આ વાર્તાઓ પહેલી નજરે એક સરખી લાગે. પરંતુ એમ નથી. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ નાજુક સંવેદનોને વાર્તામાં મૂર્તરૂપે ઊતારવામાં કુશળ છે. પ્રથમ વાર્તા બા વિનાના ઘરમાં પ્રવેશતા નાયકની મનોદશાને રજૂ કરે છે. જ્યારે બીજી વાર્તા નાયકના ગામના ઘર પ્રત્યેના લગાવને રજૂ કરે છે. અને ત્રીજી વાર્તામાં બાપનું અનોખું વ્યક્તિત્વ રજૂ થયું છે. અધૂરપની અનુભૂતિ કરાવતી વાર્તાઓમાં ‘અધૂરપ’, ‘સોનાની વીંટી?’, ‘નવો જન્મ’, ‘અમાસી દરિયો’, ‘ખરી

મજા તો ગોટલીમાં, 'શારડો', 'ક્ષણગ્રહણ' અને 'આભમાં વાદળઘેરી શૂન્યતા' મૂકી શકાય. જે વાર્તાઓમાં સામાજિક સંરચના પાર્શ્વભૂ રૂપે મહત્વનો ભાગ ભજવે છે, તેવી વાર્તાઓમાં 'ઘક્કો', 'પ્રેમમાં પડેલી ગ્રામીણ મામીનો પ્રેમપત્ર', 'ફાંટો', 'નવો જન્મ', 'ટેકનિક', 'સોનાની વીંટી?', 'બંધ પડેલું ઘડિયાળ'ને ગણી શકાય. 'મીઠા વગરનો રોટલો' વાર્તાસંગ્રહમાં પ્રથમ પ્રેમના સંસ્મરણો મહદ્ અંશે નાયકના કથનકેન્દ્રથી રજૂ થયા છે. જ્યારે આ વાર્તાસંગ્રહમાં નાયિકાના કથનકેન્દ્ર ધરાવતી વાર્તાઓની સંખ્યા વધી છે. જેમ કે, 'અમાસી દરિયો', 'બીજે ક્યાંક', 'સોળ વરસની છોકરીને ફેરા ફરતાં', 'પ્રેમમાં પડેલી ગ્રામીણ મામીનો પ્રેમપત્ર', 'ખરી મજા તો ગોટલીમાં'ને ગણાવી શકાય. કથનકેન્દ્ર નાયિકાનું ન હોય પણ સંવેદન નાયિકાનું વ્યક્ત થતું હોય એવી વાર્તાઓમાં 'વ્યક્તિ એક-પડછાયા બે', 'ફાંટો', 'ઝણઝણાટી', 'શારડો'ને ગણાવી શકાય. વર્તમાન સમયમાં ટૂંકીવાર્તામાં બોલીની બોલબાલા છે. આ વાર્તાકાર બોલી પ્રયોજવામાં માહેર પણ છે. એની સાબિતી તો પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહમાં જ મળી ગઈ હતી. અને છતાં આ બીજા વાર્તાસંગ્રહમાં માત્ર એક જ વાર્તા પૂરેપૂરી બોલીમાં રચાયેલી છે. અને એ છે 'પ્રેમમાં પડેલી ગ્રામીણ મામીનો પ્રેમપત્ર'. ભાષા અને ટેકનિક એ ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટની વાર્તાઓમાં સહજ રીતે ગૂંથાઈને આવે છે. 'સુરભિ જ સુરભિ', 'પ્રમેય કથા', 'ટેકનિક', 'અધૂરપ', 'બંધ પડેલું ઘડિયાળ', 'સોનાની વીંટી?' આના નમૂનારૂપે જોઈ શકાય. માનવજીવન અનેકવિધ સંભાવનાઓથી ભરેલું છે. પણ મનુષ્ય એક વિકલ્પ પર પસંદગી ઉતારે એટલે બીજી સંભાવનાઓ આપોઆપ ભૂંસાતી જાય છે. માનવમન અવળચંડુ છે. તે વારંવાર પેલી ભૂંસાઈ ગયેલી સંભાવનાઓ પર પહોંચી જતું હોય છે. અને મનોમન તેને જીવી લે છે. આ વાર્તાસંગ્રહમાં ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે માનવમનની આ અવળચંડાઈને પણ અનેક વાર્તાઓમાં રજૂ કરી છે. 'પ્રમેય કથા', '?', 'અ-બ', 'બીજે ક્યાંક' વગેરે આ પ્રકારની વાર્તાઓ છે. એટલે અહીં ભૂતકાળ એ ભારરૂપે નહીં પણ અચાનક ખૂલી જતાં જૂની ડાયરીના પૃષ્ઠ જેવો જણાય છે. આ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો અધૂરપ, સંસ્મરણોની લીલા અને તે દ્વારા ભૂતકાળમાં ધરબાઈ ગયેલી સંભાવનાઓ; નાયિકાનું આંતરજગત અને પ્રણયનું કંઈક જુદું કહી શકાય તે પ્રકારનું આલેખન-એ આ વાર્તાસંગ્રહના વિશેષો છે. અહીં પ્રણય અધૂરપની રીતે, સંભાવનાઓની રીતે અને સુગંધરૂપે અવતર્યો છે. હવે, આ

વિશેષોને આધારે વાર્તાઓને વિગતે તપાસીએ.

'બા વગરનું ઘર' વાર્તામાં નાયક વીસ વર્ષ પછી પોતાના ઘરમાં પ્રવેશે છે તે ક્ષણને લેખકે પસંદ કરી છે. વાર્તાનો આરંભ જ ઘણો સૂચક છે.

'ઘરનું સ્થળ એનું એ. ઘરનું માપ એનું એ. ઘર પણ સાઠ સાલ પહેલાનું જેવું હતું, જ્યાં હતું ત્યાંનું ત્યાં એટલે એનું એ. ઓસરીની જગ્યાએ ઓસરી છે. ઓરડીની જગ્યાએ ઓરડી છે. આંગણાની જગ્યાએ આંગણું છે.' (પૃ-૧)

અહીં 'એનું એ'ના પુનરાવર્તન દ્વારા ખાલીપો- 'એનું એ' નથી એવો ખાલીપો અનુભવાય છે. નાયકના ઘરમાં ખેડૂત ઉદાજી તેની પત્ની સાથે રહે છે. ઉદાજી નાયકને પ્રેમથી આવકારે છે. પણ ઘર, ઓરડો, ઓસરી, સાંબેલું વગેરે નાયકને એક જ સવાલ પૂછે છે, 'કેમ ભૂલી ગયો મને?' અહીં વાર્તા બે સ્તરે ચાલે છે. એક તરફ વર્તમાનમાં નાયક ઘરમાં પ્રવેશે તો બીજી તરફ તેના ચિત્તમાં આખો ભૂતકાળ જીવંત થાય છે. એ ભૂતકાળમાં બાપા અને બા પણ જીવતા થાય છે. વિશેષ કરીને તો બા જીવતી થાય છે. ઘંટી ફેરવતી, લીંપણ કરતી, બાપાને ચા આપતી, નાયકને આવકારતી, મોટી બેનને વળાવીને ઓરડે બેસી રડતી-એમ અનેકરૂપે બા જીવતી થાય છે. અહીં સ્થૂળ રીતે તો કશું બનતું જ નથી. જે કંઈ બને છે તે નાયકના ચિત્તમાં બને છે. નાયકને ઘરનો ઉંબરો બાના ચાંદલા વગર વિધુર દેખાય છે. બા વગરનું ઘર પ્રાણ વિનાના ખોળિયા જેવું લાગે છે. નાયકનો ગૃહપ્રવેશ તેને બા નહીં હોવાની વાત તાજી કરાવી દે છે. આ સંવેદન જ વાર્તાનું કેન્દ્ર છે. નાયકનું અંગત એવું સંવેદન ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે જે ભાષામાં વ્યક્ત કર્યું છે તે ભાષા પણ અંગત નિબંધ જેવી છે. ઘર અહીં સ્થૂળ મિલકત નહીં પણ જીવંત વ્યક્તિ બની જાય છે. આવી જ અનુભૂતિ 'પરિક્ષા' વાર્તાનો નાયક અનુભવે છે. તેથી જ તે દીકરા અને વહુઓની વાતે સંમત ન થતાં ગામનું ઘર વેચવાને બદલે એ જ ઘરે પાછો રહેવા માટે પહોંચી જાય છે. 'પરિક્ષા' સંસ્મરણો અને પેઢીની એમ બે પ્રકારની છે. વાર્તાનો આરંભ ઘર બંધ કરીને બા સાથે શહેર જવા નીકળેલો નાયક બાના કહેવાથી તુલસીપાન અને ચપટી ધૂળ લેવા પાછો જાય છે એ પ્રસંગથી થાય છે. વર્ષો પછી એ ઘર નાયકના બંને ભાઈઓ વેચી નાંખવાની વાત કરે છે ત્યારે બાની લાગણીને સમજતો નાયક પોતે ઘર ખરીદી લે છે. નાયક પણ વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચ્યો છે.

અને વળી પાછો પેલો જ પ્રશ્ન ઊભો થયો છે કે ગામડાના ઘરનું કરવું શું? નાયકના બંને દીકરાઓ જુદો મત ધરાવે છે. મોટો વેચી નાંખવાની વાત કરે છે તો નાનો સમારકામ કરાવવાની.

‘મારે ભાઈ નથી વેચવું કે નથી સમુંય કરાવવું.’ મેં કડક થઈને કહ્યું.

ત્યાં મોટાની વહુ બોલી: ‘તો ત્યાં જ જઈને રહોને!’

મોટો બોલ્યો, ‘સાચી વાત છે’. (૫-૭)

આ નાનકડા સંવાદ પછી નાયકનું ચિત્ત ભૂતકાળની સ્મૃતિઓમાં જઈ પહોંચે છે. અહીં પરિસ્થિતિનું જે સન્નિધિકરણ વાર્તાકારે કર્યું છે તે અગત્યનું છે. નાયકના બંને ભાઈઓએ પણ વર્ષો પહેલાં આ જ રીતે એ ઘર વિષે વાત શરૂ કરી હતી. વળી, ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે એક પ્રયુક્તિ એ પણ કરી છે કે ભૂતકાળના પ્રસંગની સાથે જ ઘર પોતે પણ સજીવ બનીને નાયકને પોતાની જીર્ણાવસ્થાની વાત કરે. માનવમનની આ ખાસિયત છે કે તે વર્તમાન બનાવની સાથે ભૂતકાળને જોડતું રહે છે. અહીં નાયકના ચિત્તમાં પણ એ પ્રસંગ જીવંત થતાં નાયક એ નિર્ણય પર પહોંચે છે કે દીકરા અને વહુનો સંગાથ છોડીને ગામડાના ઘરે જવું. નાયકનો આ નિર્ણય એકાએક આવેશથી લેવાયેલો નથી. તેની પાછળ નાયકની આંતરિક મથામણ છે. આ મથામણ સંસ્મરણરૂપે અને સ્વપ્નરૂપે લેખકે દર્શાવી છે. સંસ્મરણોમાં નાયક પોતાના શૈશવ સુધી પહોંચી જાય છે. અહીં નોંધવા જેવું એ છે કે લેખકે માત્ર નવી પેઢીને જ મિલકતભૂખી દર્શાવી નથી. બાકી ઘણાંબરે અંશે આવી વાર્તાઓ જૂની પેઢીને રામ અને નવી પેઢીને રાવણ તરીકે ચીતરે છે. પેઢી ઘર પેઢી લોભ અને લાલચની જેમ જ બા-બાપુજનો વારસો પણ આગળ વધતો હોય છે. અને નાયક બાનો એ વારસો જ સાચવવા પાછો ગામડે જાય છે. ત્યાં ‘પરિક્રમા’ શબ્દનો નવો અર્થ ઊઘડે છે. ગામના ઘરેથી શહેર પહોંચેલો નાયક વળી પાછો ગામના ઘરે પહોંચે છે. કોઈ સરખામણીના આશય વિના અહીં શિરીષ પંચાલની ‘હવેલી’ વાર્તા યાદ આવી જાય. ટૂંકીવાર્તામાં ક્ષણની પસંદગી અને સમયનું નિરૂપણ ખૂબ નાજુક બાબત છે. તેમાંય પાત્રના આંતરજગતને રજૂ કરતી વખતે તો સમય નિરૂપણ ખૂબ અગત્યનું તત્ત્વ બની રહે છે. સમય નિરૂપણની વાત કરતાં ડો. સુરેશ જોષી લખે છે,

‘મોટા સ્થાપત્યના ભારને ટકવાને માટે કમાનની યોજના કરવામાં આવે છે. ટૂંકીવાર્તામાં સમયનો આ કમાનની જેમ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. દેખીતી રીતે

નહીંવત લાગતી છતાં અર્થપૂર્ણતાનું ભારે ગુરુત્વ ધરાવનારી ઘટનાને સમયની નાની કમાન પર કેવી રીતે વહેંચી નાંખવી તેને સૂક્ષ્મ કલાસૂઝની અપેક્ષા રહે છે. જે બિંદુ ઉપર ઊભા રહીને ભૂત અને ભવિષ્યના પ્રદેશોમાં પૂરી આસાનીથી ઝોલાં ખાઈ શકાય, ને એ રીતે ઘટનાના પરિમાણમાં બૃહત સંકેત પ્રગટ કરી શકાય તે બિંદુની શોધ નવલિકાના સર્જકે કરવાની રહે છે.’

ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટની વાર્તાઓ સમયનિરૂપણની દૃષ્ટિએ ધ્યાન ખેંચે છે. પહેલી બે વાર્તા જ જુઓ. ‘બા વગરનું ઘર’માં ૨૦ વર્ષના લાંબા અંતરાલ બાદ નાયક ૬૦ વર્ષ જૂના ઘરમાં પ્રવશે છે. અને ઘરમાં પ્રવેશતા જ ભૂતકાળ જીવંત થાય છે. બીજી વાર્તામાં ગામડાના ઘરની વાતે દીકરાઓ સાથે બોલાચાલી થતાં નાયક સૂઈ જાય છે અને સ્વપ્નરૂપે ભૂતકાળ જીવંત થાય છે. અહીં ભૂતકાળ પણ ભારરૂપે નહીં પરંતુ નાયકના પ્રશ્નના જવાબરૂપે આવે છે. જ્યારે ત્રીજી વાર્તા ‘બાપાનો વારસો’માં ગામમાં લગ્નપ્રસંગે ૨૫ વર્ષે નાયક પહોંચ્યો છે. નાયકના ચિત્તમાં બાપા જીવંત થાય છે વૃદ્ધ છોટાકાકા સાથેની વાતચીતથી. છોટાકાકા સિવાયના બાપાને ઓળખનારા અન્ય વૃદ્ધો મૃત્યુ પામ્યા છે. અહીં બાપાનું પાત્ર બે રીતે જીવંતું થાય છે: એક, નાયકની સ્મૃતિરૂપે અને બીજું છોટાકાકાની સ્મૃતિરૂપે. નાયકની સ્મૃતિમાં બાપાના સંઘર્ષો સચવાયેલા છે. જ્યારે છોટાકાકાની સ્મૃતિમાં બાપાએ ગામલોકોના પ્રસંગો જે રીતે પાર પાડ્યા હતાં એ જળવાયેલા છે. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે બાપાના ભીતરી સંઘર્ષ અને તેમના બાહ્ય વ્યક્તિત્વને- આ બે પાત્રોની સ્મૃતિઓ વડે જોડ્યું છે. અહીં સ્મૃતિઓનું સન્નિધિકરણ જોવા જેવું છે. એથી આગળ વધીને જોઈએ તો, તૂટેલા ઘરનું વર્ણન એ બાપાની અને નાયકના ઘરની કથળેલી આર્થિક પરિસ્થિતિ બતાવે છે. એની જ વિરોધે મામાને પરણાવતો, બીજાના લગ્નપ્રસંગોએ જાતને ઘસી નાંખતો કે પાંચસો-પાંચસો માણસોને એકસાથે સાચવી લેતો રૂઘનાથ જોવા મળે છે. તૂટેલું ઘર અને રૂઘનાથનું વિરાટ વ્યક્તિત્વ એકબીજાની પડખે મૂકાય છે. નાયકને બાપનો આ વારસો મળેલો છે. નાયકને રૂઘનાથના દીકરા તરીકે ઓળખીને છોટાકાકા કહે છે,

‘તારા બાપા જેવો કોઈ ભલો આદમી આ ગામમાં બીજો કોઈ મી જોયો નથી. એટલો ભલો કે સૌનું કામ કરે, કોઈને ત્યાં પ્રસંગ હોય એટલે તારા બાપને સોંપી દેવાનું.’ (૫-૧૧)

અહીં રૂઘનાથ મર્યાના આટલા વર્ષો બાદ પણ જીવંત

હોવાની અનુભૂતિ થાય છે. એમાંય લગ્નપ્રસંગે ગામમાં જમાણવારને બદલે હોલમાં બૂફે પ્રથા આવી ગઈ છે. તેના ઉત્તરમાં છોટાકાકા કહે છે તેમ હવે ગામમાં રૂઝનાથ નથી. અહીં સહજપણે અલ પચિનોની ફિલ્મ ‘સ્ટેન્ડ અપ ગાર્ડઝ’નો આ સંવાદ યાદ આવી જાય.

‘You know, they say we die twice, Once when the breath leaves our body and once when the last person we know says our name.’

રૂઝનાથ જેવા બીજા માટે જાત ઘસી નાખનારા માણસો ઘટતા જાય એટલે સામાજિક સંરચના પણ તૂટતી જાય. આવો આછો સંકેત છોટાકાકાના કથનમાંથી મળી રહે છે. આ સંકેતોના કારણે જ વાર્તા માત્ર એક રૂઝનાથની ન રહેતાં નાના-મોટા આવાં અનેક રૂઝનાથની બની રહે છે. ભાવકને પણ આ વાર્તા વાંચતાં પોતાની આસપાસના આવાં જીવંત કે મૃત વ્યક્તિઓ યાદ આવી જાય. **‘Who packs your parachute’** નામનું કેમ્પેઈન ચાલ્સ પ્લમ્બ નામના યુ.એસ. નેવીના ફાઈટર પાઈલોટે ચલાવ્યું. અહીં વાત રૂઝનાથ જેવી બેકસ્ટેજમાં રહેલી વ્યક્તિઓને યાદ કરવાની છે કે જેના કારણે આપણું જીવન સલામત અને સરળ બનતું હોય છે. આ વાર્તામાં રૂઝનાથનું પાત્ર વાંચતાં પુ.લ.દેશપાંડેના રેખાચિત્રસંગ્રહ ‘ભાત ભાત કે લોગ’માં આલોખાયેલ ‘નારાયણ’ યાદ આવી જાય. આ અને આવાં અનેક સંદર્ભોને લીધે ‘બાપાનો વારસો’ વાર્તા નાયકનું પોતીકું સંવેદન ન રહેતાં વ્યાપક અનુભૂતિની વાર્તા બની રહે છે. વિજય શાસ્ત્રી ટૂંકીવાર્તા વિશે વાત કરતાં કહે છે,

‘Prose-એટલે માનવસંદર્ભયુક્ત ગદ્ય અને **Tale** -એટલે તે માનવસંદર્ભની માત્રાનું ન્યૂનિકરણ કરીને થયેલું પુનઃ વિધાન.’

ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ વાર્તાકાર તરીકે આ બાબત ‘બાપાનો વારસો’ જેવી વાર્તામાં સિદ્ધ કરી શક્યા છે.

આગળ નોંધ્યું તેમ અધૂરપનો ભાવ અને સંભાવનાઓનું જગત આ વાર્તાસંગ્રહનો વિશેષ છે. સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધમાં તો આ ભાવ બહુ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આપણી સામાજિક સંરચના પણ એ પ્રકારની છે કે લગ્ન પછી જીવનસાથી સાથે પણ પોતાના ભૂતકાળ વિશે ખુલીને વાત ન કરી શકાય. પુરુષપ્રધાન સમાજ હોવાને કારણે સ્ત્રી તો પતિ સામે પોતાના લગ્ન પૂર્વેના કોઈ પુરુષનો-

યાદે તે પ્રેમી હોય કે ન પણ હોય-ઉલ્લેખ ન જ કરી શકે. સામાપક્ષે પુરુષ પણ પત્ની સામે આવી કોઈ કબૂલાત કરતાં અચકાય છે. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે આ નાજુક સંબંધમાં આવા સંવેદનોની પડતી અસરોને અહીં કલાત્મક રીતે આલોખી છે. વ્યક્તિનું જીવન અનેકવિધ શક્યતાઓથી ભરેલું હોય છે. સંભાવનાઓના અનેક રસ્તાઓ નજર સામે હોય છે. એમાંથી કોઈ એકની જ પસંદગી થઈ શકે છે. વ્યક્તિ એક પસંદગીના રસ્તે આગળ વધે કે તરત અન્ય સંભાવનાઓ આપોઆપ ભૂંસાતી જાય. પણ આગળ નોંધ્યું તેમ માનવીનું અવળચંડું મન પસંદગીના રસ્તે આગળ વધ્યા પછી પણ પાછું પેલી છોડી દીધેલી સંભાવનાઓ વિશે વિચારતું રહે છે. તો ક્યારેક કોઈ ક્ષણ જ એવી રચાય છે કે અચાનક એ જુદી સંભાવના વર્તમાનની ક્ષણને સ્પર્શી જાય. અને એ દ્વારા મનુષ્યના ચિત્તમાં સંસ્મરણોની ડાયરીના કેટલાંક પૃષ્ઠો ક્ષણવાર પૂરતા ખૂલી જાય. વાર્તાકારે ‘વ્યક્તિ એક-પડછાયા બે’, ‘બીજે ક્યાંક’, ‘ઘક્કો’, ‘ટેકનિક’, ‘સોનાની વીંટી?’ ‘અમાસી દરિયો’, ‘નમાણી વેલના પ્રખર પુષ્પો’, ‘આભમાં વાદળઘેરી શૂન્યતા’ અને ‘અધૂરપ’-આ વાર્તાઓમાં માનવમનની આ સંભાવનાઓને, તેના વિધવિધ રૂપોને આલોખ્યા છે.

ટૂંકીવાર્તા વિશે વાત કરતાં રા.વિ.પાઠક લખે છે કે,

જડસૃષ્ટિના નિયમોમાં ગમે તેટલી છૂટ લઈ શકાય, પણ માણસના સાચા સ્વભાવની બાબતમાં લેશ પણ છૂટ ન લઈ શકાય.’

કોઈ વાર્તાકાર ભલે પાત્રના ચૈતસિક સંવેદનોને જ આલેખતો હોય છતાં તેણે મનુષ્ય સ્વભાવ અને સામાજિક સંરચનાની અદૃશ્ય જાળ-આ બે બાબતોને તો આલેખવી જ પડે. વાર્તાકાર તરીકે ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ પાત્રના અંગત સંવેદનો પર વધુ ભાર મૂકતા જણાય છે. પહેલી નજરે અહીં સામાજિક તાણવાણા ન હોય એમ લાગે. પરંતુ જ્યારે વાર્તાઓને ધ્યાનપૂર્વક વાંચીએ છીએ ત્યારે પાત્રોના મનોભાવો પર આ સામાજિકતાનો દબ અનુભવાય છે. એ વિના ‘વ્યક્તિ એક-પડછાયા બે’ની નાયિકા પ્રેમાળ પતિ સામે જૂઠું ન બોલે કે ના ‘ટેકનિક’ વાર્તાના પતિ-પત્ની એકબીજાને ગોળગોળ જવાબ આપે. આ કારણોસર જ ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટના પાત્રો હવાઈ બન્યાં નથી.

‘બીજે ક્યાંક’ નાયિકાના કથનકેન્દ્રથી કહેવાયેલી વાર્તા છે. ૪૫ વર્ષની નાયિકાના લગ્નજીવનને ૨૩ વર્ષ પૂરા થયાં છે. દીકરો ૧૬ વર્ષનો છે. અને છતાંય નાયિકા તો એવી,

જે સ્મરણોમાં ખોવાઈ જાય ત્યારે પોતાની સાચુકલી વય સાવ જ ભૂલી જાય. વર્ષોથી ઉનાળાના દિવસોમાં સાંજે પતિ સાથે એક જ રસ્તે ચાલવા નીકળે. અને સરદાર બાગના એક ચોક્કસ બાંકડે દસ મિનિટ બેસે. ૨૩ વર્ષે અચાનક પતિ આ ક્રમ તોડે. અને વખણાતા આઈસક્રીમ પાર્લરમાં લઈ જાય.

‘ગણેશનો આઈસક્રીમ શહેરમાં વખણાય...ત્રેવીસ વરસે આજે નવરો પડીને ખાસ આગ્રહપૂર્વક મને મારો પતિ ‘ત્યાં લઈ જતો હતો.’ (૫-૯૦)

સાંજનું સુંદર વાતાવરણ હોય. નાયિકા પણ આનંદમાં હોય. અને ત્યાં જ અચાનક ચિરંતન-નાયિકાની સાથે શાળામાં ભણનારો, નાયિકાનો પ્રથમ પ્રેમી આવી પહોંચે. પતિ સાથે આઈસક્રીમ ખાતી બેઠેલી નાયિકાના મનમાં જૂના સંસ્મરણો તાજા થાય. નાયિકાના જ શબ્દોમાં કહીએ તો, ‘તેની આંખોમાં દરિયા ઊછળે.’ ચિરંતન તો બેધ્યાનપણે બે-ચાર ક્ષણ પૂરતો બેસીને ત્યાંથી ચાલ્યો જાય. બીલ ચૂકવતી વખતે પણ પાર્લરના શેકિયા સાથે કોઈક વ્યક્તિ ચિરંતન વિશે વાત કરતી હોય. નાયિકા કાન ઢઈ સાંભળે. પતિ પૂછે કે આઈસક્રીમ કેવો હતો? જવાબમાં નાયિકા કહે, ‘ગરમ. સરસ.’ અહીં વાર્તાકારની ખૂબી એ છે કે તેમણે યોગ્ય ક્ષણ પસંદ કરી છે અને નાનાના સંકેતો સુંદર રીતે મૂકી આપ્યાં છે. જેમ કે, આરંભે જ નાયિકાનો તેના પતિ સાથે ચાલવા જવાના ક્રમનો ઉલ્લેખ જીવનમાં આવી ગયેલી એકવિધતાથી નાયિકા કંટાળેલી છે એનો ખ્યાલ સુઝા ભાવકને આવી જાય. બીજો સંકેત નાયિકા પોતે જ કહે કે ‘સ્મરણોમાં ખોવાઈ જાઉં છું ત્યારે લાગે છે કે હું તો એવડી ને એવડી જાણે!’ (૫-૮૯) ત્રીજો સંકેત બરોબર ત્રેવીસ વર્ષ પછી આગ્રહ કરીને પતિ આઈસક્રીમ ખાવા માટે લઈ જઈ રહ્યો છે. અને એ ઉલ્લેખોમાં ‘નવરો પડીને’ તથા ‘ખાસ આગ્રહપૂર્વક’ આ બંને શબ્દો નાયિકાના હૃદયના કોઈક ખૂણે રહેલી ફરિયાદને, અસંતોષને દર્શાવે છે. એટલે ખરી વાર્તાની ક્ષણ તો ત્યાં જ શરુ થઈ જાય છે. તેમાંય ત્રેવીસ વર્ષે પતિ સાથે ‘ત્યાં’ જઈને બેસે અને એ ક્ષણ હજુ યાદગાર અને અને પેલી ફરિયાદ કંઈક આછી થાય એ પહેલાં તો ત્યાં ચિરંતન આવે. વાર્તાકારની ખરી કમાલ આ વાતમાં જ રહેલી છે. લગલગાટ આટલા વર્ષોથી યાંત્રિક રીતે વીતતા જતાં વૈવાહિક જીવનમાં ભીતરથી નાયિકા જે ખાલીપો અનુભવે છે તે અહીં તીવ્રતાથી ઉપસી આવે છે. આટલાં વર્ષે અચાનક જ ચિરંતનને જુએ પણ તેની સાથે

વાત ન કરી શકવાથી નાયિકા વસવસો અનુભવે.

‘મારે એને પૂછવું જોઈતું હતું-ઓળખાણ તાજી કરાવી હોત તો શું વાંધો આવત ! અમને તો ખાસ કંઈ વાંધો ન પડત. અરે! હું ઊભી કેમ ન થઈ!’ (૫-૯૨)

નાયિકાને ભલે આ સવાલ મૂંઝવતો પણ સામાજિક સંરચનાની જાળ જ એવી છે કે તે ઊભી ન થઈ શકે. વાર્તાનું શીર્ષક ‘બીજે ક્યાંક’નો ધ્વનિ આ મુલાકાત પછી સાવ બદલાઈ જાય છે. વળી, બીજું એ નોંધવા જેવું છે કે લેખકે નાયિકાને વીસીમાં વિહરતી બતાવી નથી. પ્રૌઢ વયની નાયિકાનું આ તરલ સંવેદન કડવાશથી ભરેલું નથી. નારીવાદી વાર્તાઓની નાયિકાની જેમ ફરિયાદનો સૂર તીવ્ર બનતો નથી. પરંતુ નાયિકામાં રહેલી બીજી નાયિકા વાર્તાકારની આંખ જોઈ શકે છે. અહીં અનાયાસપણે Netflix પર આવેલી ‘Lust Stories’ યાદ આવી જાય. તેમાં સર્જકોએ જુદી જુદી વયની અને જુદા જુદા પરિવેશ ધરાવતી ભારતીય સ્ત્રીઓ શી રીતે જાતીય સંવેદન અનુભવે છે તેની રજૂઆત નાનીનાની વાર્તાઓ દ્વારા કરી છે. રૂઢીચુસ્ત ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રીને મુક્તપણે આવી વાત રજૂ કરવાનો હક જ ક્યાંથી મળે? અહીં એ યાદ કરવાનું કારણ એટલું જ કે વાર્તાકાર આ વાર્તાસંગ્રહમાં જુદી જુદી વયની સ્ત્રીઓના સ્નેહના સંવેદનોને સુંદર રીતે રજૂ કરે છે.

‘વ્યક્તિ એક-પડછાયા બે’ની નાયિકા સ્નેહા ‘બીજે ક્યાંક’ની નાયિકા કરતાં વયમાં ઘણી નાની છે. સમીર અને સ્નેહાના લગ્નજીવનની ત્રીજી વર્ષગાંઠ છે. બંનેના સંબંધમાં ક્યાંય ઊણપ, અધૂરપ કે ફરિયાદ નથી. છતાંય મેગેઝીનના પાનાં ફેરવતાં સ્વપ્નિલના મૃત્યુના સમાચાર વાંચીને સ્નેહા અતીતમાં ખોવાઈ જાય. વધેલા ગાંગડા ભૂલમાં ચાળેલા લોટ ભેગા નાંખી દે. ત્યારે સવાલ થાય કે આવું શા માટે? સમીરના પ્રેમમાં કોઈ ખોટ નથી. સ્નેહા પણ તેને ચાહે છે. શું માત્ર સ્વપ્નિલ સાથેનો પ્રથમ પ્રેમ છે એટલે જ? અને આવી મુઘ્ધ પોચટ પ્રેમલા-પ્રેમલીની આ વાર્તા છે ખરી? જવાબ છે સ્પષ્ટ ‘ના’. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે એક અત્યંત નાજુક એવું સંવેદન અહીં ગૂંથ્યું છે. નાયિકા સાહિત્યની શોખીન છે. સમીર કોમર્સ ભણેલો છે, સાહિત્યમાં રૂચિ પણ ધરાવે છે. પરંતુ સ્વપ્નિલની કવિતાઓ, વાર્તાઓની પ્રેરણામૂર્તિ સ્નેહા છે એવો ભાવ સ્નેહા અનુભવે છે. તેનો આ ભાવ સાચો પણ છે. એક સામાન્ય ગૃહિણી એવી સ્નેહા કોઈક સાહિત્યકારની પ્રેરણામૂર્તિ છે. એ વાતે તે સ્વપ્નિલ સાથે જોડાયેલી છે. રાજા રવિવર્મા અને સુગંધાનો

સંબંધ જાણતા હોઈએ તો સ્નેહાનું આ સંવેદન સમજી શકાય. આથી જ સ્નેહા મનોમન સ્વપ્નિલને ‘ગુમાવેલા ભરથાર’ તરીકે જુએ છે, વિચારે છે અને જીવે છે. પોતાની લગ્નતિથિના દિવસે જ આવા ભરથારના મૃત્યુના સમાચાર મળે. જાણે કે સ્નેહાનું પ્રેરણામૂર્તિ તરીકે કાયમી મૃત્યુ. અહીં મુગ્ધ પ્રેમ કે જાતીય આકર્ષણની વાત નથી. પણ પોતે એક પુરુષની દૃષ્ટિએ અસામાન્ય સ્ત્રી છે એ સંવેદન અગત્યનું છે. ‘બીજે ક્યાંક’ની નાયિકામાં હજુ પેલો રોમાંચ જીવંત છે. તેને અચાનક જ ભૂતકાળ ભેટી જાય છે. તો સ્નેહાને મેગેઝીનના પાનાં ફેરવતાં પેલી સંભાવનાઓના દરવાજા કાયમી ધોરણે પૂરેપૂરા બીડાઈ જતાં લાગે. બંને નાયિકાઓ આ વિશે પોતાના જીવનસાથીને કંઈ કહી શકતી નથી.

‘ધક્કો’ વાર્તાનો નાયક ઓચિંતા જ એક લગ્નપ્રસંગે એક વૃદ્ધને મળી જતાં પોતે જે સંભાવનાઓને ભૂંસી નાંખી હતી એ સંભાવના પર પહોંચી જાય છે, પણ ધક્કા સાથે. નાયક ભાર્ગવ ભટ્ટની લગ્નમાં જે વૃદ્ધ સાથે મુલાકાત થાય છે તે વૃદ્ધ ૨૫ વર્ષ પહેલાં ભાર્ગવ સમક્ષ પોતાની ઈકરી અર્ચના માટે આવેલા. એમ.એ. ફાઈનલમાં ભણતો ભાર્ગવ તેની સાથે ભણતી અર્ચનાને ઓળખે છે. અર્ચનાના પિતા લગ્નની વાત કરીને જાય છે પછી બીજા દિવસે અર્ચના ન મળતાં નાયકને નવાઈ લાગે છે. સાથે જ પેલો શહેરની છોકરીઓ માટેનો એક પૂર્વગ્રહ. તેનું આ વિધાન જુઓ.

‘અર્ચના સમયસર આવે ને, સમયસર નીકળી જાય. ન કોઈની સાથે વાત કે ચીત. પછી વહેમ પણ ન પડે કે ક્યાં જતી હશે! પણ મનમાં ઊંડે ઊંડે વહેમ પડ્યો કે શહેરની છોકરીઓ વિશે કાંઈ ન કહેવાય...’ (૫-૩૩)

પૂર્વગ્રહથી પીડિત ભાર્ગવ અર્ચનાના ઘરે પહોંચી જઈને કંઈ જાણ્યા-કર્યા વિના કહી દે છે કે અર્ચના તો કોલેજ આવતી જ નથી. અને જ્યારે અર્ચના સાથે મુલાકાત થાય ત્યારે અર્ચના લાઈબ્રેરીમાં વાંચતી બેઠી હોય. તે રડતી આંખે નાયકને ફરિયાદ પણ કરે કે, ‘જાણકારી મેળવ્યા વિના આવી ફરિયાદ કરવાનું કારણ શું?’ ઈચ્છવા છતાં નાયક અર્ચનાની માફી ન માંગી શકે. ત્યાર બાદ ભાર્ગવને કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે નોકરી મળી જાય. વળી પેલા પ્રૌઢ ત્યાં તેને મળવા આવી પહોંચે. એ ટૂંકી વાતચીત ખૂબ અગત્યની છે.

‘ત્યાં જ એમણે પૂછ્યું-એમ.એ.માં કેટલા ટકા આવ્યા? મેં કહ્યું-પંચાવન.’

‘અમારે અર્ચનાને ફરટ કલાસ આવેલો.’

‘ના હોય! અભિનંદન આપજો મારા તરફથી’ મેં કહ્યું. પછી હળવેથી તેમણે જ પૂછ્યું-પછી તમે શું વિચાર્યું!’ મેં ઘડ દઈને કહી દીધું-‘મને શહેરની છોકરીઓ ગમતી નથી.’ (૫-૩૪)

આ નાનકડો સંવાદ નાયકનો પુરુષસહજ અહમ ધવાતા તે કેવી પ્રતિક્રિયા આપે છે તે દર્શાવે છે. અર્ચનાના તેનાથી વધુ માર્ક છે તે જાણીને નાયકના અહમને ધક્કો લાગે છે. પોતાના અહમના બચાવ માટે તે જે જવાબ આપે છે તેનાથી પેલા વડીલને એનાથી વધુ કારમો ધક્કો લાગે છે. અને જ્યારે નાયકનો આ જવાબ પેલી સીધીસાદી અર્ચના જાણે ત્યારે તેને કેટલો મોટો ધક્કો લાગ્યો હશે એની તો કલ્પના જ કરવી રહી. રણજીતરામ મહેતા ટૂંકીવાર્તાની વ્યાખ્યા આપતાં કહે છે,

‘એક જ પાત્ર, એક જ બનાવ, એક જ મનોવેગ કે એક જ પ્રસંગને લીધે ઊપજતી આવેશ પરંપરા જે કથામાં આલેખાયા હોય તેને ‘નાની વાર્તા’ કહી શકાય.’

ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે આ વાર્તામાં અર્ચનાની પ્રતિક્રિયા વાચકની કલ્પના પર છોડી દીધી છે જે યોગ્ય જ છે. નાયકને પોતાની ભૂલ પણ સમજાય છે. તે અર્ચનાને અભિનંદન આપતો પત્ર લખે છે. પણ આ અપમાન અર્ચનાના પિતા ભૂલી શકતા નથી. અને ફરીવાર પત્રવ્યવહાર ન કરવા ભાર્ગવને જણાવે છે. આ વડીલ સાથે ઓચિંતી જ મુલાકાત થતાં નાયકના અચેતનમાં રહેલો પેલો અપરાધભાવ ધક્કા સાથે બહાર આવે છે. નાયક સંવેદનશીલ છે અને તેનો આ અપરાધભાવ લેખકે આરોપેલો નથી તેની સાબિતી વાર્તાના આરંભે આવતાં આ બે ઉલ્લેખો પરથી મળી રહે છે.

‘કોઈ માણસ કુહાડી લઈ એ આંખના ઝાડ પર ચઢ્યોને, એ હાલતી ડાળીને એણે કાપી નાખી. હું જોતો જ રહી ગયો.’ (૫-૩૦)

બસ સ્ટેન્ડે રિક્ષા થોભી હતી ત્યાં એના આગળના પૈડા આગળ એક સંતરું પૈડા નીચે આવી ગયું.’ (૫-૩૦)

આવો સંવેદનશીલ સ્વભાવ હોવાને કારણે ભાર્ગવ ૨૫ વર્ષે પણ પેલા વૃદ્ધ સાથે આંખ મિલાવી શકતો નથી. તેમને જોતાં જ ‘કરંટ’ અનુભવે છે. અહીં નાયક તીવ્ર અપરાધભાવ અનુભવે છે. વળી, વાર્તાનું શીર્ષક ‘ધક્કો’ પણ સૂચક છે. એક ધક્કો નાયકના જવાબથી ૨૫ વર્ષ પહેલાં અર્ચના અને તેના પિતાએ અનુભવ્યો હતો. તો બીજો ધક્કો નાયક આ મુલાકાત વખતે અનુભવે છે. અહીં અર્ચના વિશે જાણવાની પ્રબળ જિજ્ઞાસા હોવા છતાં નાયક

ત્યાંથી દૂર સરી જાય છે. એટલે પેલી સંભાવનાઓ પર નાયક જાતે જ પૂર્ણવિરામ મૂકી દે છે. પણ આ મુલાકાત તેના અપરાધભાવને તાજો કરી દે છે.

‘સોનાની વીંટી?’ વાર્તામાં કથનકેન્દ્ર નાયકનું છે. ભૂતકાળમાં પ્રેમિકાએ યાદગીરીરૂપે આપેલી વીંટી નાયકે સાચવી રાખી છે. નાયક એ વીંટી સોનાની છે એમ કહીને તિજોરીમાં મૂકી રાખે છે. અને ધનતેરસે પૂજા કરતી વખતે એ બહાર કાઢે છે. ક્યારેક નાયક તે વીંટી પહેરી પણ લે છે. પત્ની અને દીકરાઓને આ જૂની ડીઝાઇનની વીંટી ગમતી નથી. નાયકની પત્ની એક દિવસ એ વીંટી વેચી મારે છે. ત્યારે નાયક કહે છે,

‘પડી રહેતી’તી તો એ મારી તિજોરીમાં અને એક બાજુ પડી રહેતી’તી. એમાં વળી એનો તને શું ભાર લાગ્યો? પડી રહેવા દીધી હોત તો?’ (પૃ-૬૨)

વેચે છે ત્યારે ખબર પડે છે કે વીંટી તો એટલી કીંમતી નહોતી. પણ અહીં વીંટી તો ઉદ્દીપન છે. જેના સ્પર્શે નાયક જૂના સંસ્મરણો તાજા કરી શકે છે. વીંટી સોનાની હોય કે ન હોય, સંસ્મરણો તો સોનેરી છે. એટલે જ સ્વપ્નમાં પણ વીંટીણ આવે ખરી પણ નાયકને ડંખે નહીં. એ સંકેત મહત્ત્વનો છે. આ નાયક પણ એ છૂટી ગયેલી સંભાવનાઓને વારંવાર જીવવા મથે છે. પત્નીથી ચોરીછૂપે વીંટીને સ્પર્શીને એ સંસ્મરણોને તાજા કરી લે છે. વીંટી જાણે કે તેનો જાદુઈ ચિરાગ છે. નાયક પોતે જ પોતાના વિશે વાત કરતાં કહે છે,

‘હું અકારણ મને પ્રશ્નો પૂછતો રહું છું, અકારણ મને મૂંઝવતો હું અકારણ મને મનાવતો રહ્યો છું.’ (પૃ-૫૯)

આ અકારણ નથી પણ સકારણ છે. ગમતાં સંસ્મરણો યાદ કરવાની મનુષ્ય માત્રને ટેવ હોય છે. અને એમાંય આ તો પ્રેમિકાએ યાદગીરીરૂપે આપેલી વીંટી. નાયકે અનેકવાર કહ્યાં છતાં પણ પાછી નહોતી લીધી એવી વીંટી. જો વીંટી જોઈને દુષ્યંત દુર્વાસાના શાપમાંથી મુક્ત થઈને શકુંતલાને ઓળખી શકતો હોય તો આપણો આ નાયક વીંટી જોઈને, વર્તમાનમાંથી છટકીને જૂના સંસ્મરણો તાજા કરી લે એમાં તે શી નવાઈ! આથી જ પત્ની વીંટી વેચી નાંખે છે તેનો નાયકને વધુ આઘાત લાગે છે. પ્રશ્ન વીંટીનો નથી. પણ તેની સાથે જોડાયેલી યાદો અને એ યાદો દ્વારા વારંવાર પેલા ભૂતકાળના સ્મરણમાં જીવવાનો છે. કહોકે, નાયકનું ચિત્ત વીંટીના સહારે ટાઈમ ટ્રાવેલ કરીને અતીતમાં પહોંચી જાય છે. પેલી મનગમતી સંભાવના એ વીંટીના સહારે જ

જીવાય છે. અને નાયક એ હદે સ્મૃતિઓને સંતાડીને બેઠો છે કે વીંટી આપનારીના નામનો પણ ઉલ્લેખ કરતો નથી. પત્ની એ વીંટી વેચી નાખીને જાણે કે એ સંભાવનાને જ બંધ કરી દે છે.

‘ટેકનિક’ વાર્તાનો નાયક ‘સોનાની વીંટી?’ વાર્તાના નાયક કરતાં વધારે ચતુર છે. સાહિત્યકાર છે એટલે અધૂરી રહી ગયેલી કે છોડી દેવી પડેલી સંભાવનાઓને પોતાની વાર્તાસૃષ્ટિમાં નવેસરથી રચીને જીવી લે છે. આ જ તેની ટેકનિક છે સંભાવનાઓને, સ્મૃતિઓને જીવવાની. પણ સાથે ભય અનુભવે છે કે જો પત્ની જાણી જશે તો? કારણ કે પોતે સર્જક છે તેથી જાણે છે કે સાચી અનુભૂતિ કે સાચું સંવેદન ગમે તેટલી પ્રયુક્તિઓ વાપરવા છતાં છૂપાઈ શકે નહીં. પણ એક વાર્તામાં નાયિકા તરીકે નયના શાહનું નામ આવી જાય છે. તરત નાયકને બીક લાગે છે કે જો પત્ની પૂછશે કે આ નયના કોણ છે તો? વાર્તા વાંચ્યા બાદ પત્ની અણધાર્યો સવાલ પૂછે છે કે, ‘તમે નયનાની જગ્યાએ મારું નામ મૂક્યું હોત તો?’ (પૃ-૧૦૦) આવો અનપેક્ષિત પ્રશ્ન સાંભળીને નાયક મૂંઝાઈ જાય છે. ‘પણ આ તો ટેકનિક’, નામ મૂકવાની ટેકનિક’ એમ કહીને વાત વાળી લે છે. નાયકનું સદ્ભાગ્ય ગણો કે કમભાગ્ય, તેની પત્ની પણ વાર્તાઓ લખતી થઈ જાય છે. તેમાંય એક વાર્તા તો એટલી સુંદર લખે છે કે નાયક પોતે એ વાતે ગૌરવ અનુભવે છે. સાથે જ એ વાર્તામાં આવતું એક પાત્ર રાજુ-તેનું વર્ણન વાંચીને નાયકને વહેમ જાય છે કે આ રાજુ કોણ? પત્નીએ પોતાને આ નયના કોણ? એવો સવાલ નહોતો પૂછ્યો. આથી પત્નીને પૂછવું શી રીતે? અને પોતે લેખક હોવાથી જાણે છે કે અનુભૂતિની સરચાઈ વિના આવું સચોટ આલેખન સંભવે નહીં. એટલે છેવટે પત્નીને હસતાં હસતાં પૂછી બેસે છે, ‘આ રાજુ કોણ છે?’ જવાબમાં પત્ની કહે છે,

‘રાજુની જગ્યાએ તમારું નામ પણ મૂકી શકાય. પણ આ તો તમે કહેતા હતા તેમ ટેકનિક. તમારા જેવી ટેકનિક-નામ મૂકવાની ટેકનિક.’ (પૃ-૧૦૧)

ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટની સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ શક્તિ અને નર્મમર્મવાળી ભાષા-એ બંનેનો આ વાર્તામાં અદ્ભુત સંયોગ થયો છે. સાવ નાનકડી એવી આ વાર્તા બહારથી સુખી દેખાતા દંપતિઓનું સચોટ એવું વિશ્લેષણ છે. આપણા સમાજમાં લગ્નની રજતજયંતીઓ ઊજવાય છે પણ પતિ-પત્ની બંનેના મનના કોઈક ખૂણે નયના અને રાજુ

છૂપાયેલા હોય છે. એકબીજાની સામે પોતાનો ભૂતકાળ કહેતાં પણ અચકાઈએ અને છતાંય ટેકનિકથી વર્ષો સાથે જીવી લઈએ. સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો આ ટેકનિક સંબંધ માટે તો અયોગ્ય જ ગણાય. વ્યક્તિ જીવનસાથી સાથે પણ એક પર્સોના રાખીને જીવન વીતાવે એનાથી મોટી કરુણા શી હોઈ શકે? મનોવિશ્લેષણાત્મક રીતે જોઈએ તો સ્ત્રી-પુરુષ સંબંધમાં આવી ટેકનિક્સ ન હોવી જોઈએ. પણ અહીં વાર્તાકાર કલાત્મક રીતે પોતાની આસપાસના સમાજનું જે સચોટ વિશ્લેષણ કરે છે તે અગત્યનું છે. અને આ પણ એક રીત છે ટેકનિક વાપરીને પેલી સંભાવનાઓમાં સરી જવાની. કહો કે, વર્તમાનમાંથી ભાગી છૂટવાની.

વ્યક્તિ મનમાં ને મનમાં ભૂતકાળમાં રહી ગયેલી સંભાવનાઓને કે અધૂરપને નવેસરથી જીવી લે. પણ ક્યારેક વ્યક્તિ વાસ્તવિક જીવનમાં પણ એ સંભાવનાઓના દ્વાર પર જઈને તેને ખોલવાનો પ્રયાસ કરે તો શું પરિણામ આવે? વાર્તાકાર તરીકે ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ આનો ઉત્તર ‘અમાસી દરિયો’ અને ‘નમણી વેલનાં પ્રખર પુષ્પો’ એ બે વાર્તાઓ દ્વારા આપે છે. વાર્તાકાર બે જુદી જ સંભાવનાઓ બતાવે છે. ‘અમાસી દરિયો’ની દીપા ભણવામાં તેજસ્વી હોવા છતાં લગ્નજીવનની પરીક્ષામાં નાપાસ થાય છે. વર્ષો પછી પ્રો. ભટ્ટનો નંબર મેળવીને ફોન કરે છે. તેનો અવાજ સાંભળીને સામેથી ઉષ્માભર્યો જવાબ મળે છે ‘દીપા, પેલા માનવતાવાળાં?’ એ સંભાળતાવેંત દીપાના હૃદયમાં સ્નેહની ભરતી આવે છે. અહીં દીપા માટે એ ભૂતકાળની સ્મૃતિઓ માત્ર સ્મૃતિઓ ન રહેતાં સુખદ વર્તમાનની સંભાવના સૂચવનારી બની રહે છે. ‘નમણી વેલનાં પ્રખર પુષ્પો’નો નાયક વર્ષો પછી આવી જ રીતે ભૂતકાળની સુખદ સ્મૃતિમાં સચવાયેલી રેખાને મળવા પહોંચી જાય છે. પણ રેખા નાયકને ઠંડી રીતે આવકારીને નાયકની સુખદ સંવેદનાઓ પર, સ્મૃતિઓ પર પાણી ફેરવી દે છે. ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે આ વાર્તામાં જરા હટકે કહી શકાય એવું સ્ત્રી પાત્ર આલેખ્યું છે. તેમના બંને વાર્તાસંગ્રહોમાં રેખાનું પાત્ર જુદું તરી આવે છે. નાયકના કથનકેન્દ્રથી આ વાર્તા કહેવાઈ છે. નવોસવો અધ્યાપક તરીકે જોડાયેલો નાયક વિદ્યાર્થીની રેખાના સંપર્કમાં આવે છે. રેખા સામે ચાલીને નાયક સાથે સંબંધ વધારે છે. પોતાના ઘરે પેઈંગગેસ્ટ તરીકે રાખે છે. નાયક ના પાડે છતાં નાયકની બધી સગવડો સાચવી લે છે. મોડી રાતે કવિતા લઈને નાયક પાસે આવે અને ક્યાંય સુધી બેસી રહે. સામે

ચાલીને નાયક સાથે ફિલ્મ પણ જોવા જાય. આ બધાં જ સંસ્મરણો નાયકના ચિત્તમાં જળવાયેલાં છે. નાયક રેખાનું સરનામું ખોળીને તેને મળવા માટે પહોંચી જાય છે. પણ રેખા હવે ‘શ્રીમંત રેખા’ બની ચૂકી છે. તે નાયકને જે રીતે ઠંડો આવકાર આપે છે તે જુઓ.

રેખાએ પૂછ્યું: ‘કંઈ કામ છે!’

મેં કહ્યું: ‘ના. અમસ્થું આ તો મળવું જ હતું.’

રેખા: ‘પણ મારે થોડું કામ છે. ફરી ક્યારેક. આજે બિઝનેસ મિટીંગમાં હું જઈ રહી છું. હા, પણ મારા મિસ્ટરને તમે ઓળખો!’

‘બહુ ઇન્ટેલિજન્ટ છે હોં!’ (પૃ-૧૦૫)

ભણતી વખતે રેખાએ પોતાનો કોલેજકાળ સાચવી લેવા નાયકની સગવડો સાચવી હતી. તેનું નાયક સાથેનું હળવું-ભળવું કે ફિલ્મ જોવા જવું એ બધું જ એક પ્રકારનું છળ હતું. નહોતું એમાં કોઈ મુગ્ધાનું આકર્ષણ કે નહોતું કોઈ સ્નેહનું બંધન. હતી તો માત્ર ગણતરી. રેખાનું આ અસલી રૂપ નાયકના ચિત્તમાં જળવાયેલી પેલી સુખદ સ્મૃતિઓને પણ ભૂંસી નાંખે છે. ટૂંકીવાર્તા એ લાઘવની કળા છે. વાર્તાકાર એ વાત સારી રીતે જાણે છે. રેખાના વ્યક્તિત્વનું આ પાસું તેઓ માત્ર એક જ શબ્દ ‘શ્રીમંત’ વડે સૂચવી દે છે. શ્રીમતી નહીં પણ શ્રીમંત રેખા. અહીં સંભાવનાના વિશ્વમાં પ્રવેશવા જતો નાયક પછડાટ અનુભવે છે. તેને દીપાની જેમ આવકાર મળતો નથી. આ બધી જ વાર્તાઓના નાયક-નાયિકાને જાણે અધૂરપ અને સંભાવનાઓને શી રીતે જીવી શકાય તે સૂચવતો હોય તેવો ‘અધૂરપ’ વાર્તાનો નાયક છે.

‘અધૂરપ’ વાર્તાનો નાયક અડધી રાતે અતીતમાં પોતાની ભૂલથી ગુમાવેલી નાયિકાને પત્ર લખવા બેસે છે. આ વાર્તા ભાષાની દૃષ્ટિએ પણ ઊર્મિ કાવ્યની યાદ અપાવે તેવી છે. નાયક નાયિકાને યાદ કરતાં કહે છે,

‘સ્મૃતિ પણ ભોગસામગ્રી નથી, યજ્ઞ છે. સનાતન યજ્ઞ. નહિ તો એની જવાળાઓ વરસો સુધી આટલી તીવ્રતાથી પ્રજ્વલિત રહે ખરી?’ (પૃ-૬૮)

સંસ્મરણોને યજ્ઞની વેદીથી એક પવિત્રતાના બંધનમાં બાંધીને નાયક સંસ્મરણોને સાચવવાની રીત શીખવે છે. નાયકને પણ આ માર્ગ કપરો લાગે છે ખરો. તે પોતે અપરાધભાવ પણ અનુભવે છે. તો ક્યાંક વળી નાયિકાના જીવનમાં કોઈક બીજી વ્યક્તિ છે એ વાતે આકોશ પણ

અનુભવે છે. અને આ દીર્ઘ એવી મથામણ પછી નાયક કહે છે, ‘હું અધૂરપનું ચિત્ર દોરવા ધારું છું.’ અડધી રાતે સૂઈ ન શકતો નાયક જે રીતે પત્ર લખવા બેસે છે એ ચેષ્ટામાં જ તેનું ચિત્ર પેલી અધૂરપમાં અટવાયેલું જોઈ શકાય છે. અને ઊંડા મનોમંથન પછી નાયક એ અધૂરપ સાથે જ જીવવાનો નિર્ધાર કરી લેતો હોય તેમ પત્ર પણ અધૂરો રાખે છે. અને તેને ‘સ્મૃતિમંદિરના ગર્ભગૃહમાં નહિ સળગેલા દીવાનું તેજ વધારવા અર્પણ કરે છે.’

આ વાર્તાનું આસ્વાદ્ય તત્ત્વ તેની ભાષા છે. નાયકના મનોમંથનને, તેના સૂક્ષ્મ સંવેદનને ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે અહીં સુંદર રીતે આલોખ્યા છે. નાયકનું અડધી રાતે જાગવું, તેનો આકોશ, તેની પીડા, જીવનની સૌથી ઉચ્છ્વલ સંભાવનાઓને ગુમાવ્યાની વેદના અને આ સંબંધની નજાકત તથા પવિત્રતા યજ્ઞવેદી, સાધના. તાપ, પૂજારી, મૂર્તિ, સ્મૃતિમંદિર વગેરે શબ્દો દ્વારા સચોટ રીતે વ્યક્ત થઈ છે. નાયક મથામણ પછી એ સત્ય સ્વીકારે છે કે જીવન આવી અધૂરપો સાથે પણ જીવવું પડે છે. અને એ અધૂરપોને, દુઃખદ સ્મૃતિઓ તરીકે જીવીને પોતાના જ ઘાને ખોતરવા કે પછી તેને યજ્ઞવેદીરૂપે જાળવવી એ મનુષ્યના પોતાના હાથમાં છે. આ અનુભૂતિ નાયકની પોતાની છે. અને જો અધૂરપ આવી રીતે જીવી શકાય તો તેને જીરવી શકાય. આ વાર્તાની ભાષા સુરેશ જોષીની વાર્તાઓની યાદ અપાવે એ પ્રકારની છે. આનાથી તદ્દન સામા છેડાની ભાષા ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે ‘પ્રેમમાં પડેલી ગ્રામીણ મામીનો પ્રેમપત્ર’માં પ્રયોજી છે. આ વાર્તામાં અધૂરા પત્રરૂપે નાયકનું સંવેદન રજૂ થયું છે. તો ‘પ્રેમમાં પડેલી...’માં પ્રેમપત્રરૂપે મામીનો ભાવ તળપદી ભાષામાં રજૂ થયો છે. આ બંને વાર્તાઓ એક સરખી જ આકર્ષક બની છે. સાવકી મામી ભાણિયા તરફ આકર્ષાય છે. ગામમાં થોડી વાતો ઉડે છે. એટલે બીકનો માર્યો ભાણો વહેલી સવારે શહેર ચાલ્યો જાય છે. અને એ વાતે દુઃખ અનુભવતી મામી ચંચીબૂનની ગીતા પાસે કાગળ અને શીશાપેન મંગાવીને ભાણાને પત્ર લખે છે. ભાણાના ગયા પછી પોતાની શું દશા થઈ તે મામી જે ભાષામાં વાણિ છે તે જુઓ.

‘અલ્યા ઓ લખમણ ભોણા... હાચું કૌ? જે દા’રથી તું ઓયથી જતો રિયો એ દા’રેથી મને તો લગીરે ગમતું નથ્ય. હું કરું?... બળ્યું શરમ આવ છઅ. પણ જે દા’ડેથી તું ઓયથી જ્યો તે દોડેથી મારી બત્તી બંધ... અંધારું ઘપ થૈ જ્યું જોણે!... મને તો તું જ્યો ઈ દારાથી પૂરી ઊંઘય આઈ નથી-ભલે મું તારી હગી મોમી ના થાઉં પણ તું તો

મારો હગો વોય એવું ચ્યમ લાગ સ...? ઘરમાં પગ મેલું તો પગ ઘરમાં રે’જ નઈ, અને બીજું કઈ રાત પડે એટલે તરત તું મન તો હાંભર સ.’ (પૃ-૩૬, ૩૭)

મામીની આ ભાષા ભાવકને રમૂજ પ્રેરે તેવી છે. પણ મામીનું સંવેદન બોલીમાં જે બળકટ રીતે પ્રગટ થયું છે તે શિષ્ટ ભાષામાં ન થઈ શકત. વિષય અને સંવેદનને અનુરૂપ ભાષાની શોધ એ દરેક વાર્તાકારને મૂંઝવતો પ્રશ્ન છે. અને ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ વાર્તાકાર તરીકે આ વાતે સભાન છે. તેથી જ તેઓ વિષય બદલાતાં ભાષા પણ બદલી શકે છે. તેના દૃષ્ટાંત તરીકે ‘અધૂરપ’ અને ‘પ્રેમમાં પડેલી...’-આ બે વાર્તાઓમાં જોઈ શકાય. ‘પ્રેમમાં પડેલી...’ વાર્તા તો એકપાત્રીય અભિનય ભજવી શકાય તેવી નાટ્યાત્મક પણ છે.

કથાસાહિત્યમાં પાત્રને જીવંત કરવા માટે, પાત્રના સંવેદનને મૂર્ત કરવા માટે તેની ચેષ્ટાઓ વર્ણવવી પડે છે. સંસ્કૃત કાવ્યશાસ્ત્ર કહે છે કે, ભાવની રસનિષ્પત્તિ માત્ર શાબ્દિક કથનથી થઈ શકે નહીં. તે માટે વિભાવાદિનું આલોખન જરૂરી છે. આ વાર્તાસંગ્રહની બીજી એક વિશેષતા તે લેખકે કરેલું પાત્રોના અનુભાવોનું વર્ણન છે. ‘બંધ પડેલું ઘડિયાળ’, ‘અધૂરપ’, ‘વ્યક્તિ એક-પડછાયા બે’, ‘બીજે ક્યાંક’-આ વાર્તાઓ જ્યારે સંસ્કૃત આચાર્યોએ કરેલી વિભાવાદિની ચર્ચાને આધારે તપાસીએ છીએ ત્યારે તેનું નવું જ સૌંદર્ય ઊઘે છે. ‘બંધ પડેલું ઘડિયાળ’ નાયકના એકપક્ષીય પ્રેમના વિશિષ્ટ સંવેદન અને મંથનને વર્ણવતી વાર્તા છે. આ વાર્તા પહેલી નજરે સુરભી નાયકના સંવેદનને સમજતી નથી એમ માનવા પ્રેરે. પણ જ્યારે વાર્તાને રસપ્રક્રિયાને આધારે તપાસીએ છીએ ત્યારે એ વાત સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે સુરભીના ચિત્તમાં નાયક માટે કોઈ પ્રકારની રતિ નથી. આ વાર્તામાં બીજું અગત્યનું તત્ત્વ સમયનું નિરૂપણ છે. વાર્તાકારે માત્ર બે કલાકની જ વાત અહીં રજૂ કરી છે. ઘટના તો માત્ર એટલી જ છે કે સુરભીએ પોતાનું ઘડિયાળ નાયકને રિપેર કરાવવા માટે આપ્યું હતું. નાયક તે રિપેર કરાવીને કોલેજમાં પહોંચે છે. અને જુએ છે કે સુરભી રજા ઉપર છે. સુરભી વિના એ જે એકલતા અનુભવે છે તેનું જ લેખકે આલોખન કર્યું છે. પહેલી વાર જ્યારે આ વાર્તા વાંચીએ ત્યારે નાયકની ચેષ્ટાઓ જોઈને વાર્તા વિરહ શૃંગારની લાગે. પણ વાર્તાનો અણધાર્યો છતાં સાચો અંત જ્યારે વાંચીએ છીએ ત્યારે સુખદ આશ્ચર્ય સાથે એ વાતનો ખ્યાલ આવે કે વાર્તા રતિની નહીં પણ રતિના આભાસની છે. વળી, વાર્તાનો આ અણધાર્યો અંત

ઓહૈન્નીની વાર્તાઓની યાદ અપાવે તેવો છે.

વાર્તાકારે આ વાર્તામાં ભાવનિષ્પત્તિ નાયકના અનુભાવોના આલેખનથી કરાવી છે. નાયકના પ્રેમનું આલંબન સુરભી છે. વાર્તાકારે નાયકના જે અનુભાવો વર્ણવ્યાં છે તે જોઈએ. સૌ પ્રથમ તો, નાયકનું કોલેજમાં ચક્રવર્ણ આંખે પ્રવેશવું. એ ચેષ્ટા જ નાયકની નજર કોઈક ને શોધી રહી છે તેનો ખ્યાલ આપે છે. મસ્ટરમાં સુરભીના ખાનામાં સી.એલ. લખેલી જોતાં નાયકના પગ ઢીલા પડી જાય છે. તેના હાથમાંથી ગ્લાસનું પડી જવું, પાણી ન પી શકવું, સુરભીની ખુરશી પર સુરભીની જેમ જ બેસવું, ઠંડી પડી જતાં સુધી ચા ન પીવી અને પીધા વિના જ છોડી દેવી-આ બધાં જ અનુભાવો નાયકની સુરભીપ્રીતિને સૂચવે છે. અને તેમાય વાર્તાકારે નાયકની એક ચેષ્ટા તો બહુ સુંદર પકડી છે. નાયક દ્વારા કોઈ જોઈ ન જાય એ રીતે વારંવાર સુરભીની ઘડિયાળને થતો સ્પર્શ. નાયકની આ ચેષ્ટા ખૂબ જ સૂચક છે. આ અનુભાવોની સાથે લેખકે નાયકના ચિત્તના સંચારી ભાવોને પણ ઝીણવટપૂર્વક આલેખ્યાં છે. આ સંચારીભાવોની માત્ર યાદી જુઓ. ‘સાઈન કરું?’ (દ્વિધા) ‘આજે આવવામાં મોડું થયું છે ને!’ (શંકા) ‘હું ક્યાં વારંવાર મોડો પડું છું?’ (વિતર્ક) ‘લાવને સહી કરી જ દઈ.’ (નિશ્ચય) ‘કેટલાક ચમચાઓનો ખ્યાલ આવ્યો.’ (ભય) ‘ભલેને. જવાબ આપવાનો વખત આવશે ત્યારે થઈ પડશે.’ (ધૃતિ) ‘સુરભી સી.એલ. પર?’ (ઔત્સુક્ય) ‘ન હોય, ન હોય. ફરી જોયું.’ (શંકા) ‘સુરભી વગર હું કોલેજનો આખો દિવસ પૂરો કેમ કરીશ?’ (દેન્ય) ‘મને સુરભીએ ગઈ કાલે વાતેય નથી કરી.’ (ચિંતા) ‘મારા પગ ઢીલા પડી ગયાં. પગ નીચેથી ઘરતી ખસવા લાગી.’ (વિષાદ, ગ્લાનિ) ‘ભૂંસાઈ ગયેલી સવાર, ભુલાઈ ગયેલા પીરિયડ, યાદ ન આવતું લેકચર.’ (વિસ્મૃતિ) ‘ખિરસામાં હાથ નાંખ્યો. ઘડિયાળ. સુરભીએ જ મને ઘડિયાળ રિપેર કરવા આપ્યું હતું.’ (રોમાંચ અને સ્મૃતિ) ‘નકામું કોઈ જોઈ જશે તો ખબર પડી જશે.’ (ભીતિ)

નાયકના ચિત્તમાં માત્ર બે કલાકના સમયગાળામાં જ જે સંચારીભાવોની ભરતી-ઓટ ચાલી છે તેનો આ તો એક માત્ર નમૂનો છે. નાયકની સ્વગતોક્તિઓ દ્વારા વાર્તાકારે વિવિધ વ્યભિચારી ભાવોને વર્ણવ્યાં છે. આ ભાવોને પોષક અને તે રીતે નાયકના અનુભાવો વર્ણવ્યાં છે. આટલું ઓછું હોય તેમ વાર્તાકાર વાર્તાનો આરંભ પણ નાયકના રતિના ભાવને પોષક એવા બાહ્ય પ્રકૃતિના વર્ણનથી કરે છે. એ વર્ણન નાયક માટે ઉદ્દીપક અને છે. જુઓ.

‘બહાર હેમંતની હવા વહી રહી હતી. પાનખરની વાસ વાતાવરણમાં ડોકાતી હતી, વસંત વધાવવા પ્રકૃતિએ પૂર્વ તૈયારી પ્રારંભી હોય એમ પણ લાગતું હતું.’ (૫-૭૨)

આ પ્રકારનો આરંભ વાંચીએ એટલે આપણું ચિત્ત પણ આ વાર્તાને વિપ્રલંબ શૃંગારની વાર્તા જ માની લે. નાયકનું સુરભીની ગેરહાજરીમાં તેની જેમ જ બેસવું એ સૂચક છે.

‘સુરભીની ખુરશીમાં હું બેસી ગયો હતો. તેણીની જેમ હાથ પર ચહેરો ટેકવી જોયો. ત્રિભંગ ગોઠવી જોઈ પણ કંઈ રસ ન પડ્યો અને ચેન પણ ન પડ્યું.’ (૫-૭૪)

મનોવિશ્લેષણાત્મક અભિગમથી જોઈએ તો, નાયકની આ ચેષ્ટા તેના સુરભી પ્રત્યેના પ્રબળ ગુપ્ત આકર્ષણને દર્શાવે છે. એ જ રીતે વારંવાર ઘડિયાળને થતો સ્પર્શ અને કોઈ જોઈ જશે એવી ભીતિ તેના એકપક્ષીય પ્રેમને સૂચવે છે. સુરભી વિના માંડ બે કલાક પણ નાયક કોલેજમાં રહી શકતો નથી. તેની અકળામણ અને ઉચાટને ટૂંકા ટૂંકા વાક્યો વડે લેખક વર્ણવે છે. વાર્તાના અંતે બીજા દિવસની સવારે સુરભી નાયક પાસેથી ઘડિયાળ લે છે અને નાયકના પ્રશ્નોના કોઈ ઉત્તર પણ આપતી નથી. ઘડિયાળ સામું જોઈ કહે છે, ‘કેમ મારું ઘડિયાળ પાછળ જાય છે?’ નાયક કોઈ ઉત્તર આપે તે પહેલાં જ તે પીરિયડ લેવા સ્ટાફરૂમની બહાર નીકળી જાય છે. આ અંત વાંચીએ કે તરત ચિત્તમાં સંસ્કૃત આચાર્યોની ભાવાભાસ-રસાભાસની ચર્ચા યાદ આવી જાય. લેખકે વાર્તાના આરંભથી અંત સુધી સુરભીના કોઈ પ્રત્યાઘાતો વર્ણવ્યાં નથી, એ તરફ ધ્યાન અંત વાંચ્યા પછી જાય. એટલે અહીં આરંભે ઉદ્દીપક તરીકે આવતું પ્રકૃતિનું વર્ણન, નાયકની બેચેની અને ઉચાટ રજૂ કરતાં અનુભાવો-એ બધાનું આલંબન સુરભી હતી. પણ સુરભી માટે તો નાયક આલંબન નથી. તેથી આ બધાં જ ઉદ્દીપકો અને અનુભાવો નાયકના રતિના આભાસને રજૂ કરનારા બની રહે છે. એકપક્ષીય પ્રેમનું આ વિશિષ્ટ રીતિએ-સંચારીભાવોની રમઝટ, ઉદ્દીપક એવું પ્રકૃતિનું વર્ણન અને અનુભાવોની શૃંખલા-આ ત્રણેયનું મિશ્રણ, આ વાર્તાને આસ્વાદ્ય બનાવે છે.

વાર્તાકાર તરીકે ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ પાત્રોના સંચારીભાવો કુશળતાથી વર્ણવે છે. એટલું જ નહીં પાત્રના ચિત્તમાં ચાલતા સૂક્ષ્મ સંઘર્ષને પાત્રની યોગ્ય ચેષ્ટાઓ દ્વારા તેઓ જીવંત કરી શકે છે. ‘વ્યક્તિ એક-પડછાયા બે’ની નાયિકા રનેહા સ્વપ્નિલના મૃત્યુના સમાચાર વાંચ્યા પછી જે દુઃખ અનુભવે છે, તે તેની ચેષ્ટાઓ-ગાંગડાનું લોટમાં ભળી

જવું, સાડીના છેડાથી મોં લુંછતાં ચાંદલો ખસી જવો વગેરે દ્વારા સૂચવાય છે. તેમના પ્રથમ વાર્તાસંગ્રહ ‘મીઠા વગરનો રોટલો’માં પણ આ બાબત જોવા મળે છે. ‘મીઠા વગરનો રોટલો’ની ઉજમબાની વેદના તેમના હાથમાંથી પછડાતી પવાલી, દ્વળ-ચોખાનું જમીન પર ઢોળાવું, રોટલામાં મીઠું નાંખવાનું ભૂલી જવું વગેરે દ્વારા સચોટ રીતે ઉપસી આવે છે. આ ચેષ્ટાઓના, અનુભાવોના સચોટ આલેખનને કારણે જ ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટના પાત્રો હવાઈ બની જતાં નથી. હા, તેમના પાત્રો પ્રમાણમાં સંવેદનશીલ વધુ છે, પણ હવાઈ નથી.

આ વાર્તાસંગ્રહમાં સૂત્રાત્મક વિધાનો પણ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે. કેટલાંક દષ્ટાંતો જુઓ.

‘કવિતાનું કામ જીવાડવાનું જ છે. મારવાનું નહીં.’ (પૃ-૪૭)

‘સમાજને સારી રીતે ઓળખવો હોય તો વૃદ્ધાશ્રમોની મુલાકાત લેવી જોઈએ.’ (પૃ-૫૦)

‘શબ્દ એ ભોગ સામગ્રી નથી, સાધના છે. તપ છે.’ (પૃ-૬૮)

‘સમયની ખીણમાંથી માણસ સમજ કેળવીને બહાર આવે છે.’ (પૃ-૬૯)

‘એક માણસને ચાહવામાં આટલો આનંદ આવે, તો મારે માનવ સમુદાયને કેમ ન ચાહવો?’ (પૃ-૯૮)

વાર્તાસંગ્રહના વિશેષોને નોંધ્યા પછી લેખકને એક ફરિયાદ કરવાનું મન થાય કે શા માટે અમુક વાર્તાઓમાં સંવેદન પૂરેપૂરા ઘૂંટ્યા નથી. ‘શારડી’, ‘અમાસી દરિયો’,

‘નવો જન્મ’, ‘સોળ વરસની છોકરીને કેરાં ફરતાં’, ‘રિવેટ’, ‘ફાંટો’ અને ‘ખરી મજા તો ગોટલીમાં’ જેવી વાર્તાઓમાં સંવેદન તો લેખકે બરાબર પકડ્યું છે પણ તેની યોગ્ય માવજત કરી નથી. ‘અમાસી દરિયો’ની દીપાની એકલતા અનુભવાતી નથી. એવી જ પરિસ્થિતિ ‘સોળ વરસની...’ વાર્તામાં પણ થઈ છે. ક્યાંક પાત્રની રેખાઓ ઝાંખી રહી જવા પામી છે. અધૂરપનું સંવેદન સુંદર રીતે ઘૂંટનાર સર્જક ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટે આ વાર્તાઓને ઘૂંટવામાં અધૂરપ શા માટે રાખી? એવી આશા રાખીએ કે ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ આગામી વાર્તાસંગ્રહમાં આવી અધૂરપને ટાળશે.

‘બા વગરનું ઘર’ વાર્તાસંગ્રહ માનવજીવનની અધૂરતાની મધુરતાની અનુભૂતિ કરાવનારો બની રહે છે.

સંદર્ભ:

૧. ‘બા વગરનું ઘર’, ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ, રમ્ભાદે પ્રકાશન, પ્ર.આ.જૂન-૨૦૧૮
૨. ‘મીઠા વગરનો રોટલો’, ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ, આર.આર.શેઠની કંપની, પ્ર.આ.મે-૨૦૦૨
૩. ‘દ્વિરેફની વાતો:મનોવિશ્લેષણાત્મક અભિગમ’, આશકા પંડ્યા, પાર્શ્વ પ્રકાશન, પ્ર.આ.૨૦૧૮
૪. ‘કથોપકથન’, સુરેશ જોષી, આર.આર.શેઠની કંપની, પ્ર.આ.જૂન-૧૯૬૮
૫. ‘ટૂંકી વાર્તા’, વિજય શાસ્ત્રી, ચંદ્રમૌલી પ્રકાશન, પ્ર.આ.૧૯૮૪

(અધ્યાપક, ગુજરાતી વિભાગ, વ.ના.સ.બેંક, લી.આર્ટસ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ, વડનગર. મો.૮૪૬૦૩૭૫૩૮૬)

॥ પ્રાસંગિક ॥

આ પણ રાષ્ટ્રપ્રેમ છે

મનસુખ સહ્યા

કોઈ પણ રાષ્ટ્ર માટે યુદ્ધ પ્રાસંગિક અને અનિવાર્ય પરિસ્થિતિમાં જ હોય છે. યુદ્ધ વખતે આખું રાષ્ટ્ર જાણે એક પ્રાણ થઈ જાય છે. રાષ્ટ્રપ્રેમનો ઉદ્દેક ચોતરફ અનુભવાય છે. પરંતુ યુદ્ધની સ્થિતિ કાયમ આવકાર્ય નથી હોતી. એ નાછૂટકાની પસંદગી હોય છે. છેલ્લું પગલું હોય છે.

હકીકતે રાષ્ટ્રપ્રેમ રોજબરોજના જીવનમાં પ્રગટ થવો જોઈએ. યુદ્ધ વખતે આખું રાષ્ટ્ર એક, અખંડ, સંવાદી બની રહે અને સામાન્ય દિવસોમાં એથી ઊલટી રીતે વર્તે તો એવું

રાષ્ટ્ર સુરક્ષિત ન રહી શકે, વિકસી ન શકે, ગૌરવશાળી બની ન શકે. એટલે કે નાની નાની ઘટનાઓમાં, રોજબરોજની ઘટનાઓમાં રાષ્ટ્રપ્રેમ પ્રગટ થવો જોઈએ. ઈ. એન. રેન્ડ નામના વિચારકે કહ્યું છે કે ‘મનુષ્યે પોતાનું કામ ઉત્તમ રીતે કરવું જોઈએ, એ જ નૈતિકતા છે.’ રોજબરોજનાં કાર્યોમાં, પોતાની ફરજમાં આવતું હોય એ ઉત્તમ રીતે કરવું એ મનુષ્ય તરીકેનો ખરો વિકાસ છે. જે રાષ્ટ્રમાં આવા નાગરિકો વધારેમાં વધારે હોય તે રાષ્ટ્ર સૌથી વધુ સમૃદ્ધ અને વિકસિત ગણાય.

આપણો એક ભ્રમ એવો છે કે દેશનેતા હોવું, મહત્વના પદ પર હોવું, ઊંચું આર્થિક વળતર મળતું હોય એવું કાર્ય

કરવું એ જ રાષ્ટ્ર માટે મહત્ત્વનું પ્રદાન છે. પરંતુ એવું નથી હોતું. રાષ્ટ્ર એટલે જ હજારો સેવાઓ (Services) બજાવનારા લાખો સાધારણ માણસો, એમનાં નામ કે ફોટા અખબારમાં નથી આવતાં- પરંતુ રાષ્ટ્રનો ખરો આધાર તેઓ જ હોય છે.

એક ડ્રાઈવર સુરક્ષિત રીતે, નિયમિતતાથી, મુસાફરોની કાળજી રાખીને બસ ચલાવે તો એ તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ છે. એક સફાઈ કામદાર કાળજીથી, ઝીણવટથી, ક્યાંક કશુંય ગંદું ન રહે એમ સફાઈ કરે તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ છે. એક ક્લાર્ક પોતાની પાસે આવતા કાગળોનો સમયસર, પક્ષપાત વિના, યોગ્ય અભિપ્રાય કે નિયમ મુજબના નિર્ણય સાથે નિકાલ કરે તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ છે. એક શિક્ષક પોતાનું કામ જરાય પ્રમાદ વિના, વિદ્યાર્થીઓ માટેના પ્રેમથી અને દક્ષતાથી કરતો હોય તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ છે. એક ખેડૂત જે કાંઈ ઉત્પાદન કરતો હોય તેમાં રાસાયણિક જંતુનાશકો છાંટ્યા વગર, જૈવિક ખાતર નાખીને, મનુષ્ય-આરોગ્યને પોષક એવી રીતે તૈયાર કરતો હોય, ઉત્પાદનમાં કશી ભેળસેળ ન કરતો હોય તો એ દેશપ્રેમ છે. એક પોલીસ નિયમાનુસાર, વહાલાંદવલાં કર્યા વિના, પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતો હોય તો એ દેશપ્રેમ છે. એક ન્યાયાધીશ પક્ષપાતરહિત કાયદાના ઉચિત અર્થઘટન સાથે, કોઈની. શેહમાં આવ્યા વિના, વાજબી સમયમાં ચુકાદાઓ આપે તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ છે. એક ઉદ્યોગપતિ જે કોઈ ઉત્પાદન કરતો હોય તે ટકાઉ, પર્યાવરણને સંવાદી, લોકોપયોગી અને નફાનું યોગ્ય પ્રમાણ જાળવીને વેચે તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ છે. એક ડોક્ટર દર્દીને સમયસર, યોગ્ય, પૂરી દક્ષતાથી અને વાજબી ફી લઈને સારવાર આપે તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ છે. સચિવ, કલેક્ટર, ડી.ડી.ઓ., ડી.એસ.પી. જેવા નિર્ણાયકો પોતાના નિર્ણયો, નિયમોના વાજબી અર્થઘટનથી, માનવીય સંવેદના જાળવીને, ન્યાયી રીતે અને પક્ષપાતરહિત રીતે તથા કોઈની શેહમાં આવ્યા વિના કરતા હોય તો એ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ વ્યક્ત કરે છે.

આમાંના કોઈએ સરહદ ઉપર બંદૂક લઈને જવાની જરૂર નથી. તેઓ જ્યાં બેઠા છે, જે કોઈ કામ કરે છે તે રાષ્ટ્રને મજબૂત બનવામાં, ઘડતર કરવામાં, ન્યાયી અને સમાનતાલક્ષી બનાવવામાં યોગદાન આપે છે. સરહદ સાચવવાનું કામ સૈનિકો કરે જ છે, પરંતુ દેશને અંદરથી સાચવવાનું કામ આવી હજારો સેવાઓ પૂરી પાડનારા નાગરિકો કરે છે .

ધર્મસંસ્થાની ભારતીય સમાજ ઉપર વિશિષ્ટ અને ગાઢ

અસર હોય છે. ધર્મસંસ્થાઓએ આ સંદર્ભમાં પોતાની કામગીરી નવેસરથી વિચારવી, ઠરાવવી પડશે. લોકો ધર્મસંસ્થાને શ્રદ્ધાથી જોતા હોય છે. એટલે તેમનામાં દંભ, ભ્રષ્ટચાર, વૈભવીજીવનનો મોહ કે અયોગ્ય સંબંધો જુએ છે ત્યારે લોકોની શ્રદ્ધાને આઘાત પહોંચે છે. જો ધર્મસંસ્થાઓ ધર્મના સાચા, વ્યાપક, સર્વજનહિતને પોષક એવા વ્યવહારો કરે તો રાષ્ટ્રપ્રેમ વ્યક્ત કરે છે એમ ગણાય.

ભારતમાં જે વ્યાપક પ્રમાણમાં ભ્રષ્ટચાર, કામચોરી, ફરજમાં બેદરકારી, સ્વાર્થાધિતા અને ઉત્તરદાયિત્વનો અભાવ જોવા મળે છે તે રાષ્ટ્રપ્રેમની ઊણપને કારણે છે. આ સઘળાંની અસર હવે કેવળ રાષ્ટ્ર સુધી મર્યાદિત નથી રહેતી, કારણ કે નવી ટેકનોલોજી અને ઉપકરણોને કારણે જગત નજીક આવી ગયું છે. એક દેશમાં ભરાતું કોઈ પણ અનિષ્ટ, અયોગ્ય નિર્ણયનું કે સ્વાર્થપ્રિરિત પગલું બીજા અનેક દેશોને અસર કરે છે. આજ સુધી એમ મનાતું હતું કે આપણા દેશનાં હવા, પાણી, પ્રકાશ, ધરતી, વનો જાળવીએ તો પૂરતું છે, પરંતુ હવે વિશ્વ એટલું નજીક આવ્યું છે કે આ સઘળાંની અસર સમગ્ર વિશ્વ ઉપર, તેના પર્યાવરણ અને જનજીવન ઉપર થાય છે. (આ સંદર્ભે વધતી ગરમી, અસ્વાભાવિક ઋતુપલટા, વિનાશકારી વાવાઝોડાં, આરોગ્ય બગડવાની ઝડપ, લોકોનું વધતું માનસિક ભારણ, સંબંધોમાં પેદા થતી તાણ વગેરેને નવેસર તપાસવાં જરૂરી બને છે.)

એટલે આપણે સમજવું પડશે કે હવા, પાણી, પ્રકાશ, ધરતી, વનોને છેલ્લાં સાડા ત્રણસો વર્ષમાં જે રીતે બગાડ્યાં, નાશ કર્યો કે આપણી અનુકૂળતા મુજબ મચડ્યાં છે તેની ઘણી મોટી કિંમત સમગ્ર માનવજાતે ચૂકવવી પડશે. કાં સમજીને વ્યવહાર કરીએ, સંવાદી જીવનશૈલી અપનાવીએ, નહિ તો ઘણી કઠોર અને ભયાવહ કિંમત ચૂકવીએ એ બે જ વિકલ્પ છે-કેવળ ભારત સામે નહિ, સમગ્ર વિશ્વ સામે.

રાષ્ટ્રપ્રેમ એટલે નાગરિકધર્મનું પાલન. આપણે સૌ વ્યક્તિ તરીકે ભલે નાના એકમરૂપે છીએ, પરંતુ એવાં લાખો નાના એકમો મળીને રાષ્ટ્ર બને છે. તેમાં દરેકનું મહત્ત્વ છે, પ્રદાન છે, ફાળો છે. વિશાળ યંત્રમાં એક નાનો બોલ્ટ બરાબર ન હોય કે બરાબર બેઠેલો ન હોય તો એની અસર કે પરિણામ આખા યંત્રને થાય છે, અટકી પડે છે. એમ જ વ્યક્તિ ભલેને અતિ નાનું ગણાતું કામ કરતી હોય તો પણ એની અસર આખા દેશના ચારિત્ર ઉપર થતી હોય છે. રાષ્ટ્રનું ચારિત્ર એટલે એના નાનામાં નાના નાગરિકનું ચારિત્ર.

વળી ચારિત્રની ઓળખ કેવળ સ્ત્રી-પુરૂષ સંબંધ સુધી મર્યાદિત નથી. એક માણસ લગ્નબાહ્ય સંબંધ ન રાખે, ટીલાં-ટપકાં-પૂજા કરતો હોય, પરંતુ તે નબળો માલ પેદા કરતો હોય, અસ્વાભાવિક નફી લેતો હોય, લોકોના આરોગ્યને હાનિ પહોંચાડતો હોય, ફરજમાં બેદરકારી બતાવતો હોય, કોઈ જોનાર ન હોય ત્યારે નિરાંતજીવે-નિયમભંગ કરતો હોય તો એ ભક્તિ ચારિત્રભ્રષ્ટ જ છે. એવી ભ્રષ્ટ વ્યક્તિ પોતાને, પોતાના સમાજને, રાષ્ટ્રને અને સમગ્ર સમષ્ટિને આઘાત પહોંચાડે છે, ક્ષીણ કરે છે, વ્યવસ્થા અને ધોરણોને તોડે છે.

જેમ સરહદ ઉપર સૈનિકો પ્રત્યેક ક્ષણે રાષ્ટ્રપ્રેમથી નિર્ણય કરે છે, વર્તન કરે છે, જાગ્રત રહે છે, તેમ જ રાષ્ટ્રની અંદર પ્રત્યેક વ્યક્તિએ આ ભાવથી નિર્ણયો કરવા જોઈએ, વ્યવહારો કરવા જોઈએ, કર્તવ્યપાલન કરવું જોઈએ, જાગ્રત રહેવું જોઈએ. એમાં બીજા સામે આંગળી ચીંધવાનો અર્થ નથી. દરેક જાત સામે જ આંગળી ચીંધવી જોઈએ.

યુદ્ધ વખતે થોડા દિવસ રાષ્ટ્રપ્રેમ બતાવીએ અને પછી કાયમ રાષ્ટ્રને આઘાત પહોંચાડનારાં પગલાં ભરતાં રહીએ તો આપણે રાષ્ટ્રને ચાહીએ છીએ એવો દાવો નહિં કરી શકીએ.

એટલે નાગરિકધર્મનું પાલન કરનારા નાગરિકો પેદા થાય એ સાચો જવાબ છે. એ માટે સૌથી અસરકારક એવાં

બે પરિબળો છે : (૧) પરિવાર અને (૨) વિદ્યાલય. પરિવારોએ બાળઉછેર અને ઘડતર માટે નવી નજર કેળવવી પડશે. સંબંધભાત બદલવી પડશે.

આજની થોડાક લાખને નોકરી અપાવનારી શિક્ષણરચના આમાં કામચાબ નહિં થાય. તમામ મનુષ્યોનું ચારિત્ર્યઘડતર થાય એવી કેળવણી અનિવાર્ય છે. નાદાર નાગરિકો દ્વારા મહાન રાષ્ટ્રનું નિર્માણ ન થઈ શકે. અને આજનો યુગસંદર્ભ જોતાં કેવળ પોતાના રાષ્ટ્ર માટે પ્રેમ હોય એ પૂરતું નહિં થાય, એથી આગળ વધીને સમષ્ટિનાં કાળજી, જાળવણી અને પ્રેમ અનિવાર્ય બનશે.

આ નજર હશે, આ ભાવના હશે, આવી જાગૃતિ હશે તો આપણે મનુષ્ય તરીકે અને રાષ્ટ્ર તરીકે ગૌરવ લઈ શકીશું.

સી-૪૦૩, સુરેલ એપાર્ટમેન્ટ, દેવાશિષ સ્કૂલ સામે, જજસ બંગ્લોઝ વિસ્તાર, અમદાવાદ-૩૦૦૧૫,

મો. : ૯૮૨૪૦૪૨૪૫૩

(અખંડ આનંદ, એપ્રિલ ૨૦૧૯ માંથી સાભાર)

॥ અભ્યાસ ॥

આપત્તિ વ્યવસ્થાપન : ઓળખ, આવશ્યકતા અને કાર્યવાહી

મૃગેશ નાયક

આપણા વૈશ્વિક પર્યાવરણનો ઇતિહાસ (History of our Global Environment)

આશરે દસ હજાર વર્ષ પૂર્વે માનવજાતિ નિર્જન જંગલો અને ઘાસના મેદાનોમાં શિકારીઓનાં જૂથમાં રહેતી હતી, પછી તે ખેડૂતો અને પશુપાલકોમાં પરિવર્તન પામી. ત્યારે આપણે આપણી આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ પર્યાવરણને બદલવાનું શરૂ કર્યું. જ્યારે આપણી અનાજ ઉત્પાદન કરવાની અને પાલતુ પ્રાણીઓનો ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા વધી ત્યારે આ ‘પ્રાકૃતિક’ નિર્વસનતંત્રો કૃષિવિસ્તારોમાં પરિવર્તન પામ્યા. અધિકાંશ પરંપરાગત ખેડૂતો પાણી માટે વર્ષા, ઝરણાંઓ, નદીઓ જેવા

પ્રાકૃતિક જળસ્ત્રોતો ઉપર જ પૂરેપૂરો આધાર રાખતા. પછી તે ભૂગર્ભ જળનો કૂવામાંથી, નળવાટે ઉપયોગ કરી તથા બંધો બાંધી અવરુદ્ધ જળાશયો બનાવી તે જમીનમાં સિંચાઈ કરવા લાગ્યા. હાલમાં જમીનમાં કોઈ વિશેષ ક્ષેત્રફળમાંથી પ્રાપ્ત થતી ઉપજને હજી વધારવા માટે આપણે રાસાયણિક ખાતરો અને જંતુનાશક દવાઓનો ઉપયોગ શરૂ કર્યો છે. પરંતુ, હવે આપણને સમજાવા લાગ્યું છે કે આ બધાંને કારણે આપણા પર્યાવરણમાં અનેક અનિશ્ચિત વિસંગતિઓ પેદા થઈ છે.

માનવજાતિ પ્રાકૃતિક સાધનોનો અતિ-ઉપયોગ કરીને તેનો વિનાશ કરી રહી છે. અધિકાધિક વ્યક્તિઓની વધતી જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે, વધુ ખેતપેદાશો લઈ જમીનોના સઘન ઉપયોગ કરીને નિર્વસનતંત્રોની ક્ષમતાને ઘટાડી રહ્યા છે, અને આ બધાંને માટે સંસાધનોનો વધુ ધનિષ્ઠ ઉપયોગ કરવો પડે છે. ઔદ્યોગિક

વિકાસ, શહેરીકરણ, વસતિ વધારો અને બેહદ પ્રમાણમાં વપરાશી ચીજ-વસ્તુઓનો ઉપભોગ, આ બધાંને પરિણામે મોટાપ્રમાણમાં ઘન કચરો પેદા થાય છે. તેથી આગળ જતાં તેનું પર્યાવરણ પર હજી વધારે દબાણ આવશે. હવા, પાણી અને માટીના પ્રદૂષણોને કારણે માનવ આરોગ્યની ઉપર ગંભીર અસરો શરૂ થઈ ગઈ છે.^૧

► પર્યાવરણનીતિ (Disaster policy):

અત્યારે પર્યાવરણને લગતી જે કેટલીક નીતિઓ છે તે આ પ્રમાણે છે :

૧. ૧૯૮૮ રાષ્ટ્રીય વન નીતિ
૨. ૧૯૯૨ નેશનલ કન્ઝર્વેશન સ્ટ્રેટેજી એન્ડ પોલીસી સ્ટેટમેન્ટ ઓન એન્વાયરનમેન્ટ એન્ડ ડેવલોપમેન્ટ
૩. ૧૯૨૨ પોલીસી સ્ટેટમેન્ટ ઓન એબેટમેન્ટ ઓફ પોલ્યુશન

આ નીતિવિષયક દસ્તાવેજો હોવા છતાં એક સર્વગ્રાહી નીતિવિષયક દસ્તાવેજની જરૂર જણાઈ હતી. આપણા વિકાસ સામેના પડકારો વધતા ગયા છે અને પર્યાવરણલક્ષ નિસબતનું કેન્દ્રસ્થાન વધુ સ્પષ્ટ થતુ ગયું હોવાથી અગાઉના ઉદ્દેશો, નીતિવિષયક દસ્તાવેજો અને કાર્યપદ્ધતિની સમીક્ષા કરવાની પણ જરૂર અનુભવાઈ છે.

માનવકલ્યાણમાં વધારો કરતા જવો એ અર્થમાં ટકાઉ વિકાસને ભારતની વિકાસ સંબંધી ફિલસૂફીમાં અવારનવાર ઊભરી આવતા મુદ્દા તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. તેવો વિકાસ શક્ય બને તે માટે દેશની આર્થિક, સામાજિક અને પર્યાવરણીય જરૂરિયાતો વચ્ચે સંતુલન અને સંવાદિતા સ્થાપવી આવશ્યક છે. તે ઉપરાંત ભારતે પર્યાવરણીય સંબંધિત સંખ્યાબંધ આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવૃત્તિઓમાં અગત્યની ભૂમિકા બજાવી છે. ભારત મુખ્ય બહુપક્ષી કરારોમાં પક્ષકાર બન્યું છે. તે વિવિધ પર્યાવરણીય સમસ્યાઓના પરસ્પરાવલંબન અને રાજ્યોની સરહદોથી ઉપરવટ જવાના તેમના લક્ષણને કબૂલ રાખે છે.^૨

► આપત્તિ વ્યવસ્થાપનની આવશ્યકતા :

માનવે આર્થિક વિકાસની ભૂખ અને તેની દોડમાં ઓડેધ માનવવસવાટને કારણે પણ કુદરતી આપત્તિઓ

અને તેનાથી થતી અસરોનો ભય વધારે હોવાની સંભાવના રહે છે. જે અસરને આપત્તિ વ્યવસ્થાપનની આવશ્યકતાને ધ્યાનમાં લઈને ઘટાડી શકાય.

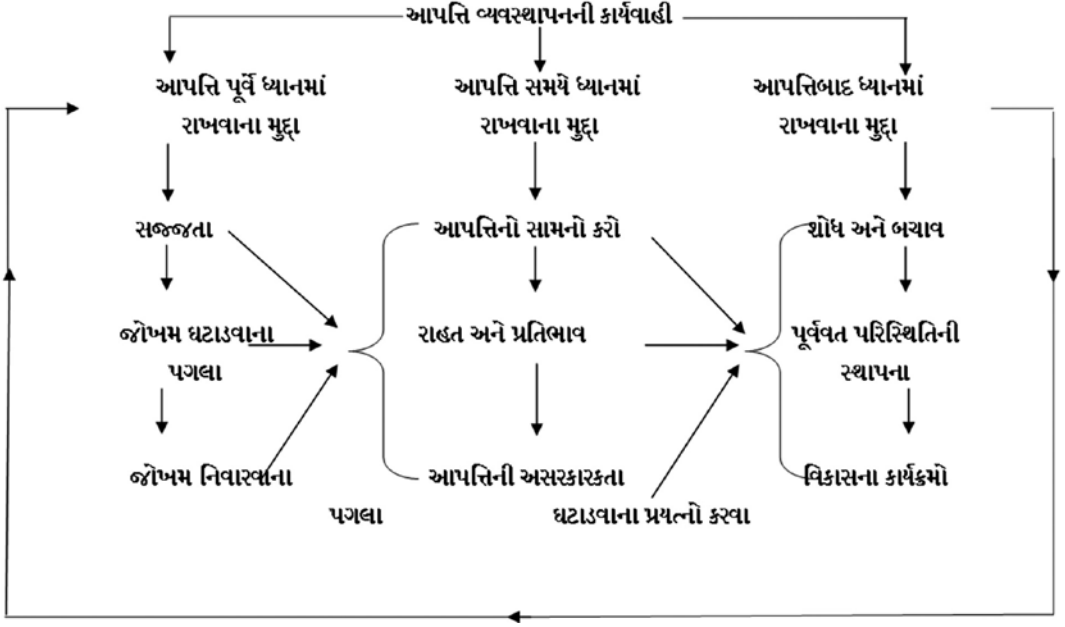
૧. આપત્તિના પરિણામે થતા જાનમાલના નુકસાનમાં નોંધપાત્ર ઘટાડો કરવા માટે, નુકસાનના આંકને શક્ય તેટલો ઘટાડવા.
૨. આપત્તિ વેળાએ બચાવ અને રાહતની કામગીરી અસરકારક અને વીજળીક ગતિથી હાથ ધરી શકાય તે માટે.
૩. પૂર્વવત્ પરિસ્થિતિની પુનઃ સ્થાપના માટે ટૂંકા તથા લાંબા ગાળાના પગલાં યોજનાબદ્ધ રીતે પ્રયોજી શકાય.
૪. આવનાર આપત્તિઓને ઓળખી શકાય, તેની વ્યાપકતા અને અસરોને અંદાજી શકાય અને આપત્તિઓનો સામનો કરવા માટે યોગ્ય પૂર્વ તૈયારી કરી શકાય.
૫. આર્થિક વિકાસની ગતિને અવરોધતી અટકાવવા માટે.
૬. સામાજિક વિકાસની ગતિને અવરોધતી અટકાવવા માટે.
૭. ભૌગોલિક પરિસ્થિતિમાં થતા ફેરફારોનો વિકાસાત્મક અને વિધેયાત્મક ઉપયોગ કરી શકાય.
૮. નવી આફત, અછત, અંધાધૂંધી કે અવ્યવસ્થા અટકાવી શકાય.
૯. અસરગ્રસ્તો જેવા કે વૃદ્ધો, નાના બાળકો, વિદ્યાર્થી ઓ કે સ્ત્રીઓ વગેરેને માનસિક કે શારીરિક સાંત્વન આપી શકાય.
૧૦. યોગ્ય માહિતી સંચારની વ્યવસ્થાથી અફવાઓને કાબૂમાં રાખી શકાય છે તથા જનજીવનને સામાન્ય બનાવવાના પ્રયત્નો કરી શકાય છે.

► આપત્તિ વ્યવસ્થાપનનો અભિગમ અને કાર્યવાહી :

આપત્તિ વ્યવસ્થાપન માટે વિશાળ ફલક પરની નીતિનું ઘડતર, આયોજન, સંસ્થાગત પદ્ધતિઓ વિકસાવવાનો અભિગમ જ ઉપકારક નીવડી શકે. આપત્તિ

વ્યવસ્થાપન નીતિઓના ઘડતરમાં તાંત્રિક અને આર્થિક પ્રશ્નોને યોગ્ય સ્થાન આપવાનું રહે છે.

આપત્તિ પહેલાં, આપત્તિ વેળાએ અને આપત્તિ પછીથી લેવાના પગલાં સ્પષ્ટપણે સમયગાળાને દર્શાવતા

આકૃતિમાં જોતા આપણને સમજાય છે કે આપત્તિ વ્યવસ્થાપનમાં પગલાં એક પછી એક લેવાય છે, જ્યારે આપત્તિ આવી નથી ત્યારે, આપત્તિ હોય તે સમય દરમિયાન અને આપત્તિ બાદ, આપત્તિ વ્યવસ્થાપનના પગલાંનું કયા સમયગાળામાં કેટલું મહત્ત્વ છે તેની કેટલી અગ્રતા હોવી જોઈએ તે જોઈ શકીએ છીએ. આપત્તિ વ્યવસ્થાપનનું કોઈ એક પગલું સતત વધતા-ઓછા અંશે ચાલુ રહે છે. તે ઉપરાંત સમયાંતરે આપત્તિની એક પછી એક ઘટનાઓ બને ત્યારે કોઈ એક આપત્તિ માટે પૂર્વવત્ પરિસ્થિતિની સ્થાપનાની પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય ત્યારે જ બીજી કોઈ આપત્તિ પૂર્વેની તૈયારીઓ માટેની પ્રવૃત્તિ ચાલતી હોય અને તે જ સમયે અન્ય કોઈ આપત્તિ માટે બચાવ અને સહતની કામગીરી પણ ચાલુ હોઈ શકે. એટલે કે આપત્તિ વ્યવસ્થાપનના બધા તબક્કાઓની પ્રવૃત્તિ એક ચોક્કસ સમયગાળામાં અમલી હોઈ શકે છે. આમ, આપત્તિ વ્યવસ્થાપનની વર્તુળ (સાઈકલ) ને બદલે પ્રવૃત્તિની હારમાળા (સિરીઝ) પણ હોઈ શકે.

► આપત્તિ વ્યવસ્થાપનની યોજના :

જ્યારે યોજના તૈયાર કરવામાં આવે ત્યારે યોજનામાં

વિભાગવાર અલગ દર્શાવવા જોઈએ.

યોજનાના અમલની ચોકસાઈ માટે નિયમિતપણે યોજનાનો અભ્યાસ (ડ્રીલ) પ્રયોજવાનું આવશ્યક બનશે. આ માટે યોજનામાં વિશેષ ભાર મૂકવો જોઈએ. અભ્યાસ (ડ્રીલ) વેળાએ ધ્યાનમાં આવતી ત્રુટીઓ/ક્ષતિઓને સુધારીને યોજનામાં તેનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. તેનાથી પૂર્વ તૈયારી/ સજ્જતાની ક્ષમતામાં વધારો થશે.

આમ, આપત્તિ વ્યવસ્થાપન યોજના તૈયાર કરતી વખતે ઉપરોક્ત મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં લેવામાં આવે અને યોજના તૈયાર થાય તો આપત્તિ દરમિયાન ૮૦ થી ૯૦ ટકા નુકસાનીમાંથી બચી જઈ શકાય. ઓછામાં ઓછી નુકસાની સાથે આપત્તિનો સામનો કરવા સક્ષમ થઈ શકીએ. જો કે દરેક આપત્તિમાં ૮૦ થી ૯૦ ટકા બચી શકાતું નથી. કેટલીક આપત્તિમાં ભયંકર નુકસાન થાય છે.^૩

► પર્યાવરણ કેન્દ્રી વિવેચન વિચાર :

મકરંદ દવેના ‘જંગલની મંજરી’ ગીતમાં આ વાત ધારદાર રીતે વ્યક્ત થઈ છે.

મુંબઈ નગરીમાં કોઈ આંબો મહોરે તો
 એની મંજરીને રામ રામ કે'જો !
 એનાં મીઠા ઓવારણા લેજો.
 ઊંચા સિમેન્ટના ડુંગરની ધારે ને
 કાળી ડામરની તળેટીએ,
 જંગલની મંજરી આ આવી ચડી છે અહીં
 પાણા તે ફોડવાને પેટિયે,
 ઊઘડતી આંખ એની બિડાતી જાય તો
 અમરતનાં છાંટણા દે જો ! ભમરાનો ઘેરો ગુંજાર નથી
 ઘેરતો ને
 કોયલની કૂક નથી ઘેલી,
 ભૂંગળાના ઘોંઘોમાં હરખાતો જાય અહીં ભોંયતેલ
 વેચતો તેલી,
 ઝેરી ધુમાડામાં મંજરીના મુખ પરે
 ઝરણું બનીને કોઈ વ્હેજો ! કયા રે જનમનાં પાપ
 આજ પાંગર્યાં ને
 પથ્થર બનવાની આવી વેળા.

નગરજીવન, યંત્રવિજ્ઞાન, પ્રદૂષણ સર્જતી
 માનવસંસ્કૃતિ પોતાના મૂળ પ્રાકૃતિક અંશરૂપને વિસરી
 ગઈ હોવાનો રંજ આ ગીત કવિતાનો ધ્વનિ છે.^૪

ભારતમાં આપત્તિઓનું વ્યવસ્થાપન બ્રિટીશ સમયથી
 થતું આવ્યું છે. ઇ.સ. ૧૭૮૬ માં પૂર હોનારતોની
 અસરો ઉપર કાબૂ મેળવવા માટે અંગ્રેજ સરકારે ભારતમાં
 સિંચાઈ સુવિધાઓનું આયોજન કર્યું હતું. ઇ.સ. ૧૯૨૭
 માં ભારતનાં દુષ્કાળોની સ્થિતિ હળવી કરવાના હેતુથી
 દુષ્કાળપંચ રચવામાં આવ્યું હતું. ભારતમાં ૧૯૫૪ માં
 રાષ્ટ્રીય પૂર નિયંત્રણ નીતિ જાહેર કરવામાં આવી હતી.
 ઇ.સ. ૨૦૦૦ સુધી એટલે કે ૨૦મી સદીના અંત સુધી
 ભારતમાં વિભિન્ન પ્રકારની કુદરતી આપત્તિઓ સામે કોઈ
 વિશેષ પૂર્વ આયોજન નહોતું. ઘણે અંશે આપત્તિઓ પછીની
 અસરોને હળવી કરવી તથા આપત્તિગ્રસ્ત લોકો માટે બચાવ
 અને રાહત કામગીરીનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું.

ભારતમાં અવાર-નવાર પૂર અને દુષ્કાળ જેવી
 હોનારતો થતી જ રહે છે. આ સંદર્ભમાં ઘણે અંશે
 રાહત કાર્યોનું જ આયોજન જોવા મળે છે. વાવાઝોડાં
 અને ઘરતીકંપોની હોનારતો પણ ભારતના જુદા-જુદા
 ભાગોમાં સર્જાય છે. આ અંગે વાવાઝોડાની આગાહી અને
 દરિયા કિનારાના લોકોને તેમજ માછીમારોને ચેતવણી

આપવાની વ્યવસ્થાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. આ
 ઉપરાંત પૂર અને અતિવૃષ્ટિની આગાહી તથા સંભવિત
 વિસ્તારોમાં ચેતવણીનું વ્યવસ્થાતંત્ર ગોઠવવામાં આવ્યું
 છે, પરંતુ વિભિન્ન પ્રકારની હોનારતો માટે સુવ્યવસ્થિત
 કાનૂની આધાર અને વિશેષ વ્યવસ્થા તંત્રની જોગવાઈવાળું
 આયોજન ૨૦૦૧ ના ગુજરાતના ઘરતીકંપ પછી જ
 વિચારવામાં આવ્યું છે.^૫

ટૂંકમાં આફતોનો ઉપાય છે પૂર્વ તૈયારી (**Prevention is better than Cure**) એ કહેવત અનુસાર આફતોના
 ઉપાયો કરતાં આફતોને રોકવાની તૈયારી એ વધુ સારો
 ઉપાય છે. પૂર્વ તૈયારીમાં જેટલો વધુ પરસેવો પાડીએ
 તેટલું ઓછું લોહી આફત વેળાએ વહે છે. વળી આફત
 પહેલા પૂર્વ તૈયારીમાં જેટલો વધુ ખર્ચ કરીએ તેટલું જ
 ઓછું નુકસાન આફત પછી થાય છે.

પાદટીપ

૧. ભરૂચા એચ, 'પર્યાવરણ અધ્યયન' (પર્યાવરણના
 અભ્યાસનું બહુવિધા શાખાકીય સ્વરૂપ), ઓરિએન્ટ
 લોંગમન પ્રાયવ્લેટ લિમિટેડ, પ્રથમ આવૃત્તિ, મુંબઈ,
 ૨૦૦૮, પાન નં. ૧૮.
૨. શુક્લ ડો. બિપિનચંદ્ર એમ., 'પર્યાવરણીય કાયદો',
 યુનિ.ગ્રંથ હોર્સ, પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ, ૨૦૦૪,
 પાન નં. ૪૦૮.
૩. ઉદાણી ડો. નિહારિકા ટી., 'આપત્તિ વ્યવસ્થાપન
 અને ગ્રંથાલયમાં તેનું અમલીકરણ', મીડિયા
 પબ્લિકેશન, પ્રથમ આવૃત્તિ, જુનાગઢ, ૨૦૧૨, પાન
 નં. ૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૮, ૨૯.
૪. જાની નૂતન, 'પર્યાવરણ કેન્દ્રી વિવેચન વિચારણા',
 પાર્શ્વ પબ્લિકેશન, પ્રથમ આવૃત્તિ, અમદાવાદ,
 ૨૦૧૨, પાન નં. ૬૬, ૬૭.
૫. મોદી ડો. સી.ડી. અને અન્ય, 'પર્યાવરણ અને
 આપત્તિનું વ્યવસ્થાપન', સ્વામી પ્રકાશન, પ્રથમ
 આવૃત્તિ, પાટણ, ૨૦૦૬, પાન નં. ૯૩.

^૪૪, જૈન એલર્ટ નગર, મહાકાલી મંદીર પાસે, મહાવીરનગર,
 હિંમતનગર, જિ. સાબરકાંઠા-૩૮૩૦૦૧,
 મો.: ૯૪૨૯૧૭૯૪૦૫

Cyber Crime: Types and Analysis

Rajiv Maheshbhai Patel

may also be referred to as computer crime.

1. Introduction:

Today the world has become very small and has come to be called the global village. The means of communication have become very fast and any kind of information from any place in the world can be obtained within few minutes with the help of internet. In India internet is growing rapidly. There two sides of a coin. Internet also has its disadvantages. One of the major disadvantages is cyber crime. Cyber crime is not an old sort of crime. It is defined as any criminal activity which takes place on or over the medium of computer or internet or other technology recognised by the Information Technology Act. There are number of illegal activities which are committed over the internet by technically skilled criminals. Taking a wider interpretation it can be said that, Cyber Crime includes any illegal activity where computer or internet is either a tool or target or both.

2. What is Cyber Crime?

Cybercrime is defined as a crime in which a computer is the object of the crime (hacking, phishing, spamming) or is used as a tool to commit an offense (child pornography, hate crimes). Cybercriminals may use computer technology to access personal information, business trade secrets or use the internet for unfair or malicious purposes. Criminals can also use computers for communication and document or data storage. Cybercrime

The Oxford Dictionary defined the term Cyber Crime as “Criminal activities carried out by means of computers or the Internet”.

3. Cyber Laws in India:

In today’s world of cyberspace which is largely dependent upon the internet and use of technology, the incidents of cyber crime have increased. To protect one from the cyber crime, there was a need for cyber laws and so, the implementation cyber laws in India began in the year 2000, with the Information Technology Act as an introduction to Indian Cyber Law. The Information Technology Act, 2000 is an Act of the Indian Parliament (No. 21 of 2000) notified on 17th October, 2000. This act is based on the United Nations Model Law on Electronic Commerce 1996 (UNCITRAL Model).

The act essentially deals with the (a) Legal recognition of Electronic Documents (b) Legal Recognition of Digital Signatures (c) Offences and Contraventions and (d) Justice Dispensation Systems for Cyber Crimes.

4. Different types of Cyber Attacks:

Cyber attacks are categorized in three types:

A. Cyber Crime against Organisation:

Trojan horse: A program designed to breach the security of a computer system. It can duplicate them, steal information, or harm the computer system.

Hacking: It refers to unauthorized

access into a computer or a network. Hacking completely destroys the whole data as well as computer programs.

Mail bomb: An e-mail bomb is a form of Internet abuse consisting of sending huge volumes of email to a specific email address with the goal of overflowing the mailbox and crushing the mail server hosting the address.

Virus attack: A virus is a malicious program that self-replicates by copying itself to another program. The computer virus spreads by itself into other executable code or documents. The purpose of creating a computer virus is to infect the systems, gain admin control and steal user sensitive data.

B. Cyber Crime against Individual or person

Phishing: In this crime target or targets are contacted by email, telephone or text message by someone posing as a genuine institution to attract individuals into providing sensitive data such as personally identifiable information, banking and credit card details, and passwords. Then the information is used to access important accounts and can result in identity theft and financial loss.

E-Mail spoofing: Email spoofing is the forgery of an e-mail header so that the message appears to have originated from someone or somewhere other than the actual source. E-mail spoofing is a tactic used in phishing and spam campaigns because people are more likely to open an e-mail when they think it has been sent by a valid source.

Spamming: It is a use of electronic

messaging systems like e-mails and other digital delivery systems and broadcast media to send unwanted bulk messages unsystematically.

Cyber defamation: Cyber defamation is publishing of defamatory material against another person with the help of computers or internet. The intention of the person making the defamatory statement must be to lower the reputation of the person against whom the statement has been made in the eyes of the general public.

Cyber stalking and harassment: Cyber stalking is the use of the internet or other electronic means to stalk or harass an individual, group or organisation. It may include false accusations, defamation, slander and libel. It may also include monitoring, identity theft, threats, harm, solicitation for sex, or gathering information that may be used to threaten, embarrass or harass.

C. Cyber Crime against Property

Intellectual Property Crime: This crime is committed when someone manufactures, sells or distributes counterfeit or pirated goods, such as patents, trademarks, industrial designs or literary and artistic works, for commercial gain.

Cyber squatting: Cyber squatting refers to illegal domain name registration or use. Its primary purpose is to steal or misspell a domain name in order to profit from an increase in website visits, which otherwise would not be possible.

5. Steps to prevent cyber crime:

Prevention is always better than cure.

Anyone using the internet should exercise some basic precautions.

1. Never disclose your personal information publicly on websites. This is as good as disclosing your identity to strangers in public place.
2. Always avoid sending any photograph online particularly to strangers and chat friends as there have been incidents of misuse of the photographs.
3. Never enter your credit card number to any site that is not secured, to prevent its misuse.
4. Always keep a watch on the sites that your children are accessing to prevent any kind of harassment or deprivation in children.
5. Always use latest and updated Antivirus software to guard against virus attacks.
6. To prevent loss of data due to virus attacks, always keep back up of your data.
7. It is advisable to use a security program that gives control over the cookies and send information back to the site, as leaving the cookies unguarded might prove fatal.
8. Use of firewalls proves beneficial.
9. Website owners should watch traffic and check any irregularity on the site. Putting host-based intrusion detection devices on servers will serve the purpose.

6. Cyber crime Statistics in India:

The latest NCRB (National Crime Record Bureau) publication of 2017 indicates an increasing incidence of cyber crime in India.

Table 1 A: Showing highest cyber crime cases registered during the year 2016.

States	Crime Incidence		
	2014	2015	2016
Uttar Pradesh	1737	2208	2639
Maharashtra	1879	2195	2380
Karnataka	1020	1447	1101
Rajasthan	697	949	941
Assam	379	483	696
Andhra Pradesh	282	536	616
Telangana	703	687	593
West Bengal	355	398	478
Haryana	151	224	401
Gujarat	227	242	362
Odisha	124	386	317
Bihar	114	242	309
Kerala	450	290	283
Jharkhand	93	180	259
Madhya Pradesh	289	231	258
Tamil Nadu	172	142	144
Punjab	226	149	102
Delhi	226	177	98

Maximum number of cases under cyber crimes were reported in Uttar Pradesh (2,639 cases) followed by Maharashtra (2,380 cases) and Karnataka (1,101 cases) during 2016.

Table 1 B: Showing lowest cyber crime cases registered during the year 2016.

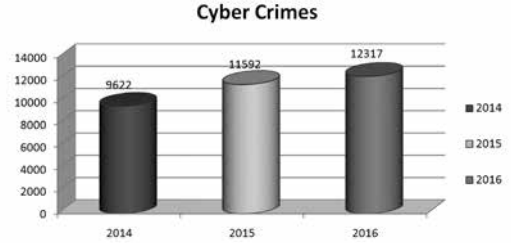
States	Crime Incidence		
	2014	2015	2016
Chhattisgarh	123	103	90
Uttarakhand	42	48	62
Meghalaya	60	56	39
Goa	62	17	31
Himachal Pradesh	38	50	31
Jammu & Kashmir	37	34	28
Chandigarh	55	77	26
Manipur	13	6	11
Tripura	5	13	8
Arunachal Pradesh	18	6	4
A & N Islands	13	6	3
Nagaland	0	0	2
Puducherry	1	0	2
D&N Haveli	3	0	1
Mizoram	22	8	1
Sikkim	4	1	1
Daman & Diu	1	1	0
Lakshadweep	1	0	0
Total table A + B	9,622	11,592	12,317

Source: National Crime Record Bureau

Not a single case reported under cyber crimes in Lakshadweep, Daman

& Diu followed by Dadra & Nagar Haveli, Mizoram and Sikkim (1 case) while Nagaland and Puducherry reported 2 cases only during the year 2016.

Graph 1: Total no of cyber crime cases registered.

The aforesaid figures indicate an upsurge in rate of cyber crime over the years; however, the percentage variation in 2015-2016 is lower than the percentage variation in 2014-2015.

7. Conclusion:

Capacity of human mind is profound. It is not possible to eliminate cyber crime from the cyber space. It is quite possible to check them. History is the witness that no legislation has succeeded in totally eliminating crime from the globe. The only possible step is to make people aware of their rights and duties and to guard ourselves so that crime has no effect on us. (Note : Refer Reference section for case studies)

8. References:

1. Singh, Yatindra (2017). *Cyber Laws*. (16th Ed.). Gurgaon: Universal Law Publishing.
2. Chander, Harish. (2015). *Cyber Laws and IT Protection*. (3rd Ed.). Delhi: PHI Learning Pvt. Ltd.
3. Sharma, Vakul. (2015). *Information Technology: Law and Practice*. (4th

- Ed.). New Delhi: Universal Law Publishing Co. Pvt. Ltd.
4. Pandey, Tarun et. al. (2017). *How to report cyber crimes in Indian Territory*. International Journal of Science Technology and Management Vol. 6 (4), P. 166 – 180. Retrieved from https://www.meity.gov.in/writereaddata/files/How_Territory.pdf on 30th March, 2019.
 5. S.T. Viswanathan, *The Indian Cyber Laws with Cyber Glossary*, 2001, p. 81.
 6. Alpna. (2016). *Cyber Crime: Its types, Analysis and Prevention Techniques*. International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering. Vol.6 (5), P. 145-150. Retrieved from http://ijarcsse.com/Before_August_2017/docs/papers/Volume_6/5_May2016/V6I5-0315.pdf on 30th March, 2019.
 7. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/cybercrime> on 30th March, 2019.
 8. Retrieved from <https://www.techopedia.com/definition/2387/cybercrime> on 30th March, 2019.
 9. Retrieved from <https://www.myadvo.in/blog/what-is-the-cyber-law-in-india/> on 30th March, 2019.
 10. Retrieved from <http://www.phishing.org/what-is-phishing> on 1st April, 2019.
 11. Retrieved from <https://searchsecurity.techtarget.com/definition/email-spoofing> on 1st April, 2019.
 12. Retrieved from <http://www.helpline.law.com/employment-criminal-and-labour/CDII/cyber-defamation-in-india.html> on 1st April, 2019.
 13. Retrieved from <https://en.wikipedia.org> on 1st April, 2019.
 14. Retrieved from <https://www.europol.europa.eu/crime-areas-and-trends/crime-areas> on 1st April, 2019.
 15. Retrieved from <http://www.waronidtheft.org> on 1st April, 2019.
 16. Retrieved from <https://www.firstpost.com/tech/news-analysis/maharashtra-government-website-hacked-3557563.html> on 2nd April, 2019.
 17. Retrieved from <https://timesofindia.indiatimes.com/city/mumbai/Maharashtra-govt-website-hacked/articleshow/2381397.cms> on 2nd April, 2019.
 18. Retrieved from <http://legal.xpertext.com/online-credit-card-scam> on 2nd April, 2019.
 19. Retrieved from <https://www.sfgate.com/bayarea/article/Murder-suspect-identified-through-gang-s-My-Space-3237741.php> on 2nd April, 2019.
 20. Retrieved from <http://cybertimes.in/?q=node/540> on 2nd April, 2019.
 21. Retrieved from <https://www.vakilno1.com/legal-news/cybercrime-in-india.html> on 2nd April, 2019.
 22. Retrieved from <http://ncrb.gov.in/StatPublications/CII/CII2016/pdfs/Crime%20Statistics%20-%202016.pdf> on 3rd April, 2019.

Library Professional
R N Patel Ipcowala School of Law and Justice,
Vallabh Vidyanagar, (M) 9824830564
E-Mail: rajiv_shreeji@yahoo.co.in

સદાય એક સમો થનગનાટ ના પણ હોય.
હવાની ચાલ બધે સડસડાટ ના પણ હોય.

ત્રણેય લોક ગઝલમાં સમાવી લઉં છું હું,
અહીં બધાયનાં પગલાં વિરાટ ના પણ હોય.

છતાં ઉજાસનાં ધોરણને જાળવી રાખે,
અમુક-અમુકના દીવાઓમાં વાટ ના પણ હોય.

તૂટે-ફૂટે તો હરખ-શોક બહુ નહીં કરવો,
દરેક જિંદગીઓ મોંઘી-દાટ ના પણ હોય.

ખૂટી ગયા છે કિરણ, દબદબો છતાં પણ છે,
બધા સૂરજની ભીતર ઝળહળાટ ના પણ હોય

-ભાવેશ ભટ્ટ

ગઝલમાં પોતાની ચોટદાર અભિવ્યક્તિના કારણે ભાવેશ ભટ્ટ જાણીતા છે, તેમની ગઝલોમાં ભાવ અને છંદનું વૈવિધ્ય પણ એટલું જ હોય છે, તેમના શેરમાં સરળ ભાષામાં વેધક વિચાર રજૂ કરવામાં આવે છે, વાસ્તવિકતા તેમની રચનાઓનું વળી એક જમાપાસું છે, તેમની પ્રસ્તુત ગઝલ સામાન્ય માણસનાં સામાન્ય જીવનનો જ જાણે મહિમા કરે છે:

સદાય એક સમો થનગનાટ ના પણ હોય.
હવાની ચાલ બધે સડસડાટ ના પણ હોય.

જીવન સુખદુઃખ અને તડકી-છાંયડીનું નામ છે, તેમાં ક્યારેક આનંદ તો ક્યારેક ગમ છે સાથે દરેક માટે આવા અનુભવો પણ સમાન નથી હોતા, કોઈના ઘરમાં કે જીવનમાં ખુશી હોય ત્યારે જ કોઈના નિવાસે દર્દીલી અવસ્થા પણ હોય શકે છે, આથી જ દરેક પ્રસંગે માનવી એકસરખો ઉત્સાહ ચાહે તો પણ દાખવી નથી શકતો, આખરે માણસ કેવળ માણસ છે તે જીતે પણ છે હારે પણ છે, સફળ પણ થાય છે અને તેને અનુકૂળ હવા ન હોય તો નિષ્ફળ પણ જાય છે, માણસે આ બધી વાસ્તવિકતા સ્વીકારી કે જીવે તેને આશાનો દીપક પ્રજ્વલિત રાખવો રહ્યો.

ત્રણેય લોક ગઝલમાં સમાવી લઉં છું હું,
અહીં બધાયનાં પગલાં વિરાટ ના પણ હોય.

ગઝલકાર અહીં ગઝલસર્જનનો, ભગવાન વિષ્ણુના પાંચમાં અવતાર વામન અવતારના અપ્રત્યક્ષ સંદર્ભના પુરાકલ્પન વડે મહિમા કરે છે, ભગવાને એ સમયે કેવળ બે પગલાં દ્વારા પૃથ્વી અને આકાશ આવરી લીધું હતું જ્યારે ગઝલકવિ પણ આમ જ ત્રણેય લોક ગઝલમાં વણી લે છે પરંતુ તે તો સર્જનશક્તિનો જ ચમત્કાર, વળી બલિરાજા પાસેથી પ્રભુએ તો ત્રણ ડગલાં વડે તેમનું સામ્રાજ્ય દાનમાં મેળવી લીધું હતું જ્યારે કવિને એ સાંત્વન છે કે તેના સર્જન-ત્રિલોક પર તો બધાંના પગલાં સમાન જ હોય છે માટે પ્રભુ પણ તેમને આશીર્વાદ આપે છે.

છતાં ઉજાસનાં ધોરણને જાળવી રાખે,
અમુક-અમુકના દીવાઓમાં વાટ ના પણ હોય.

‘વાહ!’ કહી ઊઠીએ તેવો આ શેર કવિની કાવ્યશક્તિનો પરિચય આપે છે! આ શેર આપણા સમાજના એ લોકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે જે કોઈ પણ પરિસ્થિતિ અને વાતાવરણમાં પોતાના ઉમદા ગુણોનું જતન કરતાં રહીને વિશ્વમાં નેકીની સુવાસનો પ્રકાશ સદા ઝળહળતો રાખે છે, માનવજાતની એ જ ખાનદાની છે જે રીતે ચંદનના વૃક્ષ પર સાપને પણ આશરો મળે છતાં ચંદનની સુવાસમાં વિષ નથી પ્રસરતું તે પોતાની સુવાસનું ધોરણ જાળવી રાખે છે એમ જ નેકદિલ ઈન્સાન ગરીબ હોય કે કસોટીની કોઈ પણ અવસ્થામાં હોય પોતાના ધોરણથી ક્યારેય નીચે ઊતરતો નથી, દીવો, વાટ અને ઉજાસનાં પ્રતીક વડે ગઝલકાર કવિતાની કક્ષાએ આવો માર્મિક ભાવ રજૂ કરે છે.

તૂટે-ફૂટે તો હરખ-શોક બહુ નહીં કરવો,
દરેક જિંદગીઓ મોંઘી-દાટ ના પણ હોય.

શાયર વિરોધાભાસી શૈલી વડે ખૂબીથી પોતાની વાત મૂકે છે, દરેક જીવનની કિંમત ખરેખર તો સમાન છે આમ છતાં દુનિયામાં એક સામાન્ય માણસની જિંદગી બાબતે ક્યારેક બેવડાં વલણ જોવાં મળે છે, તેના પર કવિ આ શેર વડે ચિંતા વ્યક્ત કરી શેરીઅત સાથે છે.

ખૂટી ગયા છે કિરણ, દબદબો છતાં પણ છે,
બધા સૂરજની ભીતર ઝળહળાટ ના પણ હોય.

ગઝલના આ અંતિમ શેરમાં કવિ જણાવે છે કે કેટલીક ખાસ શબ્દસયત બાહ્ય ઠાઠ-ભભકાથી નહીં પણ તેમની ભીતરના ઝળહળાટથી રોશન હોય છે અને એથી જ એમના વ્યક્તિત્વની સુવાસ કદી ઝંખવાતી નથી, કેટલાક

સમાજ-સેવક, કલાકાર, અભિનેતા, મહાનુભાવો કે સામાન્ય પ્રેમાળ માનવીઓ સદાબહાર હોય છે અને તેમની ખુમારી આપણને મહેસૂસ થયા વિના નથી રહેતી, સમયનો પટ આવા સૂર્યના દબદબાને ઘટાડી નથી શકતો તેમનો ઝળહળાટ સદા અકબંધ રહે છે, તો ક્યારેક ‘મરીઝ’ની નઝમ “સદીઓથી એવું જ બનતું રહ્યું છે કે પ્રેમાળ માણસ નથી ઓળખાતાં”ના કાવ્ય-નાયકની જેમ બાહ્ય ઝળહળાટના અભાવે એવા કૈંક પ્રેમાળ માનવીઓ જે ખરા અર્થમાં સૂરજ છે અથવા બહારથી નહીં ભીતરથી સૂરજ જેવાં પ્રકાશિત હોય છે તેમને ઓળખવા-પામવા પણ બાહ્ય ભભકામાં રાયતા આપણા સમાજ માટે યુનૌતી છે કહો કે આપણી નૈતિક ફરજ છે, આવો એક સૂક્ષ્મ મર્મ પણ

આપણને કવિ પાસેથી આ શેરમાં મળે છે.

આમ પોતાના અલગ મિજાજ વડે રચાયેલી આવી ગઝલો, પ્રતીક, કલ્પન, અલંકાર જેવી ભાષાકીય સજ્જતા અને છંદવૈવિધ્ય સાથે સરળતાથી રજૂ થતા ગહન વિચારો ગઝલકાર તરીકે કવિશ્રી ભાવેશ ભટ્ટને એક નોખી હરોળના ગઝલસર્જક બનાવે છે તેમ કહેવામાં જરાય અતિશયોક્તિ નથી.

C-૧૫૭૪,

નીલકંઠ સોસાયટી, કાળિયાબીડ,

ભાવનગર-૩૬૪૦૦૨.

મો. ૯૦૩૩૭ ૮૦૦૮૪

॥ રમત-જગત ॥

ઓલિમ્પિકની અજાયબી મહિલા એથલેટ : વિલ્મા રૂડોલ્ફ

પી.ડી.શર્મા

આજે ઓલિમ્પિકના ઇતિહાસમાં અમુક ખેલાડીઓની સિદ્ધિઓ દંતકથા સમાન છે. દા.ત. જેસી ઓવેન્સ, પાવો નૂર્મી, માર્ક સ્પિટ્ઝ, બોબ વિમાન, નાદિયા કોમેન્સી, કાર્લ લુઇસ, માર્કલ જોન્સન, માર્કલ ફેલ્પ્સ, યુસેન બોલ્ટ વગેરે. પરંતુ નાનપણમાં ભયંકર ન્યુમોનિયાને કારણે એક પગથી અપંગ બનનાર અમેરિકાની વિલ્મા રૂડોલ્ફની સિદ્ધિ દંતકથાથી પણ મહાન છે. વિલ્મા રૂડોલ્ફે ૧૯૬૦ માં રોમ ઓલિમ્પિક્સમાં ૩ સુવર્ણચંદ્રક મેળવીને ન કલ્પી શકાય તેવી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી. તેઓએ રોમ ઓલિમ્પિક્સમાં ૧૦૦ મીટર અને ૨૦૦ મીટરની દોડ જીતીને અશક્ય બાબત શક્ય કરી બતાવી હતી. એટલું જ નહિ પણ એમના અથાગ પ્રયાસોને કારણે અમેરિકાની ટીમે ૪ બાય ૧૦૦ મીટર રીલેમાં ‘વિશ્વવિક્રમ’ સાથે સુવર્ણચંદ્રક પણ મેળવ્યો હતો. આ જાતની સિદ્ધિ આજદિન સુધી કોઈ પણ મહિલા ખેલાડીએ ઓલિમ્પિકમાં આ સંજોગોમાં મેળવી નથી.

ભયંકર ન્યુમોનિયા

વિલ્મા જ્યારે ફક્ત ચાર વર્ષની હતી ત્યારે તેને ભયંકર ન્યુમોનિયા થયો હતો. આ ભયંકર બીમારીને કારણે તેના એક પગે કામ કરવાનું છોડી દીધું એટલે કે તેનો એક પગ

પોલીયોગ્રસ્ટ થઈ ગયો. તેથી આ પગથી તે કોઈ કામ કરવા સક્ષમ રહી ન હતી. એટલું જ નહિ પણ સાથોસાથ ‘સ્કારલેટ’ તરીકે ઓળખાતો ગંભીર તાવ પણ આવ્યો હતો. આ રીતે ફક્ત ચાર વર્ષની ઉંમરે તે અપંગ અને અશક્ત બનનાર વિલ્માની મમ્મીએ હતાશ થયા વગર સારવાર માટે લઈ જતા હતા. બે વર્ષની સતત સારવારને અંતે બૂટ પહેરીને તે સામાન્ય ચાલવા માંડી હતી, પરંતુ વિલ્મા અને મમ્મીના આત્મવિશ્વાસને લીધે તે ધીમે ધીમે લંગડી સાથે દોડવા લાગી અને તે સમયની વિલ્માને જોઈને કોઈ સ્વપ્ને પણ કલ્પના ન કરી શકે કે એક દિવસ તે ‘વિશ્વની સર્વશ્રેષ્ઠ ધાવક’ બનશે. સતત અને સાખત પ્રયાસથી વ્યક્તિ ક્યાં સુધી પહોંચી શકે તેની ‘વિલ્મા રૂડોલ્ફ’ કરતા શ્રેષ્ઠ દાખલો વિશ્વમાં ભાગ્યે જ મળે.

સામાન્ય કુટુંબમાં જન્મ

વિલ્માનો જન્મ ૨૩ જૂન, ૧૯૪૦ ના રોજ ખૂબ જ સામાન્ય નિગ્રો પરિવારમાં થયો હતો. તેમના પિતા રેલ્વે સ્ટેશનો પર ઉતાડૂઓના સમાન ઊંચકતા હતા તથા તેમની માતા ઘરે ઘરે કચરાપોતા કરતી હતી. આ રીતે નાનપણથી જ ખૂબ જ મર્યાદિત સગવડો સાથે તે મોટી થઈ હતી. છતાં રમતગમત ક્ષેત્રે તેઓની સિદ્ધિઓ અકલ્પનીય છે.

બાસ્કેટબોલની શ્રેષ્ઠ ખેલાડી

વિલ્માને શરૂઆતમાં બાસ્કેટબોલની રમતમાં વિશેષ રુચિ હતી. જ્યારે તે અગિયાર વર્ષની હતી ત્યારથી બાસ્કેટ

બોલની રમત રમવા માંડી હતી. કોઈ કલ્પના પણ ન કરી શકે તે રીતે તે બાસ્કેટબોલની શ્રેષ્ઠ ખેલાડી બની હતી. ધીમે ધીમે એનો અશક્ત પગ શક્તિમાન થવા માંડ્યો અને ખૂબ જ ટૂંકા ગાળામાં તે પોતાના રાજ્યની બાસ્કેટ બોલની “સર્વશ્રેષ્ઠ ખેલાડી” બની ગઈ. સતત પ્રયાસને કારણે તેનામાં ગજબની શક્તિ, ચપળતા અને ઝડપ આવી ગઈ હતી. તેની બાસ્કેટ બોલની રમત જોવા માટે લોકો વિશેષ રૂપથી આવતા હતા. આ રીતે અપંગ વિલ્મા રૂડોલ્ફ બાસ્કેટ બોલની અમેરિકાની એક શ્રેષ્ઠ ખેલાડી બની હતી.

અભ્યાસમાં આગળ

મેરુ પર્વત જેવું અડીખમ મનોબળ ધરાવતી ઐતિહાસિક દોડવીર વિલ્મા રૂડોલ્ફ અભ્યાસમાં પણ આગળ હતી. હાઈસ્કૂલનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી જ્યારે તે કોલેજમાં અભ્યાસ કરતી હતી ત્યારે દરરોજ બે કલાક દોડનો અભ્યાસ કરતી હતી. તે પોતાના ઘરની આર્થિક સ્થિતિથી વાકેફ હતી. તેથી કુટુંબના ખર્ચને પહોંચી વળવા તે અમુક કલાક એક ઓફિસમાં કામ પણ કરતી હતી. એટલે અભ્યાસની સાથે દોડની પ્રેક્ટિસ તેમજ નોકરી કરનાર વિલ્મા નાનપણથી જ સખત મહેનતુ હતી.

સતત દોડનો અભ્યાસ

દોડના ક્ષેત્રમાં વિલ્માને પ્રકાશમાં લાવવા માટેનું શ્રેય તેના રાહબર શ્રી એડવર્ડ ટેમ્પલને જાય છે. તેમના યોગ્ય માર્ગદર્શન અને પ્રેરણાથી વિલ્મા સતત પ્રગતિના શિખરો પ્રાપ્ત કરવા માંડી. જ્યારે અને જેટલો ફી ટાઈમ મળે ત્યારે એ તરત જ દોડવાની પ્રેક્ટિસ શરૂ કરી દેતી. આ રીતે તેઓ અકલ્પનીય રીતે દોડની પ્રેક્ટિસ કરતી હતી.

રોમ ઓલિમ્પિક્સમાં સર્વશ્રેષ્ઠ દેખાવ

ધીમે ધીમે વિલ્મા રૂડોલ્ફની નામના સમગ્ર અમેરિકામાં ફેલાઈ ગઈ અને જ્યારે ૧૯૬૦ માં રોમ મુકામે આયોજિત થનાર ઓલિમ્પિક્સ માટે અમેરિકાના મહિલા અથ્લેટ્સની પસંદગી કરવામાં આવી ત્યારે ૧૦૦ મીટર ૨૦૦ મીટર માટે વિલ્માની પસંદગી આપોઆપ થઈ ગઈ હતી. આ રીતે એક સમયની એક પગે પોલિયો ગ્રસ્ત વિલ્માને રોમ ઓલિમ્પિક્સમાં ભાગ લેવો તે કોઈ નાનીસૂની બાબત નથી. રોમ ઓલિમ્પિક્સમાં વિશ્વની સર્વશ્રેષ્ઠ મહિલા ધાવકો વચ્ચે

વિલ્માએ ન કલ્પી શકાય તેવી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી હતી. ૧૦૦ મીટર અને ૨૦૦ મીટર દોડમાં જ્યારે તે પ્રથમ આવી ત્યારે તેને ઓલિમ્પિક્સના ઇતિહાસમાં એક નવો અધ્યાય ઉમેર્યો હતો, કારણકે આ બે ટૂંકી દોડમાં પ્રથમ આવનાર તે ‘વિશ્વની પ્રથમ મહિલા’ હતી. એટલું જ નહિ, પણ ૪ બાય ૧૦૦ મીટર રિલેમાં તેના અથાગ પ્રયાસથી અમેરિકાની ટીમે ‘નવા વિશ્વ વિક્રમ’ સાથે સુવાર્ણ ચંદ્રક મેળવ્યો હતો. આ રીતે એક જ ઓલિમ્પિક્સમાં દોડની અંદર ત્રણ સુવાર્ણચંદ્રક મેળવનાર તે ‘અમર ખેલાડી’ બની હતી. એટલા માટે જ ૧૯૬૦ના રોમ ઓલિમ્પિક્સની સિદ્ધિઓ જોઈને અખબારો અને ‘ધ બ્લેકપર્લ’ (શ્યામ મોતી) અને ‘ધ બ્લેક ગેઝેલ’ (પાણીદાર આંખોવાળું શ્યામ મૃગ) તરીકે વર્ણવતા થઈ ગયેલા.

એટલાન્ટા ઓલિમ્પિક્સમાં બહુમાન

૧૯૯૬ માં એટલાન્ટા મુકામે આયોજિત ‘શતાબ્દી ઓલિમ્પિક રમતોત્સવ’ ના ઉદ્ઘાટન સમારંભ દરમિયાન ઓલિમ્પિક્સના ૧૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં જે ‘અમર ખેલાડીઓ’ થઈ ગયા છે તેઓને યાદ કરવામાં આવ્યા હતા. દરેક ઓલિમ્પિક્સમાંથી એક ‘અમર ખેલાડી’ ને પસંદ કરીને બહુમાન કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારે ૧૯૬૦ ના રોમ ઓલિમ્પિક્સમાંથી ‘વિલ્મા રૂડોલ્ફ’ ની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. કોઈ પણ ઓલિમ્પિક ખેલાડીને આના કરતા વધુ માન મળી શકે નહીં. એક વ્યક્તિ સમગ્ર ઓલિમ્પિક્સનું પ્રતિનિધિત્વ કરે અને તે પણ એક સામાન્ય કુટુંબમાં જન્મેલી અને નાનપણમાં અપંગ થયેલ મહિલાની પસંદગી થાય તે સમગ્ર ઓલિમ્પિક ઇતિહાસની એક યાદગાર ઘટના ગણાય.

કાંસાની પ્રતિમા

વિલ્માને અસંખ્ય એવોર્ડ્સ, ચંદ્રકો, સર્ટિફિકેટ્સ તથા ઈનામોથી નવાજવામાં આવી હતી. એટલું જ નહિ પણ વિલ્મા વિશે પુસ્તકો લખાયા, ટીવી સિરિયલો બની, ફિલ્મો પણ બની અને એના જન્મ સ્થળે તો તેની કાંસાની પ્રતિમા ગોઠવવામાં આવી છે.

B-1 Swiss Avenue, Patel Colony, Opp
Manekbaug Hall, Ambawadi, Ahmedabad-380
015. (R) 079 - 26564650 (M) 9898870840

गो. जे. शारदा मंदिर, वल्लभ विद्यानगरनुं धोरणः- १० मार्च-२०१८ बोर्ड परीक्षामां ८०.०५% परिणाम

वोरा मिथा अनिलभाई	सुधार श्रेया कल्पेशभाई	पटेल हेतवी अमिषकुमार	जोशी भवना हसितभाई.	वडोदरीया मार्गी गोविंदभाई
शाणामां प्रथम	शाणामां द्वितीय	शाणामां तृतीय	शाणामां चोथो	शाणामां पांचमो
५६८/६०० PR-८८.८४ ग्रेड A1	५४८/६०० PR -८८.५८ ग्रेड A1	५४८/६०० PR -८८.५७ ग्रेड-A1	५२६/६०० PR-८८.७२ ग्रेड -A2	५२६/६०० PR-८८.७२ ग्रेड-A2

यादुतर विद्यामंडण संयालित गो. जे. शारदा मंदिरनुं अेस.अेस.सी बोर्ड २०१८मां लेवायेली परीक्षामां ८०.०५% परिणाम आल्युं छे. शाणामां अे-१ ग्रेडमां उ, अे-२ ग्रेडमां ट, बी-१ ग्रेडमां उट, बी-२ ग्रेडमां उ५, सी-१ ग्रेडमां ६६, सी-२ ग्रेडमां ४८, डी ग्रेडमां ०१ विद्यार्थिनीओ साथे १८८ विद्यार्थिनीओ उतिर्ण थई छे. यादुतर विद्यामंडणना येरमेन ँजनेरश्री. लीभुभाई बी. पटेल तथा मानद मंत्रीश्री डी. अेस. जे. पटेल अने आचार्या रीटाभेन पटेल, शाणाना सौ शिक्षणगण सौअे उतिर्ण थयेली विद्यार्थिनीओने अभिनंदन पाठव्या छे.

अेनवीपास कोलेजनुो विद्यार्थि ओरेकल अमदावादमां निमणुक पाभ्यो

यादुतर विद्यामंडण संयालित नटुभाई वि. पटेल कोलेज ओइ प्योर अेन्ड अेप्लाईड सायन्सीजना कोम्प्युटर सायन्स विभागमां बीअेससी (सीअे अेन्ड आईटी)नुो अभ्यास पूर्ण करेल विद्यार्थी जय पटेल ओरेकल अमदावादमां जुनियर क्वोलीटी अेरस्योरंस अेनालीस्ट तरिके निमणुक पाभ्या छे, तेओ कंपनी तरकथी प्रारंभिक रुपिया ४.उ लाभनुं पेकज मेणवशे. कोलेजना आचार्यश्री डी. आसुदेभ अक्षी, कोम्प्युटर सायन्स विभागना वडा श्रेयाभेन शाड तथा समग्र कोलेज परिवारे विद्यार्थी जय पटेलने अभिनंदन साथे शुभेच्छाओ पाठवी छे.

अेनवीपास कोलेजमां योजयेल डेकल्टी ँन्डकन प्रोग्राम

यादुतर विद्यामंडण संयालित नटुभाई वि. पटेल कोलेज ओइ प्योर अेन्ड अेप्लाईड सायन्सिजमां आचार्य श्री डी. आसुदेभ अक्षीना मार्गदर्शन लेडण कोलेजना ँन्टरनल क्वोलीटी अेरस्योरंस सेल (आईक्युअेसी) द्वारा ताजेतरमां नवनिमुक्त अध्यापको माटे सत्रनी शुरुआतमां ज अे दिवसीय डेकल्टी ँन्डकन प्रोग्रामनुं आयोजन करवामां आल्युं हुनुं जेनुो उदेश्य आ अद्यापकोने कोलेजनी कार्यप्रणाली तथा विविध शैक्षणिक तेमज शिक्षणेत्तर प्रवृत्तिओथी माहितगार करवानो अने कोलेजना विकासमां सक्रिय रीते पोतानुं योगदान आपवाने सकम अेनाववानो हुतो.

कार्यक्रम ना उदघाटन प्रसंगे उपस्थित यादुतर विद्यामंडणना मानार्ड मंत्री श्री डी. अेस. जे. पटेले सर्वे अध्यापकोने कोलेजना सर्वांगी विकास अने विद्यार्थीओनी कारकिर्दीना घडतरमां पोतानुं योगदान आपवानी अपील करी हुती. अे दिवसना आ प्रशिक्षण कार्यक्रममां आचार्यश्री डी. आसुदेभ अक्षी, आईक्युअेसीना को-ओर्डीनेटर डी. रीटा कुमार, कोलेजना विविध विभागना वडाश्रीओ तेमज वरिष्ठ प्राध्यापकोअे कोलेजनी कार्यप्रणाली, नवीनतम अध्यापन प्रवृत्तिओ तथा शैक्षणिक सिद्धिओ जेवा विषयोने आवरी लेता व्याख्यान रजु कर्था हुता. प्रतिभागी अध्यापकोअे पाण तेमना प्रतिभावामां कोलेजना सर्वांगी विकास माटे प्रयत्नशील रहेवा कटिअद्वता तेमज आईक्युअेसी प्रत्ये कृतज्ञता व्यक्त करी हुती.

सेमकोम कोलेज द्वारा विश्व पर्यावरणदिननी उजवाणी

वैश्वविकस्तरे ज्यारे दरियाई पाणीनुं वधनुं, दरियाई डिनारे पूरपरिस्थिती, वारंवार अने घातक अनेती डिटवेव, जंगलमां लगती आग विगरे समरथाओ व्यापक अनेती जाय छे त्यारे, धरतीमाताने अचाववा वधुने वधू वृक्षो वाववानी जरूर छे. यादुतर विद्यामंडण संयालित सेमकोम अेन.अेस. अेस विभाग द्वारा वृक्षारोपाण कार्यक्रम संपन्न थयो हुतो. विद्यार्थीओने आ विश्वव्यापक मुशकेलीओ माटे वधु सर्वेदनशील अेनाव्यामां आल्युं हुता. आ समग्र कार्यक्रमनुं सकण संयालन डी. रिना हवे, मिस. जे निता पटेल तथा डी. जैमीन त्रिवेदी द्वारा तेमज संस्थाना आचार्य डी वहीद्व थोमसना मार्गदर्शनलेडण करवामां आल्युं हुनुं.

આઈસ્ટાર કોલેજમાં વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસની ઉજવણી

વિશ્વમાં દર વર્ષે ૫ જૂન પર્યાવરણ દિવસ તરીકે ઉજવાય છે. જેના ભાગરૂપે તાજેતરમાં ચારુતર વિદ્યા મંડળ સંચાલિત આઈસ્ટાર કોલેજ ખાતે વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસ ઉજવાયો હતો. આ વર્ષે વિશ્વ પર્યાવરણ દિવસની થીમ હવાના પ્રદૂષણને રોકવાની છે. હવામાં ઘણાં પ્રકારના પ્રદુષિત વાયુઓ જેવા કે કાર્બન ડાયોક્સાઈડ, સલ્ફર ડાયોક્સાઈડ, નાઈટ્રસ ઓક્સાઈડ્સ, પરસીસ્ટન્ટ ઓર્ગેનિક પોલ્યુટન્ટ વગેરે રહેલા છે, જે વનસ્પતિઓ દ્વારા શોષાય છે. એક અભ્યાસ મુજબ, પુખ્ત વૃક્ષો નાના ઇોડની સરખામણીમાં વધુ પ્રમાણમાં પ્રદુષિત વાયુઓનું શોષણ કરવા માટે કાર્યક્ષમ છે અને તેથી તેઓ કાર્બન સિક્ક અથવા કાર્બન સિક્કવેસ્ટ્રેશન તરીકે જાણીતા છે. એક વૃક્ષ એક વર્ષને અંતે ૨૨ કિલો કાર્બન ડાયોક્સાઈડને શોષી શકે છે અને ૧ ટન કાર્બન ડાયોક્સાઈડનું સિક્કવેસ્ટ્રેશન કરી શકે છે. આ પ્રક્રિયા એક વૃક્ષ ૪૦ વર્ષ સુધી અવિરતપણે કરે છે. ઉજવણી નિમિત્તે સીવીએમના વાઈસ પ્રેસિડન્ટ શ્રી મનીષભાઈ પટેલ તથા અન્ય સભ્યોના હસ્તે પર્યાવરણને અનુકૂળ એવા વૃક્ષો જેવા કે લીમડો, ગુલમહોર, કેસુડી, પીપળો, કાસિદ, કાંચનાર, સરેશ વિગેરેનું વૃક્ષારોપણ કરવામાં આવ્યું હતું. વધુમાં આઈસ્ટાર કોલેજના પ્રિન્સિપાલ પ્રો. ડો. નિર્મલ કુમાર તેમજ શૈક્ષણિક અને બિનશૈક્ષણિક કર્મચારીઓએ પણ પર્યાવરણલક્ષી વૃક્ષો વાવ્યા હતા. તદ્દુપરાંત પ્લાસ્ટિકનું વધતું જતું પ્રદુષણ અટકાવવાના હેતુસર આઈસ્ટાર કોલેજ દ્વારા ઇકો ફેન્ડલી બેગનું પણ વિતરણ મોટા બજારમાં કરવામાં આવ્યું હતું. કાર્યક્રમની સફળતા બદલ સીવીએમના ચેરમેન શ્રી ભીખુભાઈ પટેલ સાહેબે સંસ્થાને અને તેના તમામ કર્મચારીઓને અભિનંદન પાઠવ્યા હતા.

આઈસ્ટારના ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન એન્ડ કંટ્રોલ ના વિદ્યાર્થીની વિદેશ ટ્રેનીંગ

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત આઈસ્ટાર કોલેજના ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટેશન એન્ડ કંટ્રોલ વિભાગમાં દર વર્ષે વિદ્યાર્થીઓ જુદી જુદી ખ્યાતનામ કંપનીઓ જેવી કે કેડીલા, ઓએનજીસી, જી. એસ. એફ. સી., અમુલ, સર્વિલિંક, પ્રોલિફીક વગેરે રાષ્ટ્રીય સ્તરની કંપનીઓ માં ટ્રેઈનીંગ માટે પસંદગી પામે છે. આ અંતર્ગત આ વર્ષે બીજા સેમેસ્ટરમાં ભણતા વિદ્યાર્થી શાહનવાઝ પઠાણ ની પસંદગી કુવૈતની કંપની **Ai=Afraz engineering** માં થઈ. જેમાં એક મહિનો એનાલિટીકલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ ના મેન્યુફેક્ચરીંગ, મેઈન્ટેનન્સનું જ્ઞાન આપવામાં આવેલ. વિદ્યાર્થીએ આઈસ્ટાર તરફથી આંતરરાષ્ટ્રીય કક્ષાની ટ્રેઈનીંગ મળવા બદલ હેડ, ડૉ. હિમાંશુ કાપસે, પ્રિ.નિર્મલકુમાર સર તથા ચારુતર વિદ્યામંડળનો આભાર માનેલ છે. આ કોર્સ ના દરેક વિદ્યાર્થીને જોબ પ્લેસમેન્ટ પણ સાડૂ મળી રહે છે. આ પ્રકારની આંતરરાષ્ટ્રીય ટ્રેઈનીંગ વિદ્યાર્થીના કારકીર્દી ઘડતરમાં ખૂબ મદદ થાય છે.

ન્યુ વિદ્યાનગર ખાતે એરીબાસમાં સી.એસ.આઈ.આર. (લાઈફ સાઈન્સ) નેટ ટ્રેનિંગ કોર્સ યોજાયો

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત ન્યુ વિદ્યાનગરમાં આવેલી અશોક એન્ડ રીટા પટેલ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ટીગ્રેટેડ સ્ટડીસ એન્ડ રિસર્ચ ઈન બાયોટેકનોલોજી એન્ડ એલાઈડ સાયન્સ (એરીબાસ)માં ગુજરાત સ્ટેટ બાયોટેકનોલોજી મિશન, ગાંધીનગર દ્વારા અનુદાનીત વિના મૂલ્યે સી.એસ.આઈ.આર. (લાઈફ સાઈન્સ) નેટ ટ્રેનિંગ કોર્સની યોજવામાં આવ્યો હતો. આ તાલીમમાં સાયન્સની અનુસ્નાતક ડિગ્રી મેળવેલા તેમજ બીજા અને ચોથા સેમિસ્ટરમાં અભ્યાસ કરતાં એવા ૨૩૦ વિદ્યાર્થીઓ એ ઓન લાઈન અરજી કરી હતી જેમાથી ગુણવત્તાને આધારે ૫૫ વિદ્યાર્થીઓ પસંદગી પામી આ તાલીમ લીધી હતી. જેમાં ગુજરાત રાજ્યની વિવિધ યુનિવર્સિટીઓમાંથી ૨૨ જેટલાં વિષય તજજ્ઞનો દ્વારા તાલીમ અને માર્ગદર્શન આપવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે ચારુતર વિદ્યામંડળના માનદ સહમંત્રી શ્રી ડો. એસ.જી પટેલ ખાસ હાજર રહીને તાલીમાર્થીઓને પોતાના વ્યક્તવય થકી પ્રોત્સાહિક કર્યા હતાં. સી.જી.ભક્તા ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ બાયોટેકનોલોજી કોલેજનાં વિષય તજજ્ઞ ડો. ગોપાલ જી ગોપાલે સી.એસ.આઈ.આર. (લાઈફ સાઈન્સ) નેટ પરીક્ષાનું મહત્વ, અભ્યાસક્રમની માહિતીની વિસ્તૃત જાણકારી આપીને તાલીમાર્થીઓને તે અંગે વાકેફ કર્યા હતાં. સંસ્થાના ઈનચાર્જ હેડ ડો. ભક્તિ બાજપાઈએ સર્વે વિદ્યાર્થીઓને આવકાર આપી શુભેચ્છાઓ આપી હતી. તાલીમનાં કન્વીનર ડો. દિગ્વિજયસિંહ રાણાએ છ દિવસ ચાલનારી પ્રવૃત્તિઓની જાણકારી આપી હતી. અંતમાં શ્રી સ્નેહલ ઈંગ્લે સાહેબે, સૌ હાજર રહેલાં મહેમાનશ્રીઓ, વિષય તજજ્ઞનો અને તાલીમાર્થીઓનો આભાર વ્યક્ત કર્યો હતો.

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા સંચાલિત એરીબાસ કોલેજ ખાતે પ્રથમ વર્ષના વિદ્યાર્થીઓ માટે યોજાયેલા ઓરિએન્ટેશન પ્રોગ્રામ નિમિત્તે લેવાયેલ તસવીરમાં મંચસ્થ સંસ્થાનાં કાર્યકારી વડા ડૉ. ભક્તિ બાજપાઈ, માઈક્રોબાયોલોજી વિભાગનાં અધ્યક્ષા ડૉ. શિલ્પા ગુપ્તે, જિનેટીક્સ વિભાગના અધ્યક્ષ ડૉ. જીનાભાઈ ચૌહાણ તથા પ્રાધ્યાપિકા ડૉ. રીતુ દીક્ષિત દ્રશ્યમાન થાય છે. અન્ય તસવીરોમાં વિદ્યાર્થીઓને સંબોધન કરતાં કાર્યકારી વડા તથા કાર્યક્રમનું સંચાલન કરતા ડૉ. આરીફખાન દ્રશ્યમાન થાય છે

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા સંચાલિત આઈ .બી. પટેલ ઈંગ્લિશ સ્કૂલ (મા. અને ઉ .મા) શાળાનું પરિણામ ૮૪ ટકા આવ્યું છે. શાળાના એ૧ ગ્રેડમાં ઉત્તીર્ણ વિદ્યાર્થીઓ સાથે શાળાના આચાર્ય ડૉ. મહૈશભાઈ ખ્રિસ્તી, સુપરવાઈઝર ભાસ્કરભાઈ પટેલ, દર્શનભાઈ સુધાર, રેખાબેન અને ભાવેશભાઈ ભટ્ટ તસવીરમાં નજરે પડે છે.

(ફોટો સૌજન્ય: પુષ્પેન્દ્ર આર. પટેલ, આણંદ)

ચારુતર વિદ્યામંડળ તથા રમત-ગમત યુવા અને સંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ વિભાગ ગાંધીનગર તથા યુવક સેવા અને સંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા આયોજિત અને જીલ્લા વહીવટી તંત્ર આણંદ દ્વારા સંચાલિત ૫ માં વિશ્વ યોગ દિન ૨૦૧૯ની શાસ્ત્રી મેદાન વિદ્યાનગર ખાતે ઉજવાણી નિમિત્તે મંચસ્થ મુખ્ય મહેમાન શ્રી નરેશભાઈ સોલંકી (માનનીય અધ્યક્ષ ગુજરાત પછાત વર્ગ વિકાસ નિગમ), અતિથી વિશેષ તરીકે ઉપસ્થિત જીલ્લાના ધારા સભ્યશ્રીઓ તથા પદાધીકારોશ્રીઓ, આણંદ જીલ્લાના કલેક્ટરશ્રી દિલીપ રાણા, સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના કુલપતિશ્રી પ્રો. શિરીષ કુલકર્ણી સી.વી.એમ ના માનદ મંત્રીશ્રી ડૉ. એસ.જી. પટેલ, આયોજક સંસ્થા ટી.વી.પટેલ હાઈસ્કૂલ ના આચાર્યશ્રી વિજયભાઈ સુથાર તથા એસ.ડી.દેસાઈ હાઈસ્કૂલ ના આચાર્યશ્રી દિપકભાઈ પટેલ, અન્ય મહાનુભાવો, યોગ શિક્ષકો દ્રશ્યમાન થાય છે. અન્ય તસવીરો માં યોગાભ્યાસ કરતા શિક્ષકગણ, વિદ્યાર્થીગણ તથા વિદ્યાનગરના નગર જનો દ્રશ્યમાન થાય છે.